

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

KV

ART

AL

GODINA XXIII-1-2026

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

Autori priloga:

Josipa Alviž
Hana Bečeić
Martina Bobinac
Boris Dundović
Dora Horvat
Marija Jurić
Ana Kaniški

Irena Kraševac
Lana Lovrenčić
Jasmina Nestić
Patricia Počanić
Danko Šourek
Marko Špikić
Alen Žunić

KV
ART
AL

ISSN 1845-4356

Nova izdanja—Izložbe—Zaštita baštine—Znanstveni skupovi
—Znanstveni projekti—Varia—In memoriam—Disertacije

GODINA XXIII-1-2026

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA: Petra Batelja Majić
 UREDNIŠTVO: Hana Bečeić, Lucija Burić, Boris Dundović,
 Dora Horvat, Lana Lovrenčić
 LEKTURA: Mihaela Kolar
 GRAFIČKI DIZAJN: Mario Aničić
 TIPOGRAFIJA: Brioni i Lumín Sans, Nikola Đurek

IZDAVAČ:

Institut za povijest umjetnosti
 Ulica grada Vukovara 68
 10000 Zagreb, Hrvatska
 tel: +385 1 61 12 047
 faks: +385 1 61 12 742
 e-mail: kvartal@ipu.hr
<https://www.ipu.hr/article/hr/81/kvartal-kronika-povijesti-umjetnosti-u-hrvatskoj>

ISSN 1845-4356 [ONLINE IZDANJE]

Sadržaj

Nova izdanja

- 6 Josipa Alviž **Kada kopija postane baština**
- 16 Dora Horvat **Između izvora i konteksta – novi pogledi na jadransko srednjovjekovlje**
- 24 Danko Šourek **Čitanje Varaždina kroz njegove spomenike**
- 34 Patricia Počanić **Cjelovita povijest i nova interpretacija zagrebačke multikonfesionalne nekropole**
- 44 Hana Bečeić **Arhitektura kao rasprava**
- 52 Boris Dundović **Upute za obnovu vanjske povijesne stolarije – prijeka potreba pred suvremenim zahtjevima**

Izložbe

- 62 Marija Jurić **Povratak Bakića u rodni Bjelovar**

Zaštita baštine

- 74 **Arhitektura, mjesto, emocije: Maksimir i Poljud između baštine i budućnosti** Razgovor s Markom Špikićem i Alenom Žunićem

Znanstveni skupovi

- 98 Jasmina Nestić **O bogatoj povijesnoj, umjetničkoj i kulturnoj baštini Turopolja**
- 110 Lana Lovrenčić **Što traje u modernitetu?**
- 116 Martina Bobinac **Kritički pristupi digitalnoj povijesti umjetnosti**

Znanstveni projekti

- 128 Marko Špikić **Mediterransko i srednjoeuropsko u hrvatskim kulturnim krajolicima – očuvanje i preobrazbe identiteta u dugom trajanju**
- 132 Matko Matija Marušić **Između atributivne i tehničke povijesti umjetnosti: monumentalna raspela u Hrvatskoj**
- 136 Tamara Bjažić Klarin **Pravo na stan: proizvodnja prostora svakodnevnog življenja u Jugoslaviji (1945. – 1991.)**

Varia

- 142 Ana Kaniški **Čestitke stogodišnjem čuvaru starina i sjećanja: Gradski muzej Varaždin**

In memoriam

- 152 Irena Kraševac **Britak um i oštro pero Snješke Knežević Snješka Knežević (1938. – 2025.)**

Disertacije

- 160 Dunja Nekić **Recepcija stvaralaštva Kluba likovnih umjetnica od prve polovice 20. stoljeća do danas**
- 162 Palmira Krleža Lovrić **Late antique elites on the Northern Adriatic islands as seen through monumental visual arts**
- 165 Lana Lovrenčić **Epistemološki potencijal privatne fotografske arhive – arhiva fotografa Petra Dabca**
- 168 Lejla Bušatlić **Europeizacije gradske kuće orijentalnog tipa u Bosni i Hercegovini**
- 171 Dita Ethem **Moderna i suvremena umjetnost na Kosovu**
- 173 Ivan Viđen **Povijest zaštite spomenika u Dubrovniku od pada Republike do Drugoga svjetskog rata**

Nova izdanja

Josipa Alviž

Kada kopija postane baština

MAGDALENA GETALDIĆ, *Povijest zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u europskom kontekstu*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2024., 394 str.

ISBN 9789533476049

Što danas znači kopirati skulpturalno djelo? Pitanje kojim se još donedavno ponajprije bavila povijest umjetnosti i muzeologija postalo je iznova aktualno u vremenu 3D skeniranja i ispisa. Tehnologije koje omogućuju precizno bilježenje trodimenzijskog oblika, izradu njegovih reprodukcija te rekonstrukciju oštećenih ili fizički razdvojenih dijelova skulpture na svojevrsan način nastavljaju ono što su nekoć omogućavali kalupi i sadreni odljevi. Razlika je, dakako, u tehnologiji izrade, no temeljno pitanje ostaje slično: Što se događa s našim odnosom prema umjetničkom djelu kada nije riječ o jedinstvenom izvorniku, nego o njegovoj reprodukciji?

Upravo se na toj napetosti između izvornika i kopije čita knjiga Magdalene Getaldić *Povijest zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u europskom kontekstu*. Objavljena 2024. godine u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga donosi prvi cjelovit prikaz zagrebačke zbirke antičkih sadrenih odljeva te jedan dugo zanemaren segment hrvatske kulturne baštine smješta u širi europski i povijesni kontekst. Autorica pritom odljev ne promatra kao puku, manje vrijednu zamjenu za original, već pokazuje da on ima vlastitu povijest – povijest nastanka, tehnologije, uporabe, recepcije i muzealizacije. Kao dugogodišnja kustosica i voditeljica zbirke sadrenih odljeva Gliptoteke HAZU, Magdalena Getaldić temu je sadrenih odljeva znanstveno-istraživački obradila u doktorskoj disertaciji *Zbirke sadrenih odljeva antičkih*

i srednjovjekovnih spomenika Gliptoteke HAZU u europskom kontekstu, koju je obranila 2021. godine na Sveučilištu u Zadru. Knjiga objavljena 2024. godine može se zato promatrati kao nastavak i nadogradnja njezinih višegodišnjih istraživanja, koja su u monografskom izdanju dobila cjelovitije i reprezentativno oblikovanje te su tako znanstvena saznanja o zbirci učinila dostupnima stručnoj i široj kulturnoj javnosti.

Jedan od temeljnih doprinosa monografije proizlazi iz promijenjenog odnosa prema sadrenim odljevima kao manje vrijednim kopijama. Umjesto da ih promatra isključivo kao zamjenu za izvorno djelo, autorica analizirane primjere sagledava kao predmete s vlastitom poviješću, funkcijom i vrijednošću. Da bi se razumjela važnost zagrebačke zbirke, Magdalena Getaldić na temelju opsežnog uvida u relevantnu literaturu prvu tematsku cjelinu knjige posvećuje rekonstrukciji duge i složene povijesti sadrenih odljeva. Autorica jasno i sustavno pokazuje kako su u antici kalupi i sadreni odljevi imali sasvim praktičnu funkciju kao važan dio proizvodnog procesa u kiparskim radionicama, omogućujući prijenos trodimenzijskih predložaka između udaljenih središta Rimskog Carstva. Bez njih bi bilo teško zamisliti razmjere kojima se grčki kiparski modeli šire rimskim svijetom. Od renesanse odljevi postaju važnim dijelom umjetničkih radionica i privatnih zbirki te simbol društvenog statusa, erudicije i humanističke kulture, da bi na tom tragu tijekom 18. i 19. stoljeća svoje mjesto našle u likovnim akademijama te sveučilišnim i muzejskim zbirkama. Zbirke

odljeva tada dobivaju gotovo enciklopedijsko značenje omogućujući da se na jednome mjestu uspoređuju djela koja se nalaze u različitim gradovima i zbirkama.

U tom pogledu autorica argumentirano pokazuje da se povijest sadrenih odljeva antičke skulpture ne može promatrati samo kao povijest jedne kiparske tehnike nego i kao važan segment povijesti obrazovanja, osobito u kontekstu razvoja studija klasične arheologije i povijesti umjetnosti te muzeja. Pritom ističe i važnost europskih kulturnih politika koje su imale odlučujući utjecaj na načine prikupljanja, razmjene, prezentacije i institucionalnog čuvanja sadrenih odljeva antičke skulpture. U 19. stoljeću odljevi su se tako smatrali gotovo ravnopravnima izvornim skulpturama, dok je u 20. stoljeću došlo do potpunog preokreta. Modernistička fascinacija originalnošću i jedinstvenošću umjetničkog djela te nepovjerenje prema reprodukciji doveli su do posvećenijeg odbacivanja, zanemarivanja i uništavanja brojnih zbirki. Tek početkom 21. stoljeća počinje njihova sustavna revalorizacija, a odljevi se ponovno počinju promatrati kao predmeti s vlastitim životopisom, kao povijesna svjedočanstva recepcije antičke skulpture, a katkad i kao jedini tragovi izgubljenog ili promijenjenog stanja izvornoga skulpturalnog djela.

Autorica naglašava kako je takav pogled posebno važan kada je riječ o antičkoj skulpturi. Naime, odljev može dokumentirati izgled djela u određenom trenutku, omogućiti usporedbu različitih inačica skulpture ili pomoći u

rekonstrukciji cjeline skulpture čiji se ulomci nalaze u različitim institucijama. U tom smislu kopija ne mora biti suprotnost izvorniku. Ona može biti njegov produžetak, dokument njegova postojanja, ali i svjedočanstvo o načinu na koji je tijekom povijesti bio promatran i korišten.

Drugi važan tematski sloj knjige jest povijest same zagrebačke zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture. Autorica je ne prikazuje izolirano, nego kao dio velike europske mreže radionica, muzeja, akademija i kulturnih politika koje su tijekom 18. i osobito 19. stoljeća omogućile međunarodnu cirkulaciju sadrenih odljeva. U tom je kontekstu posebno važan Izidor Kršnjavi, koji pod utjecajem Bečke škole povijesti umjetnosti i europske muzejske prakse početkom 90-ih godina 19. stoljeća pokreće sustavno nabavljanje antičkih odljeva za Zagreb. Među najvažnijima su njegove narudžbe odljeva skulptura s Partenona iz londonske radionice Domenica Bruccianija, a potom i djela iz radionica u Rimu, Parizu, Berlinu, Münchenu, Kölnu i Beču. Autorica, međutim, pokazuje kako povijest te zbirke nije linearna. Kršnjavijev zamišljeni *Gyps Museum* nikada nije zaživio u obliku u kojem ga je zamislio – zbirka je nakon nekoliko godina podijeljena među različitim zagrebačkim institucijama, dio je odljeva oštećen, a pojedini su odljevi tijekom desetljeća izgubljeni. Važnu ulogu u njezinu ponovnom okupljanju imao je Antun Bauer, osnivač Gipsoteke 1937. godine, koji je upravo usporedbom s europskim zbirkama prepoznao potencijal zagrebačkog fundusa. Godine 1940. u Gipsoteku je pohranjena i

Kršnjavijeva zbirka antičkih odljeva, a nakon ulaska Gipsoteke u sastav Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1950. godine zbirka se dalje nadopunjuje i stručno obrađuje. Godine 1952. Gipsoteka je preimenovana u Gliptoteku, a pod tim nazivom djeluje i danas.

Važan korak u dostupnosti zbirke javnosti učinjen je i njezinom digitalizacijom. Projekt digitalizacije stalnih postava Gliptoteke vodila je upravo Magdalena Getaldić 2009. godine, a zbirka je 2011. godine predstavljena na repozitoriju Digitalne zbirke HAZU (DIZBI). Od 2013. godine digitalizirana je građa dostupna i na digitalnoj platformi Europeana, čime je zagrebačka zbirka uključena u europski digitalni prostor kulturne baštine. U kontekstu suvremenih tehnologija zanimljivo je istaknuti kako je zagrebačka zbirka kopija antičkih skulptura nedavno dopunjena i 3D modelom prema rimskoj kopiji skulpture *Grupa satira u borbi s golemom zmijom* iz Salone, izrađenim na Sveučilištu u Grazu. Time se uz tradicionalne sadrene odljeve u zbirci počinju primjenjivati i suvremeni oblici dokumentiranja i reprodukcije skulpturalne baštine.

Zacijelo najznačajniji dio knjige njezin je katalog. On prvi put obuhvaća cjeloviti fundus Zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture, uključujući i predmete koji se nalaze u Gliptoteci, ali su vlasništvo Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Katalog donosi sto trideset šest jedinica, podijeljenih na grčko kiparstvo od arhajskog do rimskog doba te antičku provincijalnu skulpturu Ilirika,

Dalmacije i Panonije. Svaki je odljev u katalogu predstavljen kvalitetnom fotografijom u boji, a kataloška obrada sustavno je podijeljena na podatke o izvornoj skulpturi i podatke o njezinu zagrebačkome sadrenom odljevu. Za izvornik su navedeni autor, stil, materijal, lokalitet te današnji smještaj, dok se uz odljev navode autor, odnosno radionica ili ljevaonica, godina njegova nastanka, vlasništvo i smještaj, dimenzije, tehnika izrade te inventarni broj. Nakon tih osnovnih podataka slijedi kratak opis djela te korištena literatura. Posebno je vrijedan istraživački postupak kojim se rekonstruira provenijencija zagrebačkih odljeva. Urezane, utisnute ili na odljeve pričvršćene markacije omogućile su identifikaciju radionica poput londonske ljevaonice Domenica Bruccianija, berlinskoga *Gipsformereija*, minhenske radionice Georga Geilera, rimske ljevaonice obitelji Malpieri i pariškog *Musées Nationaux Moulage*. Na taj način odljev prestaje biti anonimni predmet i postaje dio složene međunarodne radioničke, kulturne i intelektualne mreže. Takva koncepcija kataloga omogućuje da se svaki odljev istodobno sagleda u odnosu prema izvornoj skulpturi i kao zaseban predmet s vlastitom poviješću, provenijencijom i materijalnošću. Kada se pak pojedinačni odljevi promatraju u međusobnoj povezanosti, ponovno se ocrtava cjelina zbirke koja je tijekom desetljeća bila fizički razdvojena.

Posebnu aktualnost knjizi daje trenutak njezina objavljivanja. Gliptoteka HAZU trenutačno je zatvorena, a muzejski kompleks u postupku je obnove započete nakon

zagrebačkog i petrinjskog potresa 2020. godine. Dio odljeva tada je nepovratno stradao, dok dio čeka restauraciju, a u budućnosti je predviđen i nov, muzeološki osuvremenjen stalni postav. U takvoj situaciji monografija dobiva i posebnu javnu funkciju. Ona ne može zamijeniti neposredan susret s trodimenzijskim predmetom, ali omogućuje da zbirka koja je trenutačno fizički nedostupna ipak bude dostupna javnosti kao dokumentirana i interpretirana cjelina. Dostupnosti knjige doprinosi i činjenica da je riječ o dvojezičnom izdanju na hrvatskom i engleskom jeziku, čime rezultati istraživanja i vrijednost zagrebačke zbirke postaju pristupačni i međunarodnim čitateljima. Također je važno naglasiti njezino vrlo kvalitetno i atraktivno oblikovanje: tekst je popraćen fotografijama u boji visoke rezolucije, a preglednosti i znanstvenom karakteru publikacije pridonose i pojmovnik, kazalo imena te iscrpan popis literature.

U svemu navedenom očituje se autoričina predanost sustavnomu znanstvenom istraživanju, ali i popularizaciji zbirke koja je, unatoč svojoj povijesnoj i muzeološkoj vrijednosti, dugo ostajala izvan šireg interesa struke. Od povijesne rekonstrukcije zbirke i istraživanja provenijencije pojedinačnih odljeva do njihove sustavne kataloške obrade i digitalne dostupnosti, rad Magdalene Getaldić usmjeren je prema tome da se zbirka ne samo znanstveno dokumentira nego i učini dostupnom što širem krugu korisnika. U tom je pogledu knjiga *Povijest zbirki sadrenih odljeva antičke skulpture Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u*

europskom kontekstu važna ne samo kao prvi cjeloviti prikaz jedne zagrebačke zbirke nego i kao doprinos promjeni načina na koji razumijemo kopiju. Ona pokazuje da vrijednost reprodukcije ne proizlazi samo iz njezine sličnosti s izvornikom. Odljev ima vlastiti životopis, materijalnost i povijest. Ako je zbirka tijekom svoje povijesti toliko puta bila razdvajana, premještana i ponovno okupljana, ova je monografija čini dostupnom kao cjelinu. U tom je smislu knjiga istodobno njezin katalog, njezina povijest i svojevrsni privremeni muzej. ✕

Dora Horvat

Između izvora i konteksta – novi pogledi na jadransko srednjovjekovlje

IVAN BASIĆ, *Izvori i konteksti. Rasprave o jadranskom srednjovjekovlju, sv. I*, Zagreb: Plejada: Hrvatsko društvo za bizantske studije, 2026., 818 str.

ISBN 978-953-7782-98-6 (PLEJADA)

ISBN 978-953-48616-4-6 (HRVATSKO DRUŠTVO ZA BIZANTSKE STUDIJE)

Izvori i konteksti. Rasprave o jadranskom srednjovjekovlju, sv. I Ivana Basića, povjesničara i povjesničara umjetnosti, jedno je od najopsežnijih novijih izdanja hrvatske medievistike posvećenih ranosrednjovjekovnomu istočnom Jadranu. Objavljena 2026. godine u suizdanju Plejade i Hrvatskog društva za bizantske studije, knjiga na više od osamsto stranica okuplja dvadeset pet znanstvenih radova nastalih u razdoblju od 2008. do 2024. godine, tematski raspoređenih u šest cjelina. Izdanje je opremljeno iscrpnim kazalima i s oko sto pedeset ilustracija koje pritom nemaju tek popratnu funkciju, već omogućuju neposrednije praćenje autorove argumentacije. Pred čitatelja tako dolazi pažljivo strukturiran korpus koji jasno pokazuje autorove istraživačke interese te apostrofira upravo njegov znanstveni doprinos odabranim temama. One obuhvaćaju kritiku izvora, tekstualnu transmisiju, epigrafiku, prozopografiju, urbanu povijest Splita i Salone te bizantske i jadransko-mediteranske kontekste ranoga srednjeg vijeka. Poticaj za ponovnu objavu tekstova u ovakvom formatu bila je činjenica da su mnogi od tih radova objavljeni u inozemstvu na stranim jezicima te često nedostupni domaćim čitateljima. Usto, u knjizi se prvi put objavljuje opsežna rasprava o hrvatskom knezu Muncimiru, utemeljena na ulomku posvetnog natpisa iz Uzdolja kod Knina, prethodno predstavljenom javnosti na izložbi *U početku bijaše kraljevstvo....* Zbog toga knjiga nije tek reizdanje objavljenih radova, nego donosi i nov znanstveni prilog te

omogućuje da se rezultati dugogodišnjih Basićevih istraživanja sagledaju u svojoj povezanosti.

Već sama organizacija knjige pokazuje da Basić ne pristupa ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji kao zatvorenome regionalnom prostoru, nego kao dinamičnom području na kojem se isprepleću kasnoantičko nasljeđe, bizantski politički i kulturni horizont, lokalni urbani razvoj i problemi kasnijega historiografskog pamćenja. Knjiga je problemski koncipirana. Gustoća argumentacije i izrazita specijaliziranost pojedinih rasprava pritom knjigu ponajprije usmjeravaju prema stručnom čitatelju, dok njihovo izvorno samostalno nastajanje mjestimice ostaje vidljivo unatoč promišljenoj organizaciji sveska. Jedna od temeljnih odlika tih radova leži upravo u metodološkoj dosljednosti kojom autor pristupa raznorodnim problemima. I kada se bavi tekstom, i kada analizira natpis, i kada rekonstruira urbani razvoj ili političku terminologiju, Basić polazi od stroge kritike izvora i opreznog preispitivanja „općeprihvaćenih” predodžaba o ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji.

Prvu cjelinu čini opsežan uvod koji postavlja kronološki i problemski okvir potreban za razumijevanje strukture knjige i tematskih cjelina koje slijede. Razmatraju se ključni procesi od kasnoantičkoga kršćanskog nasljeđa i Justinijanove rekonkviste, preko razvoja političkih i upravnih institucija Hrvatske kneževine do dolaska dinastije Arpadovića.

U okviru druge cjeline pod naslovom *Kritika izvora, transmisija teksta, intertekstualnost* donose se četiri rasprave. U

središtu cjeline kritika je pisanih izvora i njihovih odnosa, osobito pitanja tekstualne transmisije Porfirogenetovih poglavlja o Dalmaciji (*De administrando imperio*) i recepcije kasnoantičke auličke tradicije u srednjobizantskom diskursu. Basić skreće pozornost na plural *palatia* i pojam *aula* u navedenom izvoru koji ukazuju na preuzimanje i preoblikovanje kasnoantičke dvorske tradicije u bizantskome historiografskom govoru te korištenje jezika političke reprezentacije u opisu Dioklecijanove palače. Sličan pristup filološke i historiografske kritike odlikuje i naredne rasprave posvećene odnosu *Historia Salonitana* i *Historia Salonitana Maior* te memorijalnom tekstu sačuvanom u rukopisu Petra Lučića. Basić korigira pojednostavljene predodžbe o odnosu tih tekstova, obrađuje procese oblikovanja lokalnog pamćenja te pokazuje važnost konkretne kritike teksta.

Iduća cjelina, *Finis Salonae* u *svjetlu novih istraživanja*, sastoji se od dviju rasprava usredotočenih na pitanje završnih faza antičke Salone, pri čemu autor preispituje modele degradacije postrimskoga grada. Pritom se salonitanski slučaj izdvaja iz lokalne izolacije i smješta u širi mediteranski i postrimski komparativni okvir, odnosno „propast Salone” ne promatra se kao lokalna kurioznost, nego kao inačica šireg problema transformacije postrimskoga grada.

Četvrta cjelina, *Studije o poleogenezi Splita: predurbano i protourbano razdoblje*, okuplja sedam rasprava posvećenih poleogenezi Splita iz više perspektiva. U prvoj raspravi tumači se pravno-posjedovni položaj splitskog poluotoka prije

podizanja Dioklecijanove palače i pojava toponima i ojkoni-
ma *Spalatum*. Cjelina je zaokružena raspravom o pitanjima urbonima i terminologije vezanima uz Dioklecijanovu palaču te povratkom na opise cara Konstantina VII. Porfirogeneta kao ključne za proučavanje poleogeneze Splita. Nadalje, zasebna rasprava dotiče se i problema kristijanizacije Dioklecijanova mauzoleja te se bavi pitanjima kronologije i kontekstualizacije, a prikazani su primjeri drugih građevina koje su u sličnim procesima postupnih preinaka. Dodatni kontekst razvoju Splita daju rasprave posvećene rimskodobnom natpisu koji otvara prozor u društvenu povijest prostora. Basić osim epigrafskih kvaliteta analizu proširuje prozopografskim i onomastičkim detaljima, kao i raspravom o slabo istraženom kultu sv. Feliksa koji čini značajan element sakralne povijesti Splita i okolice. Vrijednost te cjeline ponajprije je u povezivanju različitih vrsta izvora, a u njoj sabrane rasprave daju nove uvide u nastanak i ranu povijest Splita, odnosno transformaciju Dioklecijanove palače u urbano središte.

Peta cjelina, *Epigrafija i prozopografija* (V. – IX. stoljeće), koja obrađuje epigrafsku i prozopografsku građu od 5. do 9. stoljeća, sastoji se od sedam rasprava. Natpisi obrađeni u tim raspravama daju detaljniju sliku pravnih i političkih odnosa ranosrednjovjekovne Dalmacije, pokazujući kako na izgled sažeti epigrafski izvori mogu pružiti širu sliku političke pripadnosti i pravne kulture. Basić upućuje na to kako natpisi iz 5. stoljeća ukazuju na priznavanje isključivo

zapadnorimskih konzula unatoč predaji Dalmacije Istočnom Carstvu nekoliko desetljeća prije, dok natpisi 8. stoljeća ukazuju na prodor bizantske pravne kulture u Dalmaciju. Osobitu pozornost privlači već spomenuta, prvi put objavljena rasprava o ulomku posvetnog natpisa kneza Muncimira iz Uzdolja koja postojećoj epigrafskoj građi pridružuje novi izvor za proučavanje hrvatske vladarske povijesti. Završna rasprava cjeline širi perspektivu prema umjetničkim i liturgijskim utjecajima koji prodiru na istočni Jadran iz franačkoga kulturnoga kruga u kasnom 9. stoljeću, čime se ujedno priprema prijelaz u iduću cjelinu.

Posljednja tematska cjelina, *Bizantizmi jadranskog bazena*, četirima raspravama naglašava bizantske elemente političkog i društvenog diskursa na jadranskom prostoru, pri čemu se Basić velikim dijelom oslanja na zapise franačkih autora. Cjelina započinje raspravom o bilješci o carskom protokolu koja nam daje uvid u ceremoniju carskog prijama te se nastavlja razradom prodora imperijalne i birokratske terminologije u svakodnevni govor lokalnog stanovništva, zabilježen u Gottschalkovu opisu Dalmacije. Taj opis ujedno postaje i polazišna točka preostalih rasprava posljednje tematske cjeline. Upravo ta cjelina možda najjasnije pokazuje opravdanost sabiranja tih rasprava u jedinstven korpus; čitane zajedno, one se nadopunjuju i grade širu sliku adriobizantskog diskursa te jasno ističu jednu od ključnih linija Basićeva doprinosa jadranskoj medievistici.

Knjiga *Izvori i konteksti* stoga daje važan doprinos razumijevanju kasnoantičke i ranosrednjovjekovne povijesti istočnog Jadrana. Sabrane studije pokazuju koliko se ključni problemi jadranskog srednjovjekovlja mogu produktivno ponovno otvoriti kritičkim promišljanjem poznatih izvora i sagledavanjem nove građe. Njihovo okupljanje u jednom svesku pritom omogućuje jasnije sagledavanje kontinuiteta Basićevih istraživačkih interesa, ali i metodološke dosljednosti koja povezuje naizgled raznorodne teme – od tekstualne transmisije i epigrafike do urbane povijesti i političke terminologije.

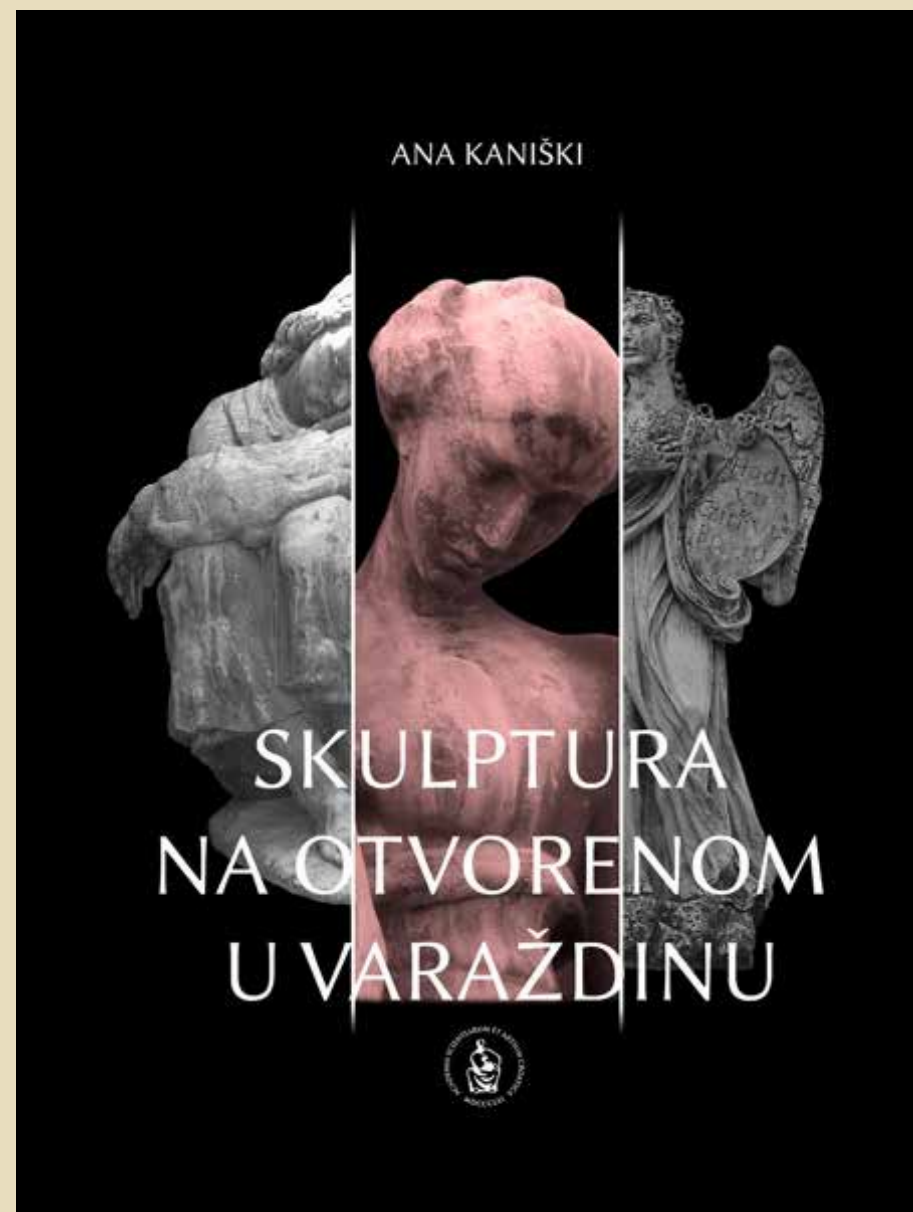
Kao što oznaka *sv. I* sugerira, riječ je o prvom dijelu šire zamišljenog projekta. Dok je prvi svezak ponajprije temeljen na analizi teksta, drugi svezak tih *Rasprava o jadranskom srednjovjekovlju* zasnivat će se na analizi spomenika. Time *Izvori i konteksti* već svojim prvim sveskom ne funkcioniraju samo kao pregled dosadašnjega autorova rada nego i kao zaokružena problemska cjelina koja pokazuje koliko ponovno čitanje poznatih izvora i njihovo smještanje u šire povijesne i mediteranske kontekste može promijeniti razumijevanje ranosrednjovjekovnog Jadrana. ✕

Danko Šourek

Čitanje Varaždina kroz njegove spomenike

ANA KANIŠKI, *Skulptura na otvorenom u Varaždinu*,
Zagreb – Varaždin, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zavod za znanstveni rad Varaždin, 2025., 289 str.

ISBN 9789533476469

Knjiga *Skulptura na otvorenom u Varaždinu* povjesničarke umjetnosti Ane Kaniški predstavlja prvi cjelovit pregled javne skulpture grada Varaždina te ujedno ispunjava zamjetnu prazninu u dosadašnjoj povijesnoumjetničkoj literaturi posvećenoj gradskoj baštini. Nastala po uzoru na metodologiju umjetničkih topografija Instituta za povijest umjetnosti, ta publikacija obuhvaća jedan od najvidljivijih slojeva urbanog prostora – skulpturu na otvorenom – i sustavno ga obrađuje u rasponu od srednjovjekovnih ostvarenja do suvremenih intervencija. Pritom autorica ne polazi od praznog prostora, nego svoju sintezu smješta u kontinuitet prethodnih istraživanja. S pravom ističe kako upravo javna barokna skulptura zauzima posebno mjesto u varaždinskoj historiografiji: njezin najraniji sustavni popis nalazimo već u protokolu kanonske vizitacije kanonika Stjepana Šoštarca iz 1808. godine, koji bilježi kamene pilove i njihov raspored u gradu i njegovoj okolini. Na tu se tradiciju tijekom 19. i 20. stoljeća nadovezuju brojni autori – od Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Gjura Szabe i Rudolfa Horvata do Anđele Horvat, Doris Baričević i Sergeja Vrišera – dok su u novije vrijeme osobito vrijedni prilozi Miroslava Klemma, koji je svojim nizom knjižica o detaljima varaždinske arhitekture i skulpture (*Nepoznato cvijeće Varaždina*, *Stoljeća oko nas*, *Varaždinski zvjerinjak*, *Nepoznata lica Varaždina*) pokazao koliko se i fragmenti gradske plastike mogu promatrati kao svojevrsna umjetnička topografija. Knjiga Ane Kaniški prvi put objedinjuje sve

te istraživačke niti u jedinstvenu cjelinu, oslanjajući se podjednako na historiografske izvore i opsežan terenski rad te stvarajući pouzdanu i preglednu topografiju javne skulpture Varaždina, kakva je tom gradu dosad nedostajala.

Knjiga je strukturirana u nekoliko logično povezanih cjelina. Nakon uvodnog poglavlja, u kojem autorica obrazlaže metodološka polazišta, kriterije odabira i pregled dosadašnjih istraživanja, slijedi pregled historiografije, potom poglavlja koja javnu skulpturu razvrstavaju prema razdobljima i tematici te smještaju u povijesni razvoj Varaždina, od srednjovjekovnog trgovišta do suvremenoga grada, dok stožerni dio izdanja čini opsežan katalog od 142 jedinice, popraćen obimnom literaturom i detaljnim kazalom. Svaka kataloška jedinica donosi podatke o autorstvu, dataciji, naručiteljima, materijalima, ikonografiji, stanju očuvanosti, smještaju i literaturi, uz fotografije snimljene tijekom proteklih godina ili vrijedne povijesne snimke. Takva razina dokumentiranosti čini knjigu ne samo znanstvenim pregledom nego i praktičnim vodičem kroz grad, uporabljivim i istraživačima i konzervatorima, kao i svim zainteresiranim čitateljima. Važan doprinos predstavljaju i tri topografske karte koje bilježe današnji raspored sačuvanih djela, ali i izvorne položaje premještenih ili uništenih spomenika, čime se vizualizira povijesna dinamika varaždinskoga javnog prostora.

Osobita vrijednost knjige proizlazi iz raznolikosti obrađene građe. Pred čitateljem se nižu srednjovjekovni spomenici poput kamenog *Medvjeda* sa zvonika župne crkve sv. Nikole i

skulpture sv. Florijana, zatim bogat korpus barokne sakralne plastike – pilovi, poklonci i pročelne skulpture koje su u velikoj mjeri oblikovale prepoznatljivu „baroknu” sliku Varaždina. Posebno mjesto zauzima monumentalni *Colossus Marianus* (svojevremeno najmonumentalnija javna skulptura kontinentalne Hrvatske), podignut sredinom 17. stoljeća zaslugom grofa Gašpara II. Draškovića ispred tadašnje isusovačke crkve (današnje katedrale), od kojeg je danas sačuvan tek impozantan fragment u lapidariju Gradskog muzeja Varaždin. Autorica jednaku pozornost posvećuje i svjetovnoj skulpturi, od osebnih cimera – *Morske djevice*, *Železnoga čoveka* i *Kornjače* – koji svjedoče o obrtničkoj i trgovačkoj prošlosti grada, do reprezentativnih javnih spomenika, memorijalnih obilježja i suvremenih instalacija koje oblikuju današnji urbani prostor. Takav široko postavljen obuhvat pokazuje da se javna skulptura ne iscrpljuje u monumentalnim spomenicima, nego obuhvaća čitav niz različitih oblika umjetničkog oblikovanja javnog prostora.

Jedna od važnih kvaliteta knjige jest što javnu skulpturu ne predstavlja kao statičnu baštinu, nego kao dinamičnu kategoriju podložnu političkim, društvenim i ideološkim promjenama. Autorica zato u svoj pregled uključuje i nestale ili premještene spomenike, pokazujući kako je kolektivno pamćenje često podložno reinterpetacijama. Tako se, primjerice, bilježi sudbina poprsja carice i kraljice Elizabete (Sisi), rada Ivana Rendića, podignutoga 1900. godine, uklonjenoga nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije

te ponovno postavljenoga 2006. godine u dvorištu Županijske palače. Slično tomu, brončani spomenik kralju Aleksandru Karađorđeviću, koji je Antun Augustinčić izradio 1935., uklonjen je već 1941. godine kao politički nepoželjan i, prema predaji, nakon rata pretopljen. Na mjestu spomenika *Velikom ratu* iz 1915., prema projektu Artura Kadeřaveka, 1931. godine postavljen je Meštrovićev Grgur Ninski (koji Varaždin povezuje s poznatijim primjerima u Splitu i Ninu), dok ostatci izvornog spomenika danas stoje u njegovoj neposrednoj blizini kao nijemi svjedoci promjene povijesnih okolnosti. U razdoblju socijalističke Jugoslavije javni prostor ponovno dobiva snažnu memorijalnu dimenziju: podignuto je petnaest javnih kiparskih radova, od kojih je gotovo polovica bila posvećena vojnim i civilnim žrtvama Drugoga svjetskog rata. Među njima se ističe *Spomenik palim borcima*, koji je 1951. godine na gradskom groblju izradio varaždinski kipar Radoslav Trstenjak (kasnije premješten ispred vile Bedeković), a kojem je deset godina poslije pridružena spomen-kosturnica.

Jednako je zanimljivo poglavlje posvećeno razdoblju nakon 1991. godine, kada Varaždin doživljava svojevrsnu ekspanziju javne skulpture. U protekla tri desetljeća postavljena su čak šezdeset tri nova djela, odnosno više od polovice ukupnoga korpusa obrađenoga u knjizi. Taj podatak sam po sebi svjedoči o intenzitetu suvremenog oblikovanja gradskog prostora, ali i o promijenjenom shvaćanju uloge javne skulpture. Uz spomenike posvećene Domovinskom ratu

i drugim prijelomnim događajima 20. stoljeća autorica osobitu pozornost posvećuje urbanom mobilijaru i djelima nastalima u suradnji s Turističkom zajednicom grada Varaždina, koja javnu skulpturu promatra kao sredstvo oblikovanja identiteta grada i obogaćivanja njegove kulturne i turističke ponude. Tako se među novijim ostvarenjima izdvajaju kamene klupe Vladimira Gašparića Gape (*Gapine klupe*, 2002.), danas smještene u dvorištu palače Sermage-Prassinsky, zatim aluminijske skulpture *Oblutci* (2006.) Simona Morasija Piperčića i Bojana Drezgića, inspirirane dravskim oblutcima i postavljene uz Gradsku vijećnicu, kao i drveno kraljevsko prijestolje, ostvareno prema zamisli Ivana Meseke. Time se naglašava kako suvremena javna skulptura više nije isključivo memorijalna ili reprezentativna nego postaje i sastavnim dijelom svakodnevnog života grada i njegove turističke prepoznatljivosti. Zanimljivo je i ponovno jačanje sakralne tematike u javnom prostoru, vidljivo u monumentalnim kipovima hrvatskih svetaca i blaženika koje je Nikola Šanjek 2012. godine izradio za niše pročelja varaždinske katedrale, kao i naposljetku uklonjenoj skulpturalnoj grupi *Crkveni redovi Varaždina* istog autora iz 2021. godine.

Knjiga istodobno pruža vrijedan pregled stvaralaštva brojnih kipara koji su tijekom stoljeća oblikovali varaždinsku javnu skulpturu. Uz anonimne srednjovjekovne i barokne majstore te radionice Ivana Jakoba Altenbacha i Ivana Adama Rosembergera autorica obrađuje djela nekih od najznačajnijih hrvatskih kipara. Primjerice, Ivan Rendić

zastupljen je poprsjem carice Elizabete (1900.), Robert Frankeš-Mihanović nadgrobni spomenikom obitelji Leitner na židovskom groblju (1908.), Ivan Meštrović darovanim odljevom Grgura Ninskog postavljenim 1931. godine, Antun Augustinčić spomenikom kralju Aleksandru Karađorđeviću (1935.). Time knjiga nadilazi karakter inventara te ujedno donosi pregled razvoja hrvatskoga kiparstva promatranoga kroz prizmu jednoga grada, u kojem se susreću lokalne radionice i najistaknutija imena nacionalne umjetnosti.

Premda je riječ o izrazito sustavno koncipiranoj publikaciji, autorica se svjesno odlučuje za primarno dokumentaristički i topografski pristup, pa se estetska i kvalitativna valorizacija pojedinih ostvarenja tek naslućuje. Takav je postupak metodološki razumljiv, jer je osnovni cilj knjige evidentirati, opisati i kontekstualizirati cjelokupan korpus varaždinske skulpture na otvorenom, pa se samom čitatelju prepušta donijeti izraženije povijesnoumjetničke prosudbe ili hijerarhizaciju umjetničkih dosega pojedinih djela. Konačno, upravo je takva suzdržanost u skladu s autoričinim jasno iskazanim istraživačkim ciljem. Kako sama navodi u zaključku: „Ovu knjigu smatram bazom podataka i izvora za varaždinsku skulpturu na otvorenom, jednim u nizu priloga umjetničkoj topografiji grada Varaždina. Pozivam istraživače, znatiželjne i uporne, da se temom počnu i nastave baviti, i da na osnovi mojega priloga, donose vlastite zaključke o ovom segmentu varaždinske baštine.” Upravo iz te perspektive knjigu valja i čitati. Ona nije zamišljena kao završna

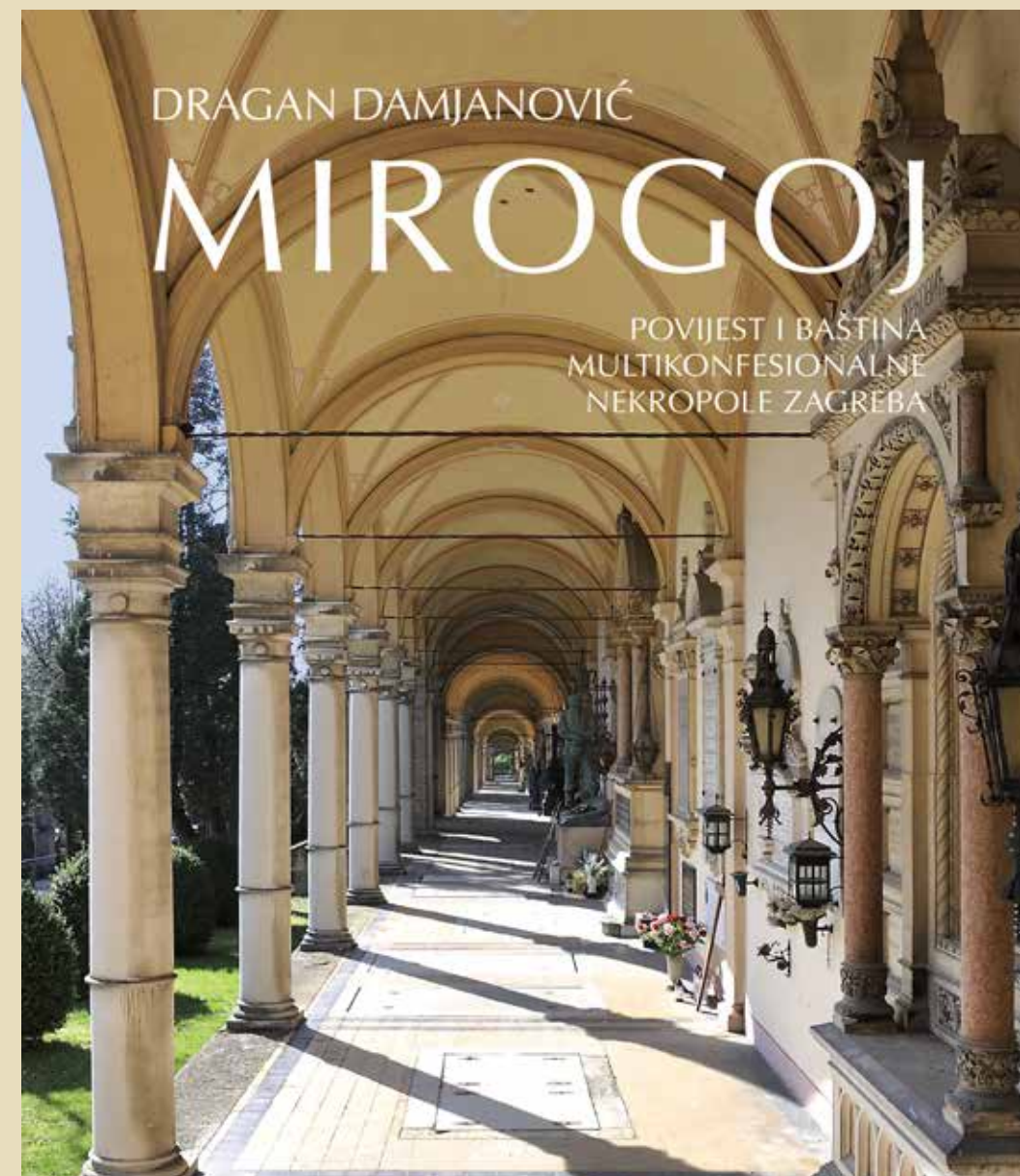
riječ o varaždinskoj javnoj skulpturi, nego kao temelj budućih istraživanja i polazište za nove interpretacije. Time njezina vrijednost nadilazi puko katalogiziranje spomenika: ona otvara prostor daljnjim povijesnoumjetničkim, konzervatorskim, urbanističkim, ali i kulturološkim istraživanjima. Istodobno, knjiga predstavlja i svojevrstan poziv na drukčije doživljavanje grada. Nakon njezina čitanja teško je proći varaždinskim ulicama, trgovima ili parkovima, a ne zastati pred ponekim spomenikom i promisliti o okolnostima njegova nastanka, uložiti u oblikovanje urbanog prostora ili razložiti zbog kojih je opstao, bio premješten ili nestao. U tome se krije njezin najveći doprinos: ne nudi konačne odgovore, nego potiče promatranje, propitivanje i dijalog s javnom skulpturom kao jednim od najvidljivijih nositelja kolektivnog pamćenja grada, ali i intimnih sjećanja njegovih stanovnika i posjetitelja. ✕

Patricia Počanić

Cjelovita povijest i nova interpretacija zagrebačke multikonfesionalne nekropole

DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Mirogoj. Povijest i baština multikonfesionalne nekropole Zagreba*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće, ArTresor, 2026., 404 str.

ISBN 978-953-7442-84-2

Knjiga Dragana Damjanovića *Mirogoj. Povijest i baština multikonfesionalne nekropole Zagreba* predstavlja cjelovitu monografsku obradu najpoznatijega zagrebačkoga groblja i važan znanstveni doprinos kronologiji, analizi i interpretaciji mirogojske arhitekture i nadgrobnih spomenika, kao i razumijevanju društveno-povijesnoga i povijesnoumjetničkoga konteksta razvoja grobljanske arhitekture od 18. do 20. stoljeća u Europi i šire. Objavljena je u suizdanju Srpskoga narodnog vijeća i ArTresor naklade, u godini obilježavanja 150. godišnjice otvorenja Mirogoja i 100. obljetnice smrti Hermanna Bolléa, projektanta tog počivališta.

Kao autoritet za arhitekturu i likovnu umjetnost 19. stoljeća na području Hrvatske, Damjanović se povijesti Mirogoja sustavno bavi već gotovo dva desetljeća. Pojedine aspekte teme istražio je u znanstvenim monografijama i radovima posvećenim Bolléu i zagrebačkoj arhitekturi 19. stoljeća. Ova monografija, međutim, prvi put donosi objedinjene rezultate poznatih i novih istraživanja, utemeljene na iscrpnome arhivskom i terenskom radu te sustavnom iščitavanju znanstvene i stručne literature i periodike istraživanog razdoblja. U deset opsežnih poglavlja knjiga prikazuje kompleksnu ulogu grobljanske arhitekture u kulturi i umjetnosti 19. stoljeća.

U uvodnom dijelu knjige autor upoznaje čitatelja s društveno-povijesnim, zakonodavnim, higijenskim, arhitektonskim i urbanističkim okolnostima izgradnje groblja. Prvim

- ¹ DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Mirogoj. Povijest i baština multikonfesionalne nekropole Zagreba*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće, ArTresor, 2026., 13.

je poglavljem tako predstavljena „kontekstualna i društvena raznolikost u tumačenju smrti i sjećanja”¹ od starih civilizacija do 21. stoljeća. Definirani su higijenski i zakonodavni razlozi promjene organizacije prostora posljednjih počivališta, a rekonstruirana je i povijest zakonskih odredbi koje su sredinom 18. stoljeća dovele do individualizacije grobnih mjesta i pokapanja izvan gradskih zidina. Ističu se Edikt iz Saint-Clouda, uredbe Marije Terezije (1751.) i Josipa II. (osobito dvorski dekret iz 1784.) kojima je normiran moderan tip groblja i njegov položaj na području Habsburške Monarhije, a time i u hrvatskim pokrajinama u njezinu sastavu, kao i sanitetski zakon (1870.) koji je potaknuo osnivanje komunalnih groblja diljem zapadnog dijela Monarhije. U tim procesima Damjanović prepoznaje utjecaj sekularizacije Europe, liberalnih zakona i općinjenosti društva 19. stoljeća ljudskom smrtnosti, a poglavljem se prvi put jasno ukazuje na proces nastanka multikonfesionalnih groblja.

Slijedi potpoglavlje o oblikovanju groblja u Europi krajem 18. i tijekom 19. stoljeća, kojim autor donosi sintezu povijesnih uzora i utjecaja koje pronalazi ponajprije u talijanskoj arhitekturi, ali i izvaneuropskim kulturama i onodobnom zanimanju za arheološka otkrića. Fokusirajući se na tri osnovna tipa – parkovno, arhitektonsko i mješovito (parkovno-arhitektonsko) groblje, Damjanović opisuje primjere i njihove specifičnosti povezane s različitim konfesijama. Tipološki okvir Mirogoja kao „groblja mješovitog tipa s monumentalnim arhitektonskim okvirom i prostranim

parkovnim dijelom”² autor tumači na povijesnim ostvarenjima grobnih arkada, među kojima se kao najrašireniji i najreprezentativniji tip ističe talijanski *camposanto*. Na primjerima groblja Bologne, Ferrare, Genove i dr. Damjanović utemeljuje tipologiju grobnih arkada i izdvaja ključne arhitekture, a potom rekonstruira širenje tipa na grobljanske trijemove diljem Habsburške Monarhije i Hrvatske, od bečkog Centralnoga groblja do primjera u Zadru, Rovinju, Puli, Križevcima i Karlovcu. Uz mnoštvo novih podataka, svaki primjer obrađuje na temelju historijata izgradnje, tipološke klasifikacije i stilske analize, a iznosi i zanimljive podatke o pokopima istaknutih ličnosti iz hrvatske povijesti. Istu metodologiju primjenjuje i na mauzoleje, odnosno grobne kapele.

Sljedeća cjelina započinje poglavljem o koncepciji i realizaciji nove zagrebačke nekropole u kojem autor najprije razlaže poznati historijat starih zagrebačkih groblja, a potom predstavlja detaljan arhivski materijal o utemeljenju novoga središnjega gradskoga groblja, posvećenog 1876. godine. Posebnu pozornost posvećuje doprinosu glavnoga gradskog inženjera Ruperta Melkusa, njegovim terenskim istraživanjima, odluci Gradske skupštine da uzor bude talijansko arhitektonsko-parkovno groblje, prvom projektu parka francuskog tipa s pravilno raspoređenim šetnicama, definiciji interkonfesionalnosti groblja, kao i pejzažnom uređenju, čime jasno definira koncepcijske temelje koje će slijediti Bollé.

² Ibid., 22.

U sljedećem poglavlju utvrđuje okolnosti izrade Bolléova prvog projekta 1878. godine, kao i ulogu važnih aktera poput Josipa Jurja Strossmayera i Matije Mrazovića u definiranju koncepcije i odabiru talijanskog uzora. Slijedi iscrpan prikaz izgradnje velikih i malih arkada te paviljona prema Bolléovim projektima. Osobito su vrijedne rekonstrukcija složenog procesa izgradnje i uloga osoba kojima su pojedini spomenici bili posvećeni, od prvih velikih arkada i paviljona izgrađenih 1879. godine pa do prve male arkade iz 1905. godine i nerealiziranog projekta Dioniza Sunka. Jednaku pozornost posvećuje i stilskom oblikovanju arhitektonskog okvira Mirogoja, ističući Bolléova dosadašnja iskustva i putovanja Njemačkom i Italijom, kao i razloge odabira talijanske neorenesanse, simbola napretka i univerzalnog stila europske kulture. Osim toga, autor se bavi i pozitivnom recepcijom mirogojske arhitekture, a analizom troškova pokopa pokazuje kako je imovinski status građanskih elita bio preduvjet ukopa u arkadama i paviljonima, otkrivajući time jedan od razloga njihove elitizacije.

Minuciozno istraživanje prati i poglavlje o katoličkoj kapeli Krista Kralja, Mrtvačnici i Upravnoj zgradi groblja. Objekti su predstavljeni u ondašnjoj stručnoj literaturi, pravilima projektiranja i korištenja, a uspoređeni su s europskim primjerima, ponajprije talijanskim u slučaju Kapele te bečkim i minhenskim u slučaju Mrtvačnice. Predstavljeni su i oprema građevina, njihova prostorna organizacija i način korištenja, kasnije dogradnje, a razriješene su i nedoumice

oko autorstva Mrtvačnice izvedene prema Melkusovu projektu. Analiza arhitektonskih rješenja dopunjena je podacima o propisima te društvenim, higijenskim, epidemiološkim i seizmološkim okolnostima, pokazujući kako povijest, oblikovanje i stilsko opredjeljenje predstavljaju odraz društva. U nastavku teksta autor istražuje i uređenje Mirogoja u razdoblju od 1918. godine do danas. Ukazuje i na niz projekata istaknutih arhitekata zaslužnih za prijedloge uređenja groblja i izgradnju novih objekata. Riječ je o autorima poput Cirila Jegliča, Ivana Zemljaka, Ivana Antolića, Marijana Hržića i dr. te o objektima poput Krematorija, Gaja urni, kolumbarijskog zida i prijedloga izgradnje novih arkada.

Nakon poglavlja posvećenih kontekstu i arhitekturi, Damjanović na sljedećih dvjestotinjak stranica donosi najopsežniju obradu mirogojskih nadgrobničkih spomenika. Tipologiju grobnica i grobova temelji na mirogojskim povijesnim statutima iz 1878. i 1913. godine, a riječ je o počasnim grobnicama javnoga karaktera, mauzolejima i spomenicima podignutim nad obiteljskim i vlastitim grobovima. Tipovi su predstavljeni u društveno-povijesnim i povijesnoumjetničkim okolnostima te analizom i interpretacijom rada, s naglaskom na izbor stila. Razmatrajući primjere počasnih grobnica, Damjanović se osvrće na fenomen panteona, pokapanja velikana i oblikovanje grobnica kao odraz procesa izgradnje modernih nacija u 19. stoljeću. Pri analizi obiteljskih i vlastitih grobnica posebno se posvećuje tipološkim rješenjima, kiparskim i slikarskim ostvarenjima te njihovim autorima.

Brojni kvalitetni primjeri djela istaknutih hrvatskih kipara, među kojima su Ivan Rendić, Robert Frangeš Mihanović, Ivan Meštrović, Vanja Radauš, Antun Augustinčić, Frano Kršinić, Kosta Angeli Radovani i dr., potvrđuju vrijednost Mirogoja kao svojevrsnog parka skulpture. Uz navedeno, autor se bavi i problematikom vandalizma spomenika od 19. stoljeća do danas.

Budući da je izdavanje ove monografije nastalo na poticaj Srpskoga narodnog vijeća, posljednji dio knjige donosi povijesni pregled staroga pravoslavnoga groblja na Pantovčaku te povijest mirogojskih konfesionalnih odjeljaka i arkada pravoslavnih. Grobnice u pravoslavnom dijelu arkada predstavljene su prema rasporedu u *Knjizi ukopa*, a vrijedan doprinos čine prvi prijepisi natpisa i podataka iz *Knjige* o sahranjenim pojedincima, obiteljima i nadgrobničkim spomenicima. Detaljno su predstavljeni eksterijer i interijer dviju kapela: kapele ruske emigrantske zajednice – Voskresenija Hristova te kapele svetih Petra i Pavla, prvoga monumentalnog mauzoleja otvorenog dijela Mirogoja. Poglavlje je upotpunjeno priložima s popisom znamenitih pravoslavaca pokopanih na Mirogoju.

Zaključni dio knjige posvećen je posljedicama potresa 2020. godine, nakon kojeg su mirogojski arhitektonski okvir i nadgrobni spomenici pretrpjeli znatna oštećenja. Poglavlje donosi Damjanovićev kritički osvrt na stanje (ne)očuvanoosti i transformacije Mirogoja prije i poslije potresa u kojem upozorava na potrebu za sustavnom obnovom i zaštitom, uz

prijedloge mjera koje uzimaju u obzir i potrebe korisnika pojedinih grobnih mjesta.

Važnost monografije očituje se i u bogatoj opremi. Tekst prate brojne fotografije, povijesne ilustracije i nacrti iz hrvatskih arhiva i muzeja, ali i veliki broj do sada nedokumentiranih fotografija spomenika te autorske fotografije Dragana Damjanovića nastale u proteklih dvadesetak godina. One ne ilustriraju samo različite vizure mirogojske arhitekture nego dokumentiraju i stupanj očuvanosti spomenika. Također, fotografije snimljene u različitim državama omogućuju komparaciju s međunarodnim rješenjima. Monografija je upotpunjena opsežnom bibliografijom i kazalom imena, čineći je referentnim djelom za buduća istraživanja. Strani se čitatelji s osnovnim sadržajem knjige mogu upoznati zahvaljujući sažetku na engleskom jeziku.

Predstavljena monografija Dragana Damjanovića tako je ključan doprinos poznavanju povijesti, arhitekture i spomenika ovoga monumentalnog djela historicizma Zagreba. Nadovezujući se na dosadašnja istraživanja, Damjanović građu obrađuje dosljedno i temeljito, a u gusto ispisanim retcima, prožetim brojnim informacijama, prepoznaje se iskustvo autora i sposobnost sinteze istraženog materijala. Unutar spomenutoga koncepta knjige autor uspješno analizira brojne druge fenomene grobljanske arhitekture (od skulpture, slikarstva i hortikulture do društvene povijesti osoba povezanih s izgradnjom groblja i pokopanih). Knjiga donosi mnogo novih podataka, korigira dosadašnje atribucije i datacije,

dok komparativni primjeri i interpretacija pridonose novoj valorizaciji nekropole. Razmatrajući Mirogoj u odnosu na kulturu smrti, pogrebne običaje, ekonomske i legislativne okolnosti, knjiga nadilazi strukovnu važnost te će zasigurno zainteresirati širu javnost. ✕

Hana Bečeić

Arhitektura kao rasprava

Raimondo Mercadante, *Between History, Ideologies and Conflicts: Architecture in Slovenia 1968–1991*, Torino: Politecnico di Torino, 2024., 548 str.

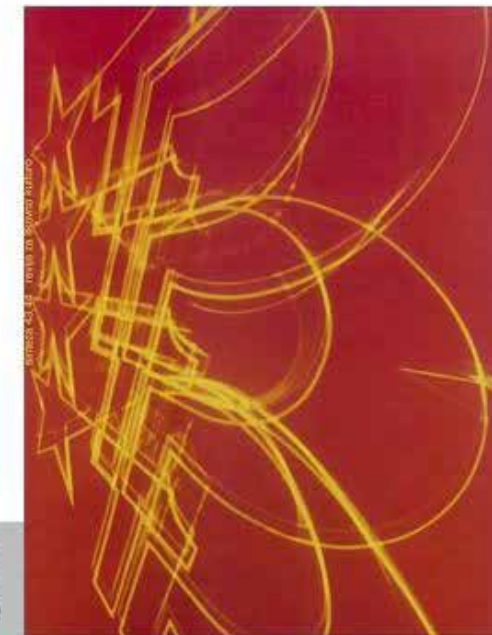
RAIMONDO MERCADANTE

BETWEEN HISTORY, IDEOLOGIES AND CONFLICTS

ARCHITECTURE IN SLOVENIA 1968-1991

foreword by

ÁKOS MORAVÁNSZKY

Kako je razmjerno mala slovenska arhitektonska zajednica u susretu s međunarodnim strujanjima oblikovala vlastiti prepoznatljiv glas i kako pisati povijest jedne nacionalne arhitektonske sredine ako su profesionalne mreže koje ju oblikuju izrazito transnacionalne?

Knjiga Raimonda Mercadantea *Between History, Ideologies and Conflicts: Architecture in Slovenia 1968–1991*¹ na ta pitanja odgovara drukčije od klasičnih nacionalnih pregleda. U studiji od više od petsto stranica građevine često ostaju u drugom planu, dok u prvi plan dolaze škole, časopisi, natječaji, izložbe, polemike i profesionalne veze s pomoću kojih su se oblikovale ideje o arhitekturi i gradu. Arhitektura se pritom ne promatra prvenstveno kao niz dovršenih objekata, nego kao rezultat intelektualnih rasprava, institucionalnih okolnosti i profesionalnih položaja koji su prethodili samoj gradnji. Širinu te perspektive dijelom određuje i autorov položaj izvan slovenske historiografske tradicije. Obrazovan u Palermu i Torinu, Mercadante slovenskoj arhitekturi pristupa s odmakom od ustaljenih hijerarhija. Taj položaj ne jamči neutralnost, ali mu omogućuje da slovensku scenu sagleda u jugoslavenskom, srednjoeuropskom i talijanskom kontekstu.

Odabir razdoblja između 1968. i 1991. godine nije tek kronološka odluka, nego jedan od temelja autorove interpretacije. Početna godina označava afirmaciju generacije arhitekata obrazovanih pod snažnim utjecajem Edvarda Ravnikara,

¹ Knjiga je dostupna na mrežnoj stranici: <https://www.aracneeditrice.eu/anteprime/9791221813234.pdf>

dok završna upućuje na raspad političkoga i institucionalnog sustava koji je desetljećima određivao uvjete arhitektonskog djelovanja. Slovenija je pritom osobito zanimljiv slučaj: dovoljno bliska jugoslavenskom prostoru da dijeli njegove razvojne procese, a istodobno snažno povezana sa srednjoeuropskim i talijanskim kulturnim krugovima. U tumačenju tog položaja Mercadante polazi od Ravnikarova nasljeđa, ali ne svodi ga na jedinstvenu školu mišljenja. Prateći različite profesionalne i teorijske odgovore njegovih učenika, ideju „Ravnikarove škole” rastvara u niz često divergentnih interpretacija modernističkog nasljeđa. Upravo ta unutarnja raznolikost važna je za razumijevanje kasnijih rasprava o povijesti, regionalizmu i postmodernizmu.

Jedan od najuvjerljivijih dijelova knjige posvećen je stručnoj periodici. Analize časopisa *Arhitekt*, *Sinteza* i *AB – Arhitektov bilten* rasvjetljuju način na koji su rasprave o postmodernizmu, regionalizmu i kritici modernizma oblikovale profesionalni diskurs, često jasnije nego sama izvedena arhitektura. Ideje Alda Rossija, Manfreda Tafurija ili Roba Kriera nisu se jednostavno preuzimale, nego su se čitale selektivno i prilagođavale lokalnim okolnostima. Slična se dinamika razabire u djelovanju skupine Kras, urbanističkim debatama o Ljubljani i Mariboru te arhitektonskim natjecajima. Posebnu vrijednost pritom imaju analize arhitektonskih natječaja i neizvedenih projekata, koji otkrivaju profesionalne ambicije i moguće smjerove razvoja koje izvedena arhitektura sama ne može pokazati. Uključivanjem takve građe

Mercadante arhitektonsku kulturu razdoblja sagledava i na temelju zamišljenoga, a ne samo ostvarenoga. Iz tih primjera proizlazi jedna od središnjih teza studije: slovenska arhitektura 70-ih i 80-ih godina nije se razvijala odbacivanjem modernizma, nego njegovim preispitivanjem, prilagodbom i reinterpetacijom.

Šire značenje te teze postaje vidljivo kada se slovensko iskustvo smjesti u europski kontekst. Knjiga ne ulazi u izravnu polemiku s uvriježenim tumačenjima postmodernizma u socijalističkim zemljama, ali prikupljena građa jasno upozorava na ograničenja takvih generalizacija. Jugoslaven-sku arhitekturu teško je svesti na model zakašnjele recepcije procesa oblikovanih na Zapadu, kao što ju je neprecizno poistovjećivati s razvojem u sovjetskom bloku. Snažna tradicija moderne arhitekture, čiji korijeni sežu u međuratno razdoblje, te dugotrajna otvorenost prema međunarodnim stručnim vezama stvorile su drukčije polazište za promjene koje se intenziviraju tijekom 70-ih i 80-ih godina. Postmodernistički pomaci u Sloveniji zato se ne pojavljuju kao nagli stilski rez ili uvoz gotovih obrazaca, nego kao rezultat kritičkog odnosa prema vlastitome modernističkom nasljeđu, povijesti, gradu i lokalnom kontekstu. U tome se vidi jedan od najzanimljivijih interpretativnih dosega knjige: slovenska arhitektura, a posredno i jugoslavenska, uključuje se u širu europsku raspravu razdoblja, umjesto da ostane svedena na perifernu inačicu „istočnoeuropskog” postmodernizma.

Slična osjetljivost prema kontinuitetima i postupnim promjenama obilježava i posljednja poglavlja, posvećena prijelazu iz socijalističkog u postsocijalističko razdoblje. Godina 1991. nije predstavljena kao granica nakon koje prethodni sustav nestaje preko noći, nego kao politički prijelom unutar procesa koji se odvijaju različitim brzinama. Postupniji model privatizacije produljio je preobrazbu poduzeća i struke, dok su privatizacija stanovanja, denacionalizacija i slabljenje planskih tijela brže mijenjali odnos javnoga i privatnog vlasništva te uvjete urbanog razvoja. Profesionalne mreže, teorijski položaji i projektantske prakse pritom su zadržali veću postojanost od političkih institucija. Takvo čitanje odgovara sporijem ritmu slovenskoga tranzicijskog puta i čini ga osobito pogodnim za usporedbu sa sredinama u kojima su rat, raspad države ili naglije gospodarske promjene proizveli oštrije prekide. Politička promjena ovdje zato nije automatski i potpuni arhitektonski rez, nego jedna dio-nica dugotrajnije profesionalne, prostorne i ekonomske transformacije.

Metodološki, knjiga se nadovezuje na već uspostavljene pravce u historiografiji jugoslavenske arhitekture. Interes za kulturne transfere, profesionalne mreže i međunarodne veze nije novost; srodnu je perspektivu, primjerice, već afirmirao projekt *Nedovršene modernizacije*. Doprinos ove studije leži prije svega u sposobnosti da te perspektive objedini s političkim, gospodarskim i institucionalnim uvjetima arhitektonskog djelovanja te na toj osnovi ponudi

sintezni pregled slovenske arhitektonske kulture promatranog razdoblja. Zanimljivo je pritom da tako opsežna sinteza slovenske arhitektonske povijesti nastaje izvan domaće historiografske sredine. To ne umanjuje važnost slovenskih istraživanja na koja se knjiga oslanja, ali potvrđuje produktivnost odmaka: parcijalni uvidi ovdje se okupljaju u širu interpretativnu cjelinu.

Ta sintezna ambicija ipak nije bez ograničenja. Mnoštvo aktera, projekata, časopisa i stručnih rasprava povremeno otežava praćenje središnje argumentacije, pa pojedine interpretativne teze ostaju nedovoljno razrađene u odnosu na građu koja ih podupire. Na mjestima gdje se nižu brojni primjeri i informacije knjiga poprima gotovo enciklopedijski karakter, a autorska interpretacija povlači se u drugi plan. To ne umanjuje vrijednost istraživanja, ali otkriva cijenu tako opsežnog zahvata.

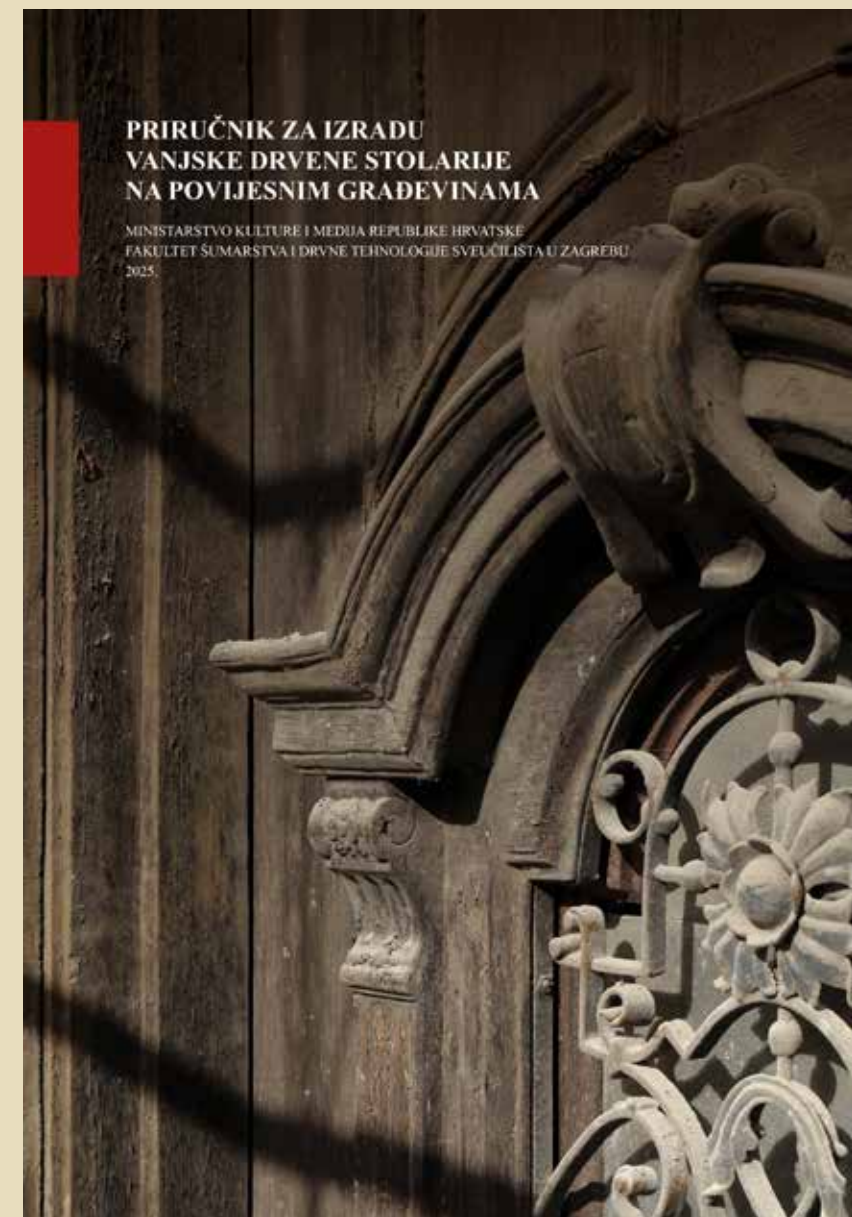
Za hrvatsku historiografiju arhitekture knjiga je posebno poticajna kao komparativni okvir. Slovenija i Hrvatska dijelile su politički i gospodarski sustav, institucionalne modele, stručne mreže i velik dio profesionalnog prostora, ali iz tih zajedničkih pretpostavki nisu proizišle identične arhitektonske kulture. Knjiga omogućuje preciznije razlikovanje zajedničkih jugoslavenskih procesa od njihovih lokalnih ishoda, a upravo se u toj razlici otvara prostor za nova pitanja o hrvatskoj arhitektonskoj povijesti. Njezin najvažniji metodološki poticaj nije u tome da ponudi još jednu zatvorenu nacionalnu povijest, nego da nacionalni okvir ponovno

otvori prema prostoru zajedničkih institucija, prijenosa ideja i profesionalnih veza. Slovenska arhitektura tako prestaje biti tek susjedna priča i postaje nužna usporedna točka iz koje se jasnije razabiru kontinuiteti, lomovi i posebnosti hrvatskoga arhitektonskog iskustva. ✕

Boris Dundović

Upute za obnovu vanjske povijesne stolarije – prijevka potreba pred suvremenim zahtjevima

VJEKOSLAV ŽIVKOVIĆ I HRVOJE TURKULIN, *Priručnik za izradu vanjske drvene stolarije na povijesnim građevinama*, Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske i Fakultet šumarstva i drvne tehnologije Sveučilišta u Zagrebu, 2025., 67 str.

Povijesna drvena stolarija pripada onim sastavnicama graditeljske baštine čija se vrijednost u stručnoj praksi nerijetko prepoznaje tek kada je već ugrožena. Prozori i vrata istodobno su nositelji identiteta građevine, kompozicijski i funkcionalni elementi te proizvodi složena stolarskog i tehničkog umijeća. Od njih se danas očekuju viša svojstva energetske učinkovitosti, sigurnosti i trajnosti, pa je njihovo usklađivanje s očuvanjem povijesne supstancije ključan izazov obnove.

Obnovi stolarije graditeljskog nasljeđa suvremeno doba pristupa multidisciplinarno, i zato je hvalevrijedno kada nastane sintezna uputa kao što je *Priručnik za izradu vanjske drvene stolarije na povijesnim građevinama*, javno objavljen na mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija RH početkom siječnja 2026. godine, kao svojevrsan nastavak *Smjernica za energetske obnove zgrada sa statusom kulturnog dobra* iz 2023. godine.¹ Ta publikacija autorâ Vjekoslava Živkovića i Hrvoja Turkulina, profesorâ Fakulteta šumarstva i drvne tehnologije Sveučilišta u Zagrebu, rezultat je više desetljeća bavljenja građevnom stolarijom – od knjige *Lamelirana građevna stolarija*, koju je Turkulin napisao s Borisom Ljuljkom krajem 80-ih, preko istraživanja trajnosti lijepljenih prozorskih profila, sve do novije serije Turkulinovih stručnih priloga *Stari drveni prozori*, čiji je treći dio, posvećen izradi zamjenskih prozora, objavljen u časopisu *Korak u prostor* 2023. godine. Živkovićeva se ekspertiza pritom ponajprije odnosi na trajnost, lijepljenje i modifikaciju

¹ Priručnik je dostupan na mrežnoj stranici /<https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/2025%20Dokumenti/ba%C5%A1tina/Priru%C4%8Dnik%20za%20izradu%20vanjske%20drvene%20stolarije.pdf>

građevnog drva te razvoj drvnih proizvoda za graditeljstvo, što je nedvojbeno doprinijelo tehničkoj razini obrade teme.

U predgovoru glavnog konzervatora Milana Pezelja publikacija se određuje kao stručna i tehnička podloga za konzervatorske odluke i proizvođače stolarije, s ciljem usklađivanja zaštite kulturne baštine sa standardima uporabe, energetske učinkovitosti i tehničke pouzdanosti. Posebna je pozornost posvećena dvostrukim, kutijastim prozorima. Nakon pregleda povijesnog razvoja, tipologije i zatečenog stanja, glavninu čine materijali, konstrukcija zamjenskih prozora, ostakljenje, okov, površinska obrada, ugradnja, tehnička dokumentacija i troškovnička stavka. Već sadržaj pokazuje kako je namjera knjige ponuditi odgovor na pitanje kako izraditi nov, tehnički unaprijeđen drveni element za povijesnu građevinu.

Osobito je vrijedna metoda evidentiranja zatečenog stanja. Na primjeru zagrebačke Gliptoteke uvedena je klasifikacija koja razlikuje stanje izvornih prozora, nedostajuće elemente te različite kategorije replika. Studije Gliptoteke, Hrvatskoga katoličkog sveučilišta i dvorca Dioš pokazuju pažljivo čitanje konstrukcije, pri čemu se detaljno bilježe profilacije, spojevi, okov, deformacije, okapnice, način ugradnje, pa i različite vrste drva unutar istog prozora.

U poglavljima o materijalima, koji predstavljaju izuzetno stručno utemeljen dio *Priručnika*, autori podsjećaju da povijesno kvalitetno drvo, ako je zdravo, pravilno obnovljeno i zaštićeno, može služiti još desetljećima. Za novu se izradu

precizno određuju vrsta i kvaliteta drva, sadržaj vode i orijentacija godova, a lokalni popravci moraju biti materijalno usklađeni s izvornikom. U tom se pristupu prepoznaje kontinuitet domaće tehničke kulture, kakav već više od pola stoljeća predstavljaju i čuveni Peulićevi *Konstruktivni elementi zgrada*.

Posebnu kvalitetu predstavlja objašnjenje građevne fizike dvostrukog prozora. *Priručnik* razlikuje funkciju unutarnjega i vanjskoga krila, upozorava na problem kondenzacije te pokazuje da povijesni kutijasti prozor nije prepreka energetske obnovi, jer se njegova izvorna fizika može iskoristiti pri suvremenom unaprjeđenju ovojnice. Vrijedni su i radio-nički nacrti funkcionalno unaprijeđenih inačica, na kojima se zadržavaju obrisi i profilacije vanjskih krila, dok se unutarnji presjeci što suptilnije proširuju radi prihvata izolacijskog stakla i brtvi.

Velik praktični doprinos čine poglavlja o dokumentaciji i troškovniku. Zahtijevaju se tehnička snimka, ocjena stanja, konzervatorsko-restauratorski elaborat kada je potreban, specifikacija materijala i radionički nacrti, a konzervatoru se preporučuje kontrola prototipa i ugradnje. Ogledna troškovnička stavka lako je primjenjiva u projektnoj i natječajnoj dokumentaciji.

Ipak, teorijski i metodološki najzanimljiviji prijedor u *Priručniku* jest onaj između očuvanja i zamjene. Autori prihvaćaju načelo prema kojem oslabljeni povijesni element najprije treba nastojati popraviti, a ne zamijeniti; napokon,

stoljetna trajnost dobro održavanih prozora govori u prilog sustavnoj obnovi, uz dodatnu ekološku korist očuvanja već ugrađenog drva. Ipak, nakon navođenja tehničkih poteškoća sanacije u argumentaciju ulaze dinamika gradilišta, raspoloživost vrsnih stolara, rokovi i troškovi, pa autori zaključuju da se postojeća stolarija često u cijelosti zamjenjuje kvalitetno izrađenim replikama. Upravo između tih dvaju pristupa nedostaje jasnije razrađena hijerarhija zahvata i kriteriji prema kojima se određuje kada popravak prestaje biti opravdan, a zamjena postaje konzervatorski prihvatljiva. Kategorija trulog i neupotrebljivog elementa podrazumijeva zamjenu, ali nije razvijen sustav koji bi jasno razlikovao popravljivo lokalno oštećenje od gubitka koji opravdava uklanjanje čitavog prozora. Fizičko stanje nije povezano sa zasebnom ocjenom povijesnog značenja; primjerice, rijedak izvorni prozor ne mora zahtijevati jednak prag zahvata kao serijski ili naknadno ugrađen primjerak.

Tu je posebno poučna usporedba s međunarodnom praksom. Organizacija Historic England preporučuje očuvanje i popravak kada god je moguće, dok se potpuna zamjena svrstava među posljednje mogućnosti. Njemačke smjernice povijesne profile, ostakljenje i okove tretiraju kao dokumente stila, zanatstva i tehničkog napretka. Za hrvatski su kontekst vrijedni i mađarski autori poput Attila Déryja, koji unutar naše srednjoeuropske graditeljske kulture jasnije razlikuje obnovu, djelomičnu zamjenu, rekonstrukciju i novo rješenje. Hrvatskom bi *Priručniku* upravo takvo preciznije

razlikovanje bilo korisno jer, naime, izraz „replika” u njemu obuhvaća vrlo širok raspon novih proizvoda, od vizualno vrlo vjerne rekonstrukcije do prozora s drugom vrstom drva, lameliranim profilima, zadebljanim presjecima, novim spojevima, elastičnim brtvama, izolacijskim ili vakuumskim staklom, suvremenim okovom, sintetskim kitom i potpuno drukčijom ugradnjom. Za mnoge od tih rješenja termin „funkcionalno unaprijeđen prozor”, kojim se autori sami služe u nacrtima, zapravo je precizniji od „replike”.

Time se otvara i pitanje autentičnosti. Temeljno je načelo da izvedeno ostane jednako ili što sličnije izvorniku, dok se konstrukcija slobodnije mijenja radi suvremenih uporabnih svojstava. Nova stolarija zadržava raspored elemenata, proporcije, razdjelnice i profilaciju, dok materijalna autentičnost (izvorno drvo, spojevi, staklo, okov, tragovi obrade i stari naliči) nema uvijek jednaku težinu. To je posebno vidljivo kod okova gdje se, iako se preporučuje restauracija i ponovna ugradnja, na većim zgradama zbog brzine izvedbe dopušta suvremen, oblikovno sličan proizvod, iako izvorni okov može dokumentirati tehnologiju, uporabu i dataciju. Slično je i sa starim staklom, čiju mogućnost očuvanja *Priručnik* ne razrađuje sustavno.

Studija dvorca Dioš kod Končanice koja se u *Priručniku* izdvaja zato je posebno zanimljiva. Dokumentirano je nekoliko tipova, među njima dvostruki prozori, unutarnji drveni zasloni u bočnim kutijama i primjerci tipa „krilo na krilo”. Nakon analize prihvaćeno je ujednačenje tipa u

funkcionalno unaprijeđeni jednostruki prozor s trostrukim izolacijskim staklom, uz zadržavanje profilacija, proporcija i dekorativnih detalja. *Priručnik* sam taj postupak opisuje kao „unifikaciju i promjenu tipa prozora” radi poboljšanja toplinske izolacije. Za Dioš je to posebno zanimljiv pristup jer je jedan od projektanata dvorca Gyula Sándy, poslije dugogodišnji profesor i predstojnik Odsjeka za građevne konstrukcije budimpeštanskoga Tehničkog sveučilišta, u svojoj publikaciji *Table građevnih konstrukcija* (*Épületszerkezettani táblák*) iz 20-ih godina prošlog stoljeća prikazao konstruktivno srodan prozor s unutarnjim zaklopnicama u bočnim kutijama. Podudarnost pokazuje upravo historiografsku vrijednost konstrukcijske raznolikosti stolarije, s obzirom na to da se zadržavanjem profilacije čuva tek pojavna informacija, a ne i povijesni sustav iz kojeg je proizišla.

Zaključno, *Priručnik za izradu vanjske drvene stolarije na povijesnim građevinama* predstavlja izuzetno vrijedan i u hrvatskoj praksi potreban iskorak. Njegova je najveća zasluga što zahtjev za očuvanjem izgleda i tipoloških svojstava povijesne stolarije prevodi u razumljiv i pristupačan tehnički jezik, čime popunjava dosadašnju prazninu između konzervatorskog zahtjeva i konkretne izvedbe. ✕

Marija Jurić

Povratak Bakića u rodni Bjelovar

Vojin Bakić: *Princip nade*

Gradski muzej Bjelovar, 29. siječnja 2026. – 6. lipnja 2026.

AUTORSKA KONCEPCIJA IZLOŽBE: Hana Čurak

AUTORSKI TIM: Ana Martina Bakić, Vjera Bakić,
kustoski kolektiv Što, kako i za koga / WHW

U siječnju 2026. godine otvorena je izložba kipara Vojina Bakića (1915. – 1992.) u njegovu rodnom gradu Bjelovaru. Izložba, organizirana povodom 110. obljetnice kipareva rođenja, prvo je opsežno predstavljanje njegova opusa u rodnom gradu nakon šezdeset godina. Autorsku koncepciju izložbe potpisuje kustosica Hana Čurak u suradnji s kustoskim kolektivom WHW te Anom Martinom Bakić i Vjerom Bakić, kiparevim unukama. Realizirana je u partnerstvu Grada Bjelovara i Gradskog muzeja Bjelovar, uz podršku Gliptoteke HAZU, Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb, Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti, Muzeja moderne i suvremene umjetnosti Rijeka, Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske i Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Izložba postavljena u Gradskom muzeju Bjelovar nosi naziv *Princip nade*, a koncentrirana je na kiparev gubitak četvorice braće u Drugome svjetskom ratu te će taj tragični događaj postati ključan za Bakićev budući rad. Naslov izložbe također se referira na istoimenu knjigu Ernsta Blocha napisanu u egzilu iz nacističke Njemačke i spaja Bakićevu umjetnost s literarnom.

Izložba je koncipirana na trima vremenskim lentama postavljenima u prizemlju, podrumu i na prvom katu. U prizemlju je predstavljena lenta Bakićeva života, s istaknutim godinama relevantnih događaja. Kratki tekstovi upotpunjeni su mnogobrojnim arhivskim priložima – fotografijama,

Kronologija Bakićeva života,
Gradski muzej Bjelovar – prizemlje,
Foto M. Jurić

crtežima te novinskim člancima. Ističe se zacrnjena 1941. godina kada su četvorica Vojinove braće uhićena i odvedena u sustav logora Jadovno, gdje će biti pogubljena i bačena u jame. Bakić je iste godine nakratko uhićen, no izbavlja ga profesor Frano Kršinić, kod kojega se usavršavao pri završetku školovanja na Državnoj umjetničkoj akademiji u Zagrebu.

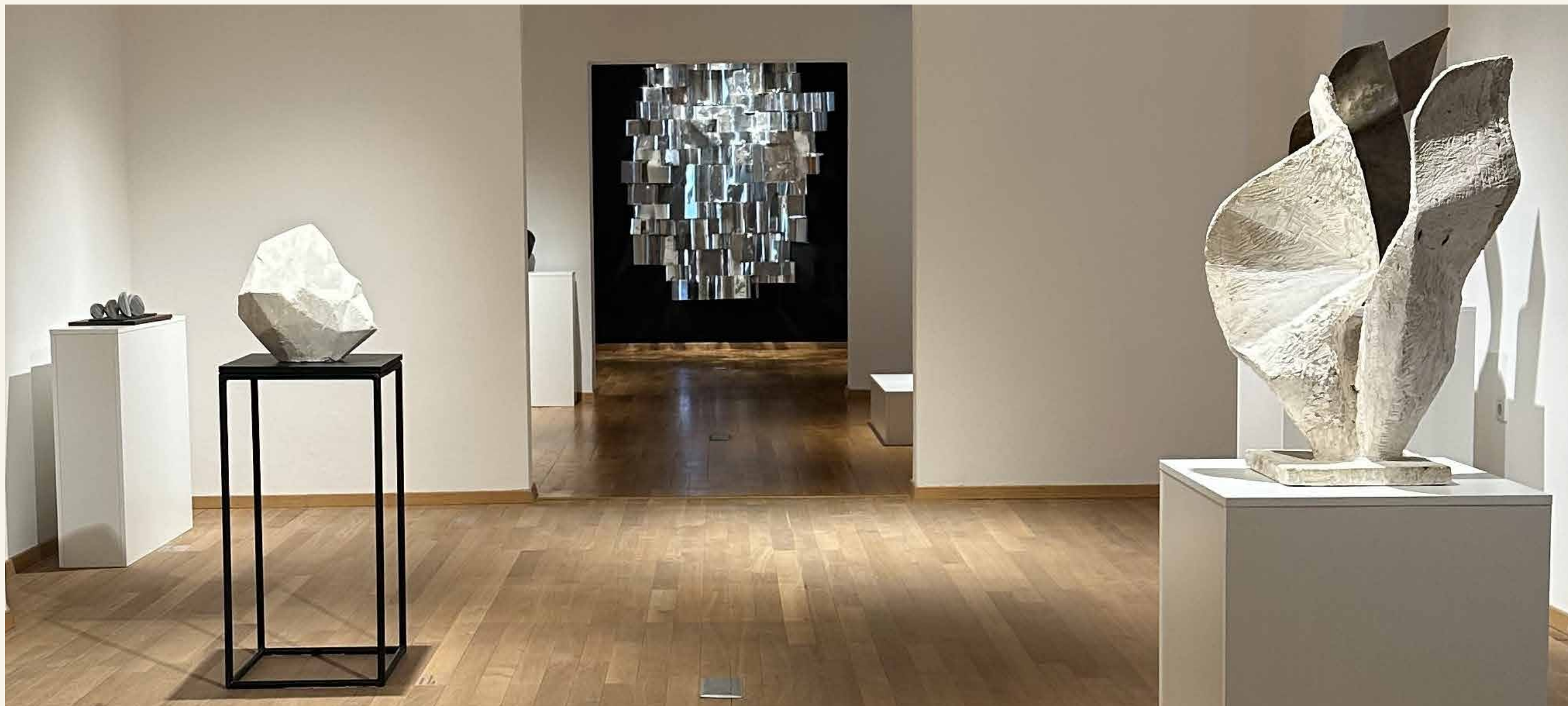
U prizemlju je izloženo nekoliko malih modela *Bika* u različitim materijalima i oblikovanjima, izvedenice *Torza* te velike skulpture *Istovremenost* i *Oblik*. *Oblik* je pronađen u kućici na Korčuli gdje je Bakić boravio. Uz navedene, na postolje su polegnute i preostale dvije šake i glava brončane skulpture *Poziv na ustanak (Bjelovarac)*, oblikovane po Bakićevu najmlađem bratu, Slobodanu. Izvorna je skulptura postavljena nedugo nakon što Bakić sazna da su mu braća ubijena, 1946. godine u spomen-parku Borik u Bjelovaru. Slijedom događaja, skulptura je minirana 1991. godine, ali sačuvani su preostali dijelovi te mnogobrojne fotografije. Iste godine minirane su još dvije Bakićeve skulpture, a uklonjena je i spomen-ploča s rodne kuće braće Bakić. Godinu poslije bit će miniran i *Spomenik pobjedi naroda Slavonije u Kamenskoj*, podignut 1968. godine, koji je u trenutku postavljanja bio najveća apstraktna skulptura. U siječnju 1992. umire Zoran Bakić, Vojinov sin s kojim je radio *Spomenik ustanku naroda Banije i Korduna* na Petrovoj gori, dok iste godine 30. prosinca, u 77. godini života, umire i Vojin. Nebrojene skupne i samostalne izložbe, nagrade za rad i životno djelo, članstvo u JAZU-u te svjetska priznatost nisu mogle spriječiti da

političke i društvene okolnosti 90-ih godina dovedu do devastacije dijela njegova javnog opusa.

Osim preostalih dijelova *Bjelovarca*, sačuvan je i njegov manji model, koji je za potrebe izložbe postavljen na stubištu između katova. U podrumu se nalaze crne lente, svaka posvećena po jednome ubijenom bratu Bakić. Donose osnovne podatke o njihovim životima, njihovu doprinosu bjelovarskoj zajednici te Vojinova sjećanja i dojmove o braći preuzeta iz *Bjelovarskog lista* 1981. godine. Braća Bakić – Aleksandar, Milan, Nikola i Slobodan, rođeni između 1912. i 1919. godine – bila su aktivni sudionici sportskog i društvenog života Bjelovara. Aleksandar je bio trener nekoliko sportova te urednik *Glasa Bjelovara*, čija se redakcija nalazila u obiteljskoj kući. Milan i Nikola završili su pravo. Milan je došao do položaja tajnika Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, dok je Nikola radio na bjelovarskom sudu i igrao za nogometni klub Građanski. Najmlađi brat Slobodan studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te bio član SKOJ-a, a uhićen je s 22 godine. Zbog njihove aktivnosti u javnom i sportskom životu *Fiskulturno društvo Bjelovar* nakon Drugoga svjetskog rata mijenja ime u *Sportsko društvo „Braća Bakić” Bjelovar*. Prije same deportacije u logor braća su bila pritvorena u prostorije tadašnje administrativne zgrade, odnosno današnjeg Muzeja grada Bjelovara. Usmjeravanje pozornosti na istaknute članove zajednice koji su je oblikovali poseban je pristup Bakićevim inače dobro poznatim djelima i manje poznatom životu. Predstavljanje tih važnih Bjelovaraca u

Novopronađena skulptura „Oblik”, drveni „Torzo” i „Istovremenost”, Gradski muzej Bjelovar – prizemlje, Foto M. Jurić

Postav izložbe, Gradski muzej
Bjelovar – prvi kat, Foto M. Jurić

njihovu gradu čin je ponovne valorizacije njihovih mjesta u lokalnom pamćenju nakon razdoblja tijekom kojega su pojedini spomenici, imena i obilježja obitelji Bakić bili uklonjeni, uništeni ili izmijenjeni.

Unutar soba u podrumu, u kojima su braća moguće bila pritvorena, nalaze se projekcije priloga o Bakićevim spomenicima, dokumentarac o uništavanju spomenika NOB-a te videorad autora Miloša Trakilovića *All but War Is Simulation*. Osim ovog umjetnika mlađe generacije, Sara Salomon prilagodila je zvučnu instalaciju *Field of Action: Burning Pleasure* (2024.), postavljenu u atriju među nekoliko Bakićevih *Svjetlosnih formi*, a David Maljković, koji se već gotovo dvadeset godina bavi potencijalima Bakićeva nasljeđa, izložio je rad *Retired Form* iz 2008. godine. Izlaskom iz podruma, mjesta gdje je predstavljeno izgubljeno, uništeno i ubijeno, posjetitelj dolazi na osvijetljen kat. Ondje su predstavljene godine nakon Bakićeve smrti koje su do 2000. godine prazne. Tek nakon toga postoje informacije o novim izložbama, rekonstrukciji *Bjelovarca*, retrospektivnoj izložbi *Vojin Bakić: Svjetlosne forme*, izdanje časopisa *Zarez* posvećeno Petrovoj gori, knjizi *Modernism In-Between*, izložbi *Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia, 1948 – 1980* u New Yorku i interpretacijama Marka Lulića, Davida Maljkovića, Igora Grubića i Sandra Đukića. Rjeđe viđeni radovi s fakulteta, modeli za *Ivana Gorana Kovačića*, *Spomenik pobjedi naroda Slavonije* i nekoliko različitih oblikovanja spomenika na Petrovoj gori ispunjavaju prostorije. Uz skulpture, postavljeno

je i nekoliko platna oslikanih krugovima koji nalikuju na svjetlosne forme u dvodimenzijском oblikovanju s potpisom Bakića. Najveća *Svjetlosna forma* izložbe, na zadnjem zidu pod različitim odbljescima sunca, drukčije osvjetljava prostor. Osvjetljava put povrataka priznavanja kipara – obnovom radova, vraćanjem reprodukcija i repliciranjem spomen-ploče braći Bakić, ponovno postavljene 2020. godine na rodnu kuću. U konačnici, grad Bjelovar 2025. godine otкупljuje obiteljsku kuću Bakić, danas uvrštenu na popis zaštićenih kulturnih dobara te, u partnerstvu s Gradskim muzejom Bjelovar, provodi projekt njezine obnove, koji bi trebao biti dovršen do 2028. godine. ✕

Zaštita baštine

Arhitektura, mjesto, emocije: Maksimir i Poljud između baštine i budućnosti

Razgovor s Markom Špikićem i Alenom Žunićem

Osobno sam protiv morbidno-kulturnog valoriziranja stanovitih situacija koje su dosta česte kod nas u Zagrebu i koje ukazuju na pomanjkanje tempa i smisla za dinamiku našeg vremena i mogućnosti. (...) Dobre arhitekture ponegdje ima, dobrih misli ima (...) ali se sve to nekako gubi u magli neshvaćenog.

Turina, 1963.

Povratna veza između izgrađenih prostora i ljudskog djelovanja odavno je utvrđena: arhitektura proizlazi iz načina na koji razumijemo svijet i zamišljamo buduće društvene odnose, a potom izgrađeni prostor povratno oblikuje naše navike, interakcije i kolektivne obrasce ponašanja. Prostori koje internaliziramo i kuće kojima ih nastanjujemo s vremenom postaju dio osobnog i zajedničkog identiteta, naš zavičaj, naš mentalni pejzaž. U tom smislu arhitektura nije tek materijalni okvir života, nego medij društvenog pamćenja i instrument proizvodnje značenja. No pojedini prostori i njihova arhitektura s vremenom zadobivaju gotovo mitski status. Prestaju biti tek mjesta svakodnevice i postaju simboli i žarišta kolektivnog pamćenja u koje se „slijevaju” povijesni događaji, političke projekcije, emocije i osjećaj identiteta. Zagrebački Maksimir i splitski Poljud nesumnjivo pripadaju toj kategoriji. Nerazdvojni od povijesti klubova koji se njima koriste, oni su nijemi akteri glasnih društvenih i političkih epizoda te važni nositelji kolektivnog identiteta.

Stadion Maksimir nastajao je etapno od početka 50-ih godina prošlog stoljeća prema projektu Vladimira Turine, Franje Neidhardta i Eugena Erlicha, uz kasnije intervencije drugih autora, među kojima Borisa Magaša i Božidara Tušeka. Izvorno zamišljen na temelju snažnog odnosa arhitekture i krajolika, kao otvorena arena povezana s maksimirskim perivojem i vizurama prema Medvednici, tijekom desetljeća nizom je dogradnji i pregradnji postupno mijenjao svoj

arhitektonski karakter. Njegova modernistička arhitektura bila je zaštićena kao kulturno dobro, no zaštita je 2000. godine ukinuta, nakon što je krajem 90-ih započela opsežna, nikada dovršena rekonstrukcija stadiona. Danas, kada se priprema njegova zamjena novim stadionom na istoj lokaciji, pitanje očuvanja više se gotovo ni ne postavlja, dok se kontinuitet mjesta i njegove sportske funkcije podrazumijeva kao vrijednost koju treba sačuvati.

Poljud se nalazi u bitno drukčijoj situaciji. Stadion Borisa Magaša, izgrađen za Mediteranske igre 1979. godine, jedno je od kanonskih djela hrvatske arhitekture druge polovice 20. stoljeća, čija arhitektonska vrijednost proizlazi podjednako iz konstrukcije i oblikovanja karakteristične stadionske školjke koliko i iz njezina odnosa prema splitskom krajoliku i gradu. Za razliku od Maksimira, Poljud je pojedinačno zaštićeno kulturno dobro, a njegova je vrijednost odavno prepoznata unutar arhitektonske struke. Istodobno, višedestljetno nedostatno održavanje, različite procjene tehničkog stanja građevine te promijenjeni standardi i zahtjevi suvremene sportske infrastrukture proteklih su godina otvorili raspravu o opsegu i isplativosti njegove obnove, mogućnostima prilagodbe, a u dijelu javnosti i o opravdanosti njegova daljnjeg očuvanja.

Iako im je zajednička polazišna točka odnos arhitekture, pamćenja i identiteta, Maksimir i Poljud danas predstavljaju dva bitno različita slučaja, zanimljiva upravo zbog mogućih ishoda procesa koji su ih oblikovali. U oba se slučaja prepleću

pitanja arhitekture i urbanizma s ekonomskim i političkim interesima, pamćenjem i emocionalnim odnosom zajednice prema prostoru koji smatra svojim. Dodatnu dimenziju tim procesima daje činjenica da je riječ o stadionima dvaju klubova čije je rivalstvo i samo važan dio njihove simboličke i emocionalne recepcije. Emociju pritom ne treba razumjeti kao suprotnost racionalnom odlučivanju, ni zaštitu kao nužnu suprotnost razvoju. U Maksimiru je arhitektura tijekom vremena izgubila velik dio svoje izvornosti i nekadašnji status zaštićenoga kulturnog dobra, dok je simbolička vrijednost mjesta ostala gotovo neupitna. Na Poljudu je arhitektonska vrijednost prepoznata i institucionalno zaštićena, ali se pred zahtjevima suvremene funkcije iznova postavlja pitanje granica njegove prilagodbe.

O tim smo pitanjima razgovarali s dvojicom sugovornika: o Maksimiru s povjesničarom umjetnosti prof. dr. sc. Markom Špikićem, redovitim profesorom na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i stručnjakom za teoriju zaštite kulturne baštine, a o Poljudu s arhitektom i urbanistom izv. prof. dr. sc. Alenom Žunićem s Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Stadion Maksimir – pogled na sjevernu tribinu s Maksimirske ceste (današnje stanje) (Foto G. Vranić)

O maksimirskom smo stadionu razgovarali s Markom Špičićem, redovitim profesorom Katedre za zaštitu kulturne baštine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Kvartal (K): Koliko su emocije prisutne u valorizaciji baštine i možemo li (romantično) tvrditi da su one faktor u percepciji i zaštiti prostora ili je pak sigurnije osloniti se na (ne)odgovarajući birokratski stroj u okviru kojeg se provodi programiranje, oblikovanje i zaštita naših gradova?

Marko Špičić (MŠ): Pitanje je postavljeno široko i na nje ga nije lako dati kratak odgovor. Povijest percepcije spomenika podrazumijeva i afektivni aspekt, u smislu afirmiranja i u

smislu poricanja vrijednosti baštinjenim formama i sadržajima. Ako govorimo o percepciji vrijednosti jednoga gradskog stadiona, onda su emocije – i to emocije uglavnom muškog dijela populacije – vjerojatno nezaobilazne u sagledavanju stvari. Prateći dosadašnja zbivanja – više najave nego rasprave – čini se da se emocije tog dijela građanstva odveć ne zamaraju konzervatorskom problematikom ili šire shvaćenim valoriziranjem vrlo izmijenjene stadionske arhitekture.

K: Kako je moguće da je Stadion Maksimir od zaštićenoga kulturnog dobra postao objekt oko čijeg rušenja danas postoji gotovo potpun društveni konsenzus? Ima li to veze s odnosom društva prema modernističkoj baštini ili je pak moguće govoriti o emocijama koje su u ovom slučaju proizvele svojevrsnu urbanističku paralizu?

MŠ: Prvo, stadion u Maksimiru počeo je doživljavati preobrazbe u doba povećanih autokratskih tendencija u hrvatskoj politici, odnosno povezanošću glavnoga političkog moćnika 90-ih godina s maksimirskim klubom. Mijena je započeta na jezičnoj razini, odnosno s imenom kluba, koje među najvećim brojem navijača nikada nije prihvaćeno. (Pritom ne mislim da je želja za zadržavanjem „socijalističkog” imena imala ikakve veze s rafiniranom nostalgijom za tim vremenima.) Kada su preobrazbe započele, konzervatorska je služba odlučila registrirati ranije nastalu, kritički valoriziranu arhitekturu visokog modernizma. Taj je postupak svojedobno naišao na gotovo vulgarnu osudu „trenera svih trenera”. Drugo, nijekanje Turinina projekta u formi pregradnje istodobno je

kod nas rijedak primjer „nastavka izgradnje” arhitekta Kinc-la i suradnika, kao i simptom vrlo sporog prenošenja istraživačkog prepoznavanja vrijednosti u praktičan konzervatorski projekt, a time i kolektivno priznavanje vrijednosti modernističke baštine. Promjene na Turininoj građevini, ukratko, nikada uistinu nisu bile, niti su postale, javna stvar.

K: Je li inzistiranje na istoj lokaciji novog stadiona rezultat racionalnoga urbanističkog promišljanja ili prije svega emocionalne potrebe da se kontinuitet identiteta veže uz konkretan prostor, bez obzira na njegova ograničenja?

MŠ: Čini se da je zadržavanje lokacije, koje implicira provedbu principa supstitucije (isprobanog na stadionu u Kranjčevićevoj ulici), jasan simptom političkog prepoznavanja važnosti popularno poimanog *genius loci*. Kada se razmotri ustrajavanje na istim lokacijama kod obaju stadiona (kao da je riječ o fazama izgradnji antičkih hramova, potom i crkava, na istome mjestu u podjednako promjenjivim urbanim kontekstima), vidi se dominacija udovoljavanja javnim apetitima, odnosno ritualima javne nostalgije, što se, osobito u Kranjčevićevoj ulici, teško može razumjeti ako se oživljavanje stadiona sagleda iz urbanističke perspektive. Uzimajući u obzir praktičan, svakodnevan, masovno percipiran, pa tako valjda i politički problem prometovanja u Zagrebu, ustrajavanje na tangencijalnom dodiru stadiona s važnom prometnicom ne čini se kao dobra ideja.

K: U kojoj je mjeri odbacivanje ideje novog stadiona na rubu grada pokazatelj da u Hrvatskoj još uvijek sportsku

infrastrukturu promatramo prvenstveno simbolički, a ne vođeni njezinom funkcionalnošću, prometnom logikom i dugoročnom održivošću prostora?

MŠ: Njegovanje simboličnosti politički je iskoristivo, katkad i lakše ostvarivo, a donosi izravne i brže rezultate od mudrog projiciranja bliže i dalje urbane budućnosti. Više se ne radamo u društvu divovskih ostvarenja višegodišnjih planova – oni su relikti, koji su, kako se vidi u slučaju Vjesnika, neprepoznati i vrijedni prijezira, odnosno poništenja. To, dakako, nije slučaj sa svakom građevinom iz doba modernizacije drugog poraća. Ovo je društvo koje desetljećima čeka novu muzejsku građevinu dok istovremeno spremno žrtvuje industrijsku i vojnu baštinu austrougarskog razdoblja (Gredelj, Črnomerec) kako bi, odbacivanjem pozitivnih načela prilagodljive ponovne uporabe ili restauratorskih postupaka, na mjestu ruševina izgradilo državni „Trg pravde” ili kamerama nadzirane i rampama ograđene stambeno-poslovne četvrti. Sve to objedinjuje već više puta konstatirano dokidanje urbanizma kao manifestacije kolektivne zrelosti i građanske odgovornosti, spremnosti na dijalog te zajedničko razmatranje javne budućnosti.

K: Bi li transformacija sadašnjega maksimirskog prostora u javni rekreacijski i sportski park predstavljala urbanistički gubitak identiteta ili upravo suprotno, njegovu suvremenu reinterpretaciju?

MŠ: Ovisno o tome o čemu konkretno govorimo u prostoru. Ako je riječ o novogradnji stadiona koji je praćen parakovima za rekreaciju i sport, onda je riječ o širem konceptu.

Stadion Maksimir – izvorne tribine
na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj
strani (Foto MGZ-VT)

Okolica stadiona, osobito ona prema zapadu, to dijelom dopušta, pa bi sportske aktivnosti koje bi tamo bile koncentrirane bile i logične, jer ne bi predstavljale novost.

K: Zašto dio modernističke arhitekture u Hrvatskoj uspijeva postati „baština“, dok drugi dio, unatoč autorskoj i povijesnoj vrijednosti, ostaje percipiran kao potrošna infrastruktura koju je dopušteno ukloniti bez ozbiljnije javne rasprave?

MŠ: To ovisi o nekoliko čimbenika. Prvo, o tome jesu li pojedina arhitektonska djela javno (pre)poznata zahvaljujući istraživanjima, odnosno publikacijama, što obično pomaže da ih se prepozna i zaštiti unutar konzervatorskih vlasti. Drugo, ovisi o senzibiliziranosti sredine. U Zagrebu postoje i pozitivni i negativni primjeri, od pohvalnih, upravo konzervatorskih radova na djelima Vitića (Laginjina i Kockica), Haberlea (Lisinski) i Kučana (Palača pravde) do potpunog negiranja (sklop Zagrebačke banke u Paromlinskoj). Treće, ovisi o namjeni arhitekture. Nije isto čuvati Vitićevu motelsku arhitekturu na Preluku i u Trogiru i Magašev stadion. To pokazuje *vidljivost* pojedinih, u užem krugu prepoznatih djela, u javnosti, ne samo prostorno već i u intimnom ili kolektivnom imaginariju vrijednosti. Četvrto, u Hrvatskoj nije lako primjenjivati u Europi već razvijene konzervatorske standarde za arhitekturu nastalu nakon 1945. godine, i iz epskih (ili, prizemnije rečeno, ideoloških) i prozaičnih razloga (pitanje odnosa privatnoga i javnoga). U Hrvatskoj se među novim bogatašima uporno ne pojavljuju mecene s afinitetom

ili senzibilitetom za očuvanje naslijeđenih segmenata javnog prostora. Javnost je tako, bez postojanja osnovne kritičnosti zbog nepostojanja *mjesta* njezine manifestacije, prisiljena ostati bez posrednika u senzibiliziranju i upozoravanju na izgubljeni. Na kraju, nakon potresa 2020. godine započela je povijest koju će napisati tek mlađi naraštaji – suprotstavljena političkim uspjesima potpomognutima sredstvima NPOO-a – povijest žrtvovanja, rušenja ili, u najboljem slučaju, rekonstruiranja ili supstituiranja povijesnih građevina različitih epoha.

FOTO A. Veštić

O poljudskom smo stadionu razgovarali s Alenom Žunićem, izvanrednim profesorom na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu.

Kvartal (K): Kako danas čitati Poljud unutar opusa Borisa Magaša? Koliko njegovi teorijski tekstovi, povijesni kontekst nastanka i odnos stadiona prema splitskom krajoliku oblikuju naše razumijevanje njegove arhitektonske vrijednosti i njegove budućnosti kao jednog od najvažnijih ostvarenja sportske arhitekture?

Alen Žunić (AŽ): Boris Magaš autor je koji je stvorio brojne iznimne realizacije – sjetimo se sarajevskog Muzeja revolucije, hotelskih sklopova Solaris i Haludovo, vrtića na Mihaljevcu i ekspresivnoga sakralnog ciklusa – no poljudski je stadion zasigurno ključna izvedba u njegovu opusu. Rekao bih da je to remek-djelo *sui generis* za koje nije nužno autorovo tumačenje da bismo ga razumjeli i prepoznali njegovu posebnost, ali Magaševi su tekstovi dragocjena „dodana vrijednost” jer otkrivaju osobni stvaralački prosede, projektantsku metodu i napokon autorski diskurs koji može biti i posve drukčiji od onoga što je „u oku gledatelja”. Ako već govorimo o teorijskoj dimenziji interpretacije arhitektonskog djela, zanimljivo je da je Magaš upravo tijekom izvedbe stadiona pisao doktorat u kojem je gotovo manifestno objasnio svoj pristup arhitekturi na dodiru intelektualnog i senzibilnog sloja u procesu projektiranja, a oba su ta činitelja prisutna upravo na Poljudu kao u idealnoj sintezi.

Taj stadion nije samo vrhunsko ostvarenje u domeni sportske arhitekture i pripadajuće tipologije već ovdje govorimo i o osobitoj urbanističkoj gesti identitetski važnoj za urbanu sliku Splita – od postava objekta u prostoru, preko arkadijskih vizura koje se afirmira do generiranja novoga okolnog prostora koji je upravo Magaš anticipirao kao budući ulaz u grad (što recentni natječaji za kaštelanski most i potvrđuju). U razgovoru za *Vijenac* koji sam imao prilike voditi s profesorom Magašem 2013. godine lijepo je opisao koliko mu je baš tema urbanizma bitna: „Treba misliti grad sa svim njegovim

parametrima, svaki grad ima svoju dušu, *genius loci*, svoj karakter.”

K: Danas se rasprave o Poljudu kreću među obnovom, rekonstrukcijom, nadogradnjom i mogućim rušenjem. Govore li one više o samom stadionu ili o našem odnosu prema baštini kasnog modernizma? Koliko je u raspravama o njegovoj budućnosti važan stručni konsenzus?

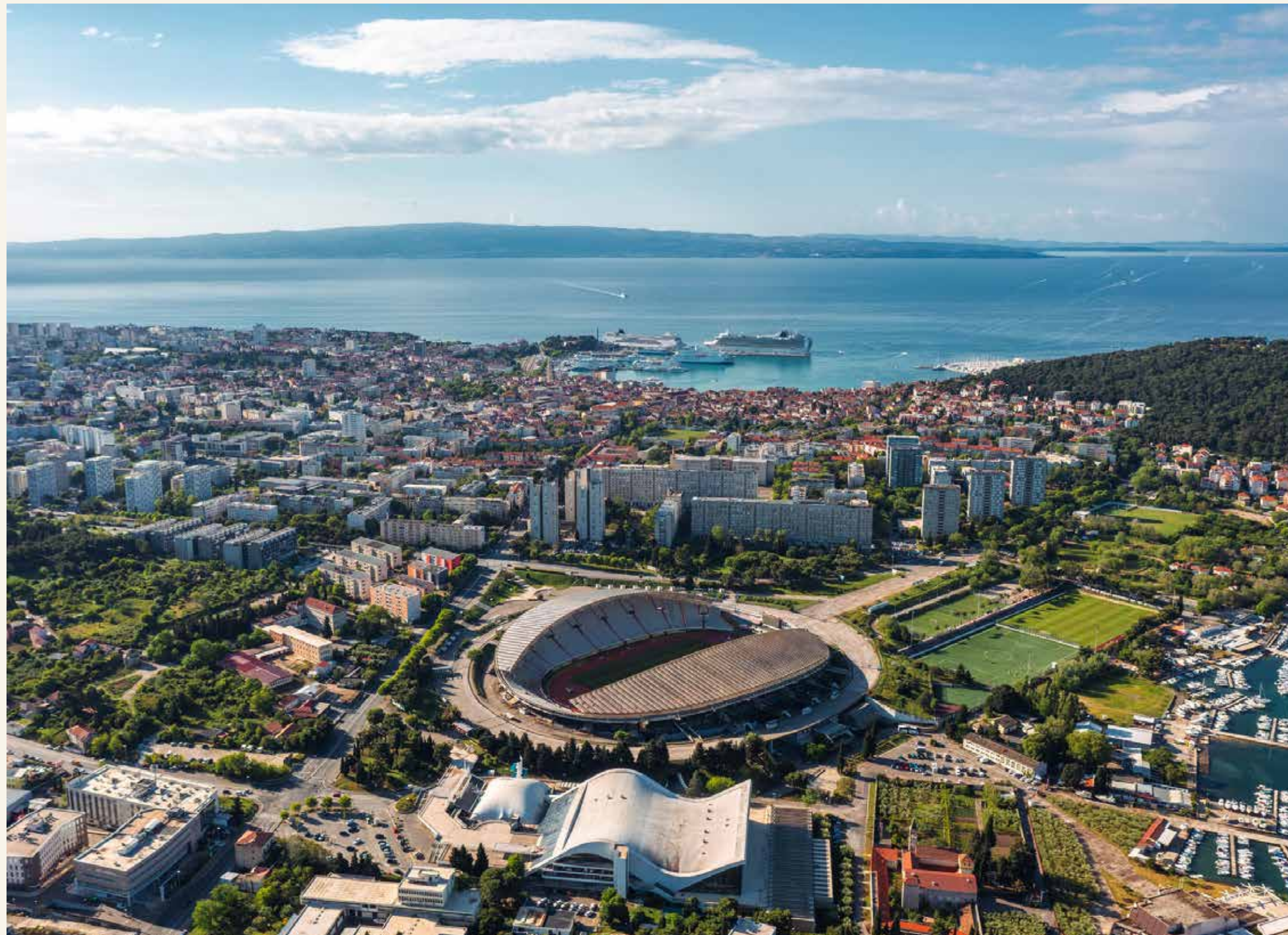
AŽ: Rasprave koje slušamo podjednako govore o oboma – i o arhitektonskom djelu „po sebi” i o njegovoj javnoj recepciji. Inicijative za rušenje jasno pokazuju da u dijelu splitskoga društvenog miljea, nažalost, nema dovoljno znanja, a ni za- vičajnog ponosa za vrijednost koju na Poljudu svi mi imamo (jer taj stadion nije samo splitska već i hrvatska i europska baština 20. stoljeća). S druge strane, u zalaganju za očuvanje tog sklopa otežavajuća je okolnost činjenica da se radi o baštini moderne koja se čak i u konzervatorskoj struci „bori” za svoj položaj i legitimitet unutar korpusa spomenika gdje dominiraju povijesni primjeri. Za obje dimenzije problema bit će važno da se u budućnosti i u široj javnosti i u skeptičnom dijelu struke osvijesti ključan valorizacijski kriterij – da građevina ne postaje spomenik zbog starosti, već zbog svoje iznimne kvalitete i arhitektonske vrijednosti.

Usudio bih se reći da u slučaju poljudskog stadiona konsenzus arhitektonske struke o kvaliteti i obvezi očuvanja Magaševa djela već postoji, nisam čuo da itko misli drukčije. Pitanje je samo koliko će glas struke biti dostatan da se stadion zaista očuva od napada krupnoga kapitala koji, čini mi se,

iz pozadine upravlja „javnim mnijenjem” u ovoj priči. Nažalost, iz brojnih drugih primjera koji su istovremenog nastanka s poljudskim stadionom možemo vidjeti da je rušenje modernističkih remek-djela šira pojava prisutna i drugdje u svijetu (npr. tokijski Nakagin Capsule Tower iz 1972.), ali i kod nas u raznim tipologijama koje brzo „stare”, poput hotela (od Haludova koji je na rubu rušenja, Krvavice koja se raspada do Kupara koji su već uklonjeni), pri čemu se redovito traže prilagodbe idealnim novim normativima koji su u postojećoj strukturi često neizvedivi. Da se tako postupalo u prošlosti i rušilo sve što je u nekom trenutku postalo nedovoljno funkcionalno, danas povijesne arhitekture oko nas više ne bi bilo. Hoćemo li srušiti sve naše povijesne katedrale jer njihovi prostori i oprema nakon Drugoga vatikanskog koncila iz 1965. godine više ne odgovaraju suvremenim liturgijskim normama, ili postoje i druge mogućnosti?

K: Tehnička dotrajlost Poljuda rezultat je ponajprije dugotrajnog izostanka sustavnog održavanja. Može li se (i treba li se) njegovo današnje stanje promatrati kao argument za uklanjanje stadiona ili prije kao pokazatelj društvenog odnosa prema modernističkoj baštini, kakav je obilježio i mnoga druga vrijedna djela hrvatske arhitekture druge polovice 20. stoljeća?

AŽ: Rasprava o Poljudu pojavila se naizgled odjednom (zapravo, u trenutku kada se pročulo da će Dinamo dobiti novi kompleks) pa ispada da taj stadion „od jučer” više nije u dobrom stanju, iako je jasno da su strukturne degradacije

posljedica višedesetljetnog zanemarivanja. Apsurdnost te situacije dodatno je naglašena činjenicom da upravo oni koji su se trebali brinuti o održavanju građevine, a nisu, sada traže njezino rušenje, da bi se u budućnosti ponašali kako...?

Vezano za tehničko stanje stadiona, već se pokazalo da uz neka inicijalna stručna mišljenja o lošem stanju konstrukcije postoje i mnogo uvjerljivije inženjerske ekspertize koje tvrde drukčije – jer za sve postoje metode i načini sanacije, kako se to čini i na najsloženijim povijesnim spomenicima. U nedavnim sam raspravama pročitao zanimljivu informaciju da iznimna Mero konstrukcija krova, gdje je primijećena korozija čvorova, ima jamstvo proizvođača od pedeset godina! Poljudu je sada četrdeset sedam godina, pa se valja javiti tvrtki Mero, prijaviti problem i s njima riješiti nepravilnosti. Jedini je problem što je svaki proizvod pokriven jamstvom uz uvjet ispravnoga korištenja i korektnog održavanja – a tu se vraćamo na početak priče!

K: Kako obnoviti Poljud tako da odgovori suvremenim potrebama i pritom sačuva arhitektonski identitet i autor-sku cjelovitost Magaševa djela? U javnim raspravama o Poljudu često se sudaraju dvije krajnosti: s jedne strane prisutna je fetišizacija izvornog stanja, a s druge razvojna retorika koja staru građevinu promatra gotovo kao smetnju. Postoji li model obnove koji bi izbjegao i muzealizaciju izvornog stanja i brisanje njegova arhitektonskog identiteta?

AŽ: Kao i kod svih građevina dugog trajanja, vraćanje u apsolutno izvorno stanje najčešće nije moguće, niti mislim da

na tome treba rigidno inzistirati. Čak je i sam Boris Magaš izradio nerealiziran, više puta publiciran projekt adaptacije stadiona načinivši kreativan odmak od „izvornog Magaša“! Građevine su živi organizmi i mogu služiti različitim namjenama u promijenjenim okolnostima, pri čemu je važno očuvati bitne osobine arhitektonskog djela, dok se u nizu stvari može postupiti fleksibilno i prilagodljivo, sukladno današnjem vremenu. Dakle, muzealizacija ne bi trebala biti opcija, nego je odgovor u vitalnoj arhitekturi koja je i dalje u funkciji, jer je to najbolje čuva, uz kompromise prilagodbe koja djelo neće devastirati. Npr. jedan od argumenata koji se ističe u raspravama o nefunkcionalnosti (te stoga i potrebi rušenja) poljudskog stadiona jest neodgovarajuća atletska staza oko nogometnog borilišta. Međutim, ona se može jednostavno izmjestiti, što sigurno ne bi narušilo autentičnost Magaševe zamisli.

Ako govorimo o razvoju i nadogradnji nedostajućih sadržaja (spominju se uglavnom oni komercijalni), mislim da se ekstenzija programa kao novog sloja može osigurati u neposrednoj blizini (pokraj, a ne na stadionu ili na „oslobođenoj lokaciji“ *in situ*), što bi i investitorima svakako trebalo zvučati jeftinije od rušenja postojećeg stadiona i izgradnje novoga. Upravo je ideja grada koji živi oko stadiona i bila izvorna želja Borisa Magaša jer u opisu projekta u časopisu *Arhitektura* iz 1980. godine ima jedan podnaslov *Odnos prema gradu* u kojem navodi: „...prostor oko stadiona ne smije biti mrtvo tkivo grada. Zeleni prostor mora postati šetalište građana, mjesto sastanka, života u trenucima relaksacije. U svom pejzažnom

tretmanu mora pulsirati žamorom djece i ćaskanjem odraslih. Široki otvor na jugu omogućuje šetaču da sagleda unutrašnjost objekta, da ga doživi u cjelini zahvata...”

Dakle – slijedite Magaševu ideju, svi su odgovori tu sadržani!

K: Poljud je istodobno Hajdukov stadion, javni gradski prostor, pojedinačno zaštićeno kulturno dobro i jedan od najprepoznatljivijih simbola Splita druge polovice 20. stoljeća. Tko bi trebao odlučivati o njegovoj budućnosti i kako osigurati da arhitektonska kvaliteta bude jedan od temeljnih kriterija odlučivanja, uz sigurnost, funkcionalnost i ekonomsku održivost?

AŽ: O budućnosti stadiona, posebno o metodologiji obnove i arhitektonskoj pojavnosti, apsolutno bi trebala odlučivati struka – arhitekti, inženjeri i konzervatori – pri čemu o funkcionalnim prilagodbama i suvremenom programu korištenja, naravno, treba pitati vlasnike (Grad Split) i sportski dio javnosti. Iz toga će, nadajmo se, proizići pozitivan dijalog i moguća rješenja.

Stadion Poljud nije samo „jedan od najprepoznatljivijih simbola Splita druge polovice 20. stoljeća” (što jest točno) nego je i, usudio bih se reći – uz Dioklecijanovu palaču i najvrjednije arhitektonsko djelo koje ovaj grad baštini nakon tisuću sedamsto godina svojeg trajanja.

K: Poljud je međunarodno i stručno prepoznat kao jedno od ključnih djela hrvatske i jugoslavenske modernističke arhitekture. Kako objasniti činjenicu da se njegova vrijednost u lokalnoj javnosti i dalje iznova propituje? Govori li to više o samom stadionu ili o našem odnosu prema arhitekturi socijalističkog razdoblja i modernističkoj baštini općenito?

AŽ: Nažalost, u situaciji smo da o (ne)vrijednosti stadiona govore oni koji nisu educirani i kvalificirani o tome išta reći, pa se neki čak čude zbog čega je poljudski sklop zaštićen i u tome gotovo vide urotu. Ta „glasna većina” dobila je začudan prostor u medijima te su u odnosu na stručnjake koji misle drukčije ideje o rušenju došle u prvi plan. Danas svi misle da znaju sve i da mogu biti kritičari o temama koje uopće ne razumiju, po prilici na isti način kako su danas svi „izbornici reprezentacije”.

Ipak, politika je „kratkim rezovima” utišala zagovornike rušenja, a činjenica da je Magašev stadion zakonom zaštićeno kulturno dobro spasonosan je alat za neke krajnje situacije do kojih mislim da ni neće doći. Boris Magaš autor je kojeg u nesumnjivo najutjecajnijoj sintezi svjetske moderne arhitekture afirmativno ističe Kenneth Frampton, dok je upravo poljudski stadion međunarodno visoko valoriziran u monografijama ključnih teoretičara poput Uda Kultermanna ili kustosa američke MoMA-e, koji su splitski sklop izdvojili kao jednu od ključnih ikona svojeg vremena.

Stoga ne bih rekao da je ovdje primarni problem u tome što je stadion „baština socijalizma” (iako možda nekome i to smeta), već problem leži u činjenici da javnost modernu arhitekturu još uvijek ne prepoznaje kao spomenički vrijednu. Zato mislim da je nedavni skup o zaštiti hrvatske moderne u HAZU-u bio jedan od važnih doprinosa valorizaciji, afirmaciji i očuvanju arhitekture 20. stoljeća, jer je osvijetlio relevantne primjere i dobrih i loših praksi, kao i probleme s legislativom koji trenutačno postoje. ✕

•••• Znanstveni skupovi

Jasmina Nestić

O bogatoj povijesnoj, umjetničkoj i kulturnoj baštini Turopolja

*Svečani simpozij u povodu obilježavanja 800. obljetnice
Plemenite općine turopoljske, Velika Gorica, 16. listopada 2025.*

*Zbornik radova sa Svečanog simpozija povodom 800.
obljetnice Plemenite općine turopoljske, Petra Batelja Majić,
Vesna Župetić (ur.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti
i umjetnosti / Velika Gorica: Grad Velika Gorica, 2025.,
128 str.*

ISBN 978-953-347-638-4

Grad Velika Gorica

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za znanstvenoistraživački i
umjetnički rad Velika Gorica

Zbornik radova sa Svečanog simpozija povodom
800. obljetnice Plemenite općine turopoljske

PLEMENITA OPĆINA
TUROPOLJE

Sredinom listopada prošle godine u Interpretacijskom centru Muzeja Turopolja u Velikoj Gorici održan je simpozij kojim je svečano obilježena 800. godišnjica Plemenite općine turopoljske (POT). Simpozij su organizirali Grad Velika Gorica, Plemenita općina turopoljska, Muzej Turopolja i Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU Velika Gorica, a zamišljen je u sklopu međunarodne participativne kulturne manifestacije *Dani europske baštine*, koja je ujedno proslavila 30. godišnjicu održavanja u Hrvatskoj.

Simpozij je osmišljen kao svečana manifestacija sa šest pozvanih predavača koji su se u svojim izlaganjima dotaknuli različitih tema iz bogate povijesne, umjetničke i kulturne baštine Turopolja, koja je, dakako, uvelike isprepletena s poviješću, djelatnošću i pojedincima vezanima za POT, kao njezinim višestoljetnim protagonistima i čuvarima. Ta povijesna samoupravna staleška zajednica turopoljskog plemstva korijene svoje opstojnosti pronalazi u pisanoj povlastici hercega Bele (poslije hrvatsko-ugarski kralj Bela IV.) iz 1225. godine u kojoj se turopoljska braća Ivan i Levča Budun te njihovi rođaci imenuju plemićima i oslobođaju služenja zagrebačkom kastrumu. Njezina su prava i unutarnji ustroj prvi put uređeni u ispravi bana Nikole Gutheleđa 1278. godine, koju je 1279. potvrdio hrvatsko-ugarski kralj Ladislav IV. Nakon više stoljeća kontinuiranog djelovanja, od sredine 19. stoljeća POT postupno gubi pojedine ovlasti i povlastice staleškoga karaktera, a 1947. godine kao

FOTO S. Sarija

zemljišna zajednica u potpunosti je ukinut u sklopu reorganizacije društvenih i vlasničkih odnosa poslijeratne Jugoslavije, zakonom koji je donijelo Predsjedništvo Sabora NR Hrvatske 15. travnja 1947. godine. Svoje djelovanje POT je obnovio 7. srpnja 1991. godine održavanjem osnivačke skupštine (obnoviteljskog spravišća), a zatim je pravno ustrojen kao baštinska udruga u skladu sa zakonodavstvom Republike Hrvatske s ciljem očuvanja turopoljskog identiteta i povijesno-kulturne baštine turopoljskoga kraja.

Svečana manifestacija započela je kratkim uvodnim pozdravima, a zatim su uslijedila izlaganja pozvanih stručnjaka. Ona su ujedno i objavljena u opsežnijoj tekstualnoj formi u zborniku radova tog skupa – *Zbornik radova sa Svečanog simpozija povodom 800. obljetnice Plemenite općine turopoljske* – priređenom i tiskanom upravo za sam događaj, a koji su uredile dr. sc. Petra Batelja Majić, viša asistentica Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, i Vesna Župetić, voditeljica Odsjeka za kulturu Grada Velike Gorice.¹ Stoga će se daljnji sažeti osvrti u nastavku ovog prikaza odnositi ujedno i na izlaganja i na objavljene tekstove u zborniku.

Prvi je od njih onaj dr. sc. Valentine Janković Barbarić, docentice sa Sveučilišnoga odjela za povijest Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu, pod nazivom *Političke i društvene prilike u Plemenitoj općini turopoljskoj u prvoj polovici 19. stoljeća*. Analizirajući dokumente arhivskog fonda obitelji Josipović (Hrvatski državni arhiv) te u njima prateći političke angažmane turopoljskih zemaljskih župana, braće Jurja

¹ Zbornik je dostupan na mrežnoj stranici <https://turopolje.hr/wp-content/uploads/2025/10/Zbornik-radova-800-g-POT-finalno-web.pdf>

Josipa (1802. – 1837.) i Antuna Danijela Josipovića (1804. – 1874.), autorica iznosi vrijedna tumačenja o njihovoj uključenosti u važna pitanja vezana za samu Plemenitu općinu te pridonosi rekonstrukciji onodobnih političkih i društvenih prilika. Među njima svakako treba istaknuti iščitane napete odnose između pristaša mađaronske politike i pristaša Ilirske stranke te dugotrajnu borbu za priznavanje pojedinačnog prava glasa turopoljskim plemićima u Hrvatskom saboru i Zagrebačkoj županiji. Velik broj dokumenata neposredno doprinosi i poznavanju uređenja i djelatnosti Plemenite općine, ali i poznavanju običaja, jezika, pa i mentaliteta tadašnjeg stanovništva, odnosno svakodnevice turopoljskih plemića jednoselaca – primjerice, njihova ekonomskog statusa, načina privređivanja, prehrane i odijevanja.

Tekst *Srednjovjekovne i ranonovovjekovne utvrde u Turopolju* supotpisuju dr. sc. Krešimir Regan, viši leksikograf iz Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, i dr. sc. Dubravka Latinčić, profesorica geografije u Osnovnoj školi Jelkovec. U njemu autori obrađuju trinaest turopoljskih utvrda, od kojih tri srednjovjekovne (Čičan, Želin-grad, Peršin-grad) te deset utvrda podignutih u duhu renesansne obrambene arhitekture (Stupnik, Brezovica, Mala Mlaka, Odra, Lukavec, Vukovina, Kosnica, Kravarsko, Želin, Novigrad), vršeći njihovu klasifikaciju u nekoliko tipoloških skupina (grad/gradište, kaštel, plemićka kuća/kurija, utvrđena crkva / pribježište), dajući podatke o njihovoj namjeni (vojni značaj, zaštita vlastelinstava) i građevnim specifičnostima (kombinacija zemljanih i

drvenih elemenata, pojedine zidane) te objašnjavajući njihov položaj i zastupljenost u kontekstu geomorfoloških karakteristika te povijesnih okolnosti turopoljskoga kraja.

O arhitekturi historicizma na području Turopolja na simpoziju je govorio dr. sc. Dragan Damjanović, redoviti profesor s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U svojem tekstu *Historicizam u Turopolju* autor je dao sustavan pregled najvažnijih ostvarenja historicističke sakralne, javne i stambene arhitekture podignute u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća u turopoljskom kraju. U pogledu sakralne arhitekture župne crkve u Bukevju (1868. – 1870.) i u Veleševcu (1869. – 1871.) ističe kao jedne od najkvalitetnijih primjera neogotičke arhitekture u Hrvatskoj uopće, a potom i kao jedan od naših najzanimljivijih primjera *Gesamtkunstwerka* tog razdoblja. Posebno obrađuje i drvene kapele podignute ili dograđivane u drugoj polovici 19. stoljeća, a kao najslikovitije rješenje navodi kapelu svetog Antuna Pustinjaka u Gustelnici, građenoj prema projektu Hermana Bolléa, koja predstavlja jedinstven primjer ostvarene ideje o *hrvatskome narodnom stilu*. Obrađujući veći broj sakralnih primjera, detaljnije se bavi obnovama župnih crkava u Dubrancu i Velikoj Gorici, a u pregledu javnih građevina Velike Gorice obrađuje, među ostalima, zgradu pučke škole, željeznički kolodvor, najamne kuće za Plemenitu opčinu turopoljsku, zgradu Kotarskog suda i Prve hrvatske štedionice. U tekstu iznimno bogatom vrijednim podacima autor piše o idejnim i provedenim projektima za

gradnju odabranih zdanja, podastire imena brojnih stranih i domaćih arhitekata, graditelja i inženjera te umjetnika zaslužnih za njihovo oblikovanje i opremanje, uz iznošenje zanimljivih podataka, poput onih o tijeku i financiranju pojedinih radova, utjecajima različitih projekata i dr.

Dr. sc. Štefka Batinić iz Hrvatskoga školskog muzeja u svojem je tekstu pod nazivom *Stoljeća školstva u Turopolju* dala uvid u razvoj školstva na turopoljskom području od 18. stoljeća pa do suvremenog doba, s naglaskom na važne promjene uslijed legislativnih okvira i različitih državnih uređenja kojima su hrvatske zemlje pripadale. Iz teksta tako saznajemo, primjerice, o prvoj školi otvorenoj u Velikoj Gorici (1617.) te o osnivanju drugih škola u Turopolju tijekom 19. stoljeća – u Pokupskom (1841.), Vukovini (1857.), Odri (1859.), Bukevju (1860.), Veleševcu (1860.), Novom Čiču (1862.), Šćitarjevu (1872.), Dubrancu (1876.), Peščenici (1894.), Lekeniku (1895.) i dr. U tekstu nalazimo i vrijedne podatke o djelovanju turopoljskih učitelja, među kojima se ističu velikogorički učitelj Ivan Opat, odranski učitelj Milan Kobali i učitelj Vinko Bek koji je djelovao jedanaest godina u školi u Bukevju, gdje je osnovao privatni zavod za odgoj i obrazovanje slijepih učenika. Povijest školstva u 20. stoljeću je, osim osnovnoškolskoga, podrazumijevala i srednjoškolsko te umjetničko obrazovanje. Tako iz teksta saznajemo o osnivanju novih škola u Turopolju, propisanom obveznom osmogodišnjem školovanju, novim pedagoškim standardima i tipovima škola, broju upisanih učenika i dr.

Glazbeni mozaik iz Turopolja tekst je dr. sc. Vjere Katalinić, znanstvene savjetnice u trajnom zvanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, Odsjek za povijest hrvatske glazbe). U njemu autorica iznosi vrijedne podatke i pretpostavke koje za cilj imaju upotpuniti sliku o glazbenoj kulturi turopoljskoga kraja tijekom povijesti. U tom pogledu ističe pisane izvore koji potvrđuju glazbu kao važan element privatnih druženja na imanjima turopoljskih plemića u prvoj polovici 19. stoljeća (grofa Josipovića, župana Antuna Zdenčaja), pretpostavlja pjevanje lokalnih napitnica na takvim druženjima, ali i uživanje u umjetničkoj glazbi. Osvrće se i na sama glazbala, posebice na orgulje u crkvama (u Vukovini, Odri, Kravarskom, Šćitarjevu i dr.), kao i na turopoljske napjeve i pjesme zabilježene i sačuvane zahvaljujući starijim istraživačima i entuzijastima (Franji Kuhaču, Dragutinu Plutu, Vojku Miklaušiću). Ističe i zaslužnike za promicanje glazbe u Turopolju – pokupskog župnika Pavla Štosa te skladatelja i glazbenog pedagoga Franju pl. Lučića. Kao doprinos razvoju glazbene kulture kraja promatra i osnivanje glazbenih društava (npr. *Lira*, 1876.), tamburaškog orkestra (1895.) te organiziranje pjevačkih smotri (20-ih godina 20. stoljeća).

Baština Turopolja i aktiviranje turističkih atrakcija tekst je dr. sc. Jasenke Kranjčević, znanstvene savjetnice u Institutu za turizam, u kojem autorica analizira povijesno prepoznavanje destinacija turopoljskoga kraja, odnosno daje kronološki prikaz razvoja turizma Turopolja. Kao važna

sidrišta u 19. i početkom 20. stoljeća prati spominjanje turopoljskoga kraja u tekstovima (puto)pisaca (Pannonia, 1842.; L. W. Berezin, 1880.; E. Laszowski i suradnici, 1904., 1908., 1910.), dnevnim novinama (*Agramer Zeitung*, 1893.) i tiskanim vodičima (A. Lukšić, 1891.), zatim osnivanje institucija i društava koja su nudila kulturne sadržaje te tiskane razglednice s prikazima pojedinih uličnih vizura Velike Gorice. Kao važne pokretače u 20. stoljeću autorica ističe, među ostalima, održavanje sportskih manifestacija (Hrvatski sokol, 1923.), istraživanja tradicijske arhitekture (Lj. Topali, 1941.), osnivanje hotelsko-ugostiteljskih objekata, publiciranje turističkih vodiča (1969., 1975.). U suvremenom dobu kao jasni pokretači turističke aktivnosti istaknute su stručne i znanstvene manifestacije i izdanja, izložbe kojima se promovira materijalna i nematerijalna kulturna baština turopoljskoga kraja, kao i projekti njezine revitalizacije i obnove.

Interdisciplinarni pristup te tematska raznorodnost spomenutih izlaganja i tekstova koji iz različitih perspektiva obrađuju Turopolje kao zajednički geografsko-povijesni okvir pokazali su se kao uspješno realizirana ideja koja izvrsno zrcali bogatu povijesnu, kulturnu i umjetničku baštinu turopoljskoga kraja. Pritom se u kontekstu povijesno-umjetničkih tema ističu tekstovi o utvrdama i arhitekturi turopoljskoga kraja, koji su se sadržajno izvrsno uklopili u krovnu temu *Dana europske baštine* za 2025. godinu: *Baština i arhitektura – prozor u prošlost, vrata u budućnost*.

Svakako treba istaknuti važnost razmatranog simpozija i za daljnji poticaj istraživačima da se posvete temama vezanima za turopoljski kraj, kao i izdavanje zbornika kako bi se sadržaji izlaganja samog skupa što uspješnije i brže približili i stručnoj i široj javnosti. U takvom procesu izrazito su bili važni svijest lokalne zajednice i pojedinaca o vrijednosti nasljeđa te odgovornosti prema njemu, a Velika Gorica pritom se pokazala kao sredina koja je postala važan inicijator takvih promišljanja i poticaja, ne samo kada je riječ o temama vezanima za turopoljski kraj nego i istraživanjima nacionalne kulturne baštine šireg područja. U tom pogledu među brojnim je kulturnim događajima u Velikoj Gorici u proteklih nekoliko godina potrebno istaknuti veliki znanstveno-stručni skup *Održivost kulturne baštine*, održan 2022. godine (zbornik radova tiskan je 2023.; <https://dizbi.hazu.hr/?pr=v.pdf&id=2638590>), koji je uključivao i turopoljske teme, a među pojedincima i njegovu idejnu pokretačicu, spomenutu Vesnu Župetić, ujedno i zbog njezina dugogodišnjega i ustrajnog rada na očuvanju i promociji kulturne baštine Turopolja. Kontinuitet znanstvenih i stručnih skupova posvećenih zavičajnoj baštini se, dakle, godinama postupno gradi u Velikoj Gorici, a plodna dosadašnja partnerska suradnja lokalnih aktera zasigurno je dobar zalog za buduće projekte. ✕

LITERATURA:

- ZORA HENDIJA, „Plemenita općina Turopolje (POT)”, u: *Turopoljski leksikon*, Mladen Klemenčić, Katja Matković Mikulčić (ur.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2021., 456–463.
- IVAN ROŽIĆ, *Povijest Plemenite općine turopoljske: odabrana poglavlja*, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica; Plemenita općina turopoljska, Velika Gorica, 2020.
- Plemenita općina Turopolje*, <https://turopolje.hr/naslovna/> (posjećeno 20. srpnja 2026.)

Lana Lovrenčić

Što traje u modernitetu?

Simpozij projekta *Fenomeni hrvatskoga umjetničkog moderniteta*, Split, Institut za povijest umjetnosti
– Centar Cvito Fisković, 8. – 10. prosinca 2025.

K. Hegedušić, *Svadba u mom selu*, 1927. (NMMU)

U Institutu za povijest umjetnosti – Centru Cvito Fisković u Splitu od 8. do 10. prosinca 2025. godine održan je simpozij *Umjetnički modernitet u kategorijama kontinuiteta*, organiziran u sklopu projekta *Fenomeni hrvatskoga umjetničkog moderniteta* (FEMO) pod vodstvom dr. sc. Ivane Mance Cipek.¹ U nizu istraživačkih aktivnosti planiranih u okviru projekta koji je započeo krajem 2023. i traje do 2027. godine, predviđen je simpozij zatvorenog formata namijenjen članovima projektnog tima i pozvanim predavačima. Simpozij je

¹ O projektu vidi na: <https://www.ipu.hr/article/hr/1611/fenomeni-hrvatskoga-umjetnickog-moderniteta->

zamišljen kao prilika da se na polovici trajanja projekta dublje predstave istraživanja u tijeku, otvori rasprava o metodologiji, sadržaju i zacrtanom smjeru pojedinih istraživanja te da se dijalogom s pozvanim predavačima prošire postojeći uvidi i metodološki pristupi.

Simpozij je bio posvećen jednom od temeljnih metodoloških pitanja projekta: Može li se modernitet, koji se najčešće opisuje prekidima, avangardnim iskoracima i odbacivanjem tradicije, jednako produktivno promišljati i s pomoću kategorije kontinuiteta? Naime, projekt u svojoj ideji polazi od moderniteta kao složenoga društvenog i kulturnog fenomena svojstvenog „dugom” 19. i „kratkome” 20. stoljeću, nastojeći ga sagledati iz perspektiva umjetničkih praksi, vizualnih medija, institucija i urbanih procesa. Umjesto da se ograniči na kanonske pojave moderne i modernizma, istraživanjima se obuhvaća širi spektar umjetničkih i kulturnih fenomena kojima se modernitet oblikuje, prenosi i iznova interpretira, s posebnim naglaskom na odnos umjetnosti prema društvenim, političkim i ideološkim okolnostima. Iza povijesnih lomova i stilskih promjena moguće je prepoznati dugotrajnije misaone i idejne kontinuitete koji oblikuju modernitet kao povijesni proces. Filozofski gledano, riječ je o projektu modernosti, koji (pojednostavljeno rečeno) počiva na ideji društvenog napretka utemeljenog na razumu, znanosti i tehnologiji. Stoga su izlagači svoja izlaganja strukturirali upravo s idejom potrage za kontinuitetom: procesima dugog trajanja te razvojem koncepata i ideja koji, premda

FOTO P. Prelog

se često manifestiraju upravo u trenucima prijeloma, svjedoče o složenosti razvoja ljudske misli i umjetničkog stvaralaštva tijekom jedne ili više generacija. Središnje pitanje simpozija može se sažeti u sljedeću formulu: Što se u modernitetu nasljeđuje, prenosi i postupno transformira? Time je pojam kontinuiteta postavljen ne kao suprotnost modernitetu, nego kao analitički okvir koji omogućuje nijansiranije razumijevanja umjetničkih i kulturnih procesa te otvara nove mogućnosti njihova tumačenja.

Od članova projektnog tima na simpoziju su sudjelovali dr. sc. Ivana Mance Čipek (izlaganje *Topika pejzaža u slikarstvu 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća*), dr. sc. Petar Prelog (izlaganje *Elementi kontinuiteta i diskontinuiteta u djelovanju Udruženja umjetnika Zemlja*), dr. sc. Sandra Križić Roban (izlaganje *Kontinuitet ekskluzivnosti – konceptualne knjige umjetnika za pojedinačnog gledatelja/gledateljicu*), dr. sc. Darka Bilić (izlaganje *Reprezentacija kroz nasljeđe: historicističke arhitektonske intervencije u Trogiru i Sinju u 19. stoljeću*), Tomislav Bosnić (izlaganje *Regionalni elementi kao nositelji povijesnog kontinuiteta u arhitekturi prve polovice dvadesetog stoljeća u Splitu: pregled dosadašnjih istraživanja*) i dr. sc. Lana Lovrenčić (izlaganje *Zagrebački velesajam na desnoj obali Save kao mjesto sjećanja – modernizam, socijalistička modernizacija i urbani identitet Novog Zagreba*).

Pozvani predavači bili su dr. sc. Igor Borožan s Univerziteta u Beogradu, Odsjeka za povijest umjetnosti (izlaganje *Anti-moderni u moderno doba: Uroš Predić i kritika modernosti*), dr. sc. Beti Žerovc sa Sveučilišta u Ljubljani, Odsjeka za povijest umjetnosti (izlaganje *(Dis)kontinuiteti u slovenskoj likovnoj umjetnosti 20. stoljeća*), dr. sc. Sandi Bulimbašić s Konzervatorskog odjela u Splitu (izlaganje *Društvo hrvatskih umjetnika „Medulić” i modernitet u kontekstu hrvatske i srednjoeuropske umjetnosti*) te dr. sc. Dalibor Prančević sa Sveučilišta u Splitu, Filozofskog fakulteta, Odsjeka za povijest umjetnosti (izlaganje *Trokutov svijet bez rubova: između umjetnosti, mistike i Antimuzeja*).

Izlaganja na dvodnevnom simpoziju obuhvatila su teme od slikarstva i likovne kritike, preko umjetničkih udruženja i konceptualne umjetnosti, do arhitekture, urbanizma i baštine. Rasprave koje su slijedile nakon svakog izlaganja pokazale su ne samo svu kompleksnost teme već i važnost razmjene i diskusije među znanstvenicima, koja, kad je dobronamjerna i konstruktivna, otvara nove vidike i proširuje horizont spoznaje. Raspravljalo se o pojedinačnim istraživanjima i komparativnom potencijalu, kao i o odnosima modernosti i tradicije, kontinuiteta i diskontinuiteta te o načinima na koje se ti procesi očituju u umjetničkim djelima, arhitekturi, vizualnoj kulturi i diskursima koji ih prate. Takav format potvrdio je koliko su za razvoj znanstvenih istraživanja važne rasprave koje se ne zaustavljaju na prezentaciji rezultata, nego argumentiranom razmjenom mišljenja otvaraju nova istraživačka pitanja, preispituju ustaljene interpretacije i stvaraju prostor za metodološko preispitivanje i oblikovanje novih istraživačkih perspektiva.

Simpozij je održan u okviru programa *Otkrivanje Dalmacije XI*, a uz izlaganja uključivao je stručne obilaske splitskih muzeja te studijski izlet u Drniš i Otavice. Terenski program nije predstavljao tek popratni sadržaj simpozija, nego je sudionicima omogućio da pitanja otvorena tijekom izlaganja dodatno sagledaju u neposrednom susretu s lokalnom kulturnom i graditeljskom baštinom. ✕

Martina Bobinac

Kritički pristupi digitalnoj povijesti umjetnosti

Međunarodna znanstvena konferencija *Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies*, Zagreb, SRCE – University Computing Centre, 16. – 17. listopada 2025.

Vizual konferencije

Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies V: *Critical Approaches to Sources in (Digital) Art History*, Zagreb, October 16–17, 2025, <https://www.ipu.hr/section/hr/113/digitalna-povijest-umjetnosti>

Međunarodna znanstvena konferencija *Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies*, točnije, njezino već peto izdanje, održana je 16. i 17. listopada 2025. godine. I ove godine konferencija je organizirana u suradnji Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, kao krovnog organizatora, te Sveučilišnoga računskog centra (SRCE) i organizacije DARIAH-HR (Digitalna istraživačka infrastruktura za umjetnost i humanistiku u Republici Hrvatskoj). Međunarodno je prepoznata već dugi niz godina, a u Zagreb donosi pregled nekih od najvažnijih znanstvenih istraživanja iz područja digitalne humanistike i digitalne povijesti umjetnosti, čime domaću stručnu i znanstvenu zajednicu upoznaje s istraživačkim trendovima u toj, moglo bi se reći, osobito aktualnoj

disciplini digitalnog doba. Naime, u vrijeme pokretanja konferencije digitalna povijest umjetnosti razvijala se kao sve relevantnije istraživačko područje, a istodobno je rasla i potreba za njegovim sustavnijim uključivanjem u domaći znanstveni prostor pa je format bio zamišljen kao mjesto susreta, razmjene znanja i uspostavljanja međunarodnih i lokalnih istraživačkih suradnji, a zahvaljujući prijenosu uživo s pomoću digitalne platforme Sveučilišnoga računskog centra, sadržaj konferencije već je tradicionalno dostupan i međunarodnoj, odnosno digitalnoj publici.

Prvo izdanje konferencije *Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies* održano je u jesen 2018. godine, na ideju i inicijativu emerite dr. sc. Ljiljane Kolečnik u sklopu njezina projekta *ARTNET: Modern and Contemporary Artist Networks, Art Groups and Art Associations. Organisation and Communication Models of Artist Collaborative Practices in the 20th and 21st Century*. Nakon prvog izdanja konferencija je održana i 2019. godine, potom 2021. godine u mrežnom obliku, uslijed epidemioloških okolnosti, te ponovno 2022. godine. Izdanja 2021. i 2022. godine organizirana su u okviru projekta *GLOBE_EXCHANGE: Models and Practices of Global Cultural Exchange and Non-aligned Movement. Research in the Spatio-Temporal Cultural Dynamics*, voditeljice dr. sc. Ljiljane Kolečnik, dok je prošlogodišnja konferencija realizirana u sklopu projekta *DIGitART: Digital Network, Spatial and (Con)textual Analysis of Artistic Phenomena and Heritage of the 20th Century*, voditeljice dr. sc. Sanje Horvatinčić. Kao jedna od

1 https://www.ipu.hr/content/info/DAH5_2025_book_of_abstracts.pdf

osnovnih niti vodilja organizatorica i znanstvenog odbora konferencije bila je premisa da se u kontekstu digitalne humanistike i digitalne povijesti umjetnosti govori o sasvim novome epistemološkom polju. Polazeći od pretpostavke da je polje digitalne humanistike nužno interdisciplinarno i transdisciplinarno mjesto susreta, već od samih početaka zamišljeno je da se na konferenciji, uz povjesničare umjetnosti, okuplja i „širok krug istraživača i stručnjaka iz područja digitalne povijesti umjetnosti i arhitekture, studija vizualne kulture, socijalne i kulturne povijesti, muzeologije, medijskih studija, sociologije, informacijskih znanosti, umjetnosti i dizajna”.¹

Jedno od glavnih pitanja koje se nametalo tijekom svih proteklih izdanja konferencija između 2018. i 2022. godine, a to je pitanje prevođenja analognih izvora u digitalni oblik, postalo je glavnom temom prošlogodišnjega, petog izdanja konferencije pod nazivom *Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies V: Critical Approaches to Source in (Digital) Art History*. Posvećivanje čitave konferencije tom pitanju i vraćanje na fizičke podatke kao predispozicije za postojanje digitalne povijesti umjetnosti (iza digitalnog u povijesti umjetnosti gotovo uvijek stoji neki analogni izvor koji interpretiramo ili pohranjujemo) čini se logičnim slijedom. To ključno i nužno pitanje može se promatrati gotovo kao uvjet za odgovorno i oprezno korištenje digitalnih tehnologija. Iako je o navedenoj problematici bilo govora i u prethodnim izdanjima konferencije, ovdje se eksplicitno i

prvi put (u kontekstu konferencije *Digital Art History*) izdvojila važnost šire društvene i političke rasprave o ulozi digitalne povijesti umjetnosti. U središtu interesa pritom su se našla pitanja roda, rase, klase i rada te načina na koji institucije, tehnologije i različiti odnosi moći sudjeluju u proizvodnji, klasifikaciji i interpretaciji povijesnoumjetničkih izvora.

Znanstveni odbor skupa, čiji dio čine i znanstvenice s Instituta za povijest umjetnosti dr. sc. Ljiljana Kolečnik, dr. sc. Sanja Horvatinčić i dr. sc. Sanja Sekelj, konferenciju je koncipirao u osam tematskih sesija, a to su redom bile: *Modelling Space and Meaning in Digital Art History*; *Quantifying Presence, Position, and Power*; *Digital Infrastructure for the Humanities*; *Reassembling the Art-Historical Record*; *Critical Digital Methods in Heritage and Memory Studies*; *Digital Reconstructions and Visualisation of Cultural Heritage*; *Ethics, Representation, and Historical Responsibility* i *Ethics, Control, and Curation in the Digital Sphere*. Na konferenciji je izlagao velik broj domaćih i inozemnih izlagača iz čak šesnaest zemalja: Austrije, Brazila, Hrvatske, Češke, Francuske, Njemačke, Mađarske, Indije, Malte, Nizozemske, Rumunjske, Srbije, Singapura, Slovenije, Ujedinjenoga Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država. Prvog dana *keynote* izlaganje održao je Paul B. Jaskot, profesor i direktor Istraživačkog laboratorija za digitalnu povijest umjetnosti i vizualnu kulturu sa Sveučilišta Duke, SAD. U svom izlaganju *From the Object to the System: Critical Art History in the Age of the Digital Humanities* Jaskot

FOTO I. Šimić

se usredotočio na pitanje predmeta istraživanja u povijesti umjetnosti u suvremenosti tejom da danas povijest umjetnosti napušta tradicionalne teme analize umjetničkih djela i arhitektonskih ostvarenja kao središnjeg predmeta interesa. Prema Jaskotu, fokus današnjih istraživača-povjesničara umjetnosti jesu društveni, politički i ekonomski sustavi koji okružuju i kontekstualiziraju umjetnost i arhitekturu, a digitalni alati proširuju mogućnosti takve interpretacije. Chiara Bonacchi, osnivačica i voditeljica istraživačkog laboratorija Heritage Minds Lab te profesorica na Sveučilištu u Edinburghu, Škotska, *keynote* izlaganje održala je drugog dana konferencije. U svom izlaganju pod nazivom *Bias, Injustice, and Repairs in the Digital Heritage Landscape* Bonacchi je pozornost posvetila problemima pristranosti (eng. *bias*) u digitalnim bazama podataka, uz naglasak da digitalni izvori nisu neutralno polje, već odražavaju pristranosti prisutne u procesima njihova nastanka.

Pitanja koja je Bonacchi iznijela u svom izlaganju gotovo da sažimaju čitavu temu ovogodišnje konferencije, a problematike koje je navela u svom izlaganju pokazale su se kao kamen spoticanja i drugim istraživačima. Uzimajući u obzir navedeno, moguće je rekonstruirati sintagme koje su često korištene u izlaganjima tijekom obaju konferencijskih dana, a koje se pojavljuju i u knjižici sažetaka: *ontologies of uncertainty* (ontologije nesigurnosti), *uncertainties* (nesigurnosti), *incomplete sources* (nepotpuni izvori), *fragmented sources* (fragmentirani izvori), *non-existent sources* (nepostojeći izvori), (*archival*)

bias(es) (arhivske pristranosti), *archival gaps* (arhivske praznine), *absent data* (nedostajući podatci), *underrepresented places* (nedovoljno zastupljeni lokaliteti), *destroyed heritage* (uništena baština), *contested heritage* (osporavana baština), *unmarked and undocumented sites* (neoznačena i nedokumentirana mjesta) i mnoge druge. Time se htjelo naglasiti kako su i digital(izira)ni izvori podložni vanjskim utjecajima i ljudskoj subjektivnosti (već spomenuti *bias*), jednako kao što je to odavno prepoznato u istraživanjima, odnosno radu s izvornom, fizičkom građom i mjestima. U tom su se kontekstu otvorila i pitanja dekolonizacije digitalne povijesti umjetnosti koja su se odnosila na propitivanje dostupnosti podataka (koji su podatci dostupni, i komu), zastupljenosti pojedinih kultura i zajednica u istraživanju digitalne povijesti umjetnosti te pitanja reproduciranja postojećih ili stvaranja novih hijerarhija i narativa s pomoću digitalnih baza (može li digitalni pristup doprinijeti inkluzivnijoj povijesti umjetnosti). U kontekstu korištenih tehnologija bio je primjetan naglasak na mapiranju, 3D modeliranju, digitalnoj kartografiji i GIS-u, što se može tumačiti kao pokušaj prostorne rekonstrukcije, vizualizacije i reinterpretacije povijesnoumjetničkih fenomena u svrhu boljeg ili drukčijeg razumijevanja njihovih prostornih, društvenih i vremenskih odnosa (Kolešnik, Horvatinčić, Lovrić, Kamenar/Bilušić/Hornug, Lengyel, Špek i mnogi drugi). Kao druga dominantna skupina korištenih tehnologija istaknuo se razvoj velikih digitalnih baza podataka i informacijskih sustava. Jedna

od sesija je, već tradicionalno, bila posvećena razvoju tehnologija i digitalnih metoda Sveučilišnoga računskog centra (SRCE), a sudionici konferencije imali su priliku posjetiti HR-ZOO podatkovni centar na Sveučilišnom kampusu Borongaj, gdje su se mogli pobliže upoznati s radom nacionalnog superračunala Supek.

Komparativnom analizom prošlogodišnjeg i prethodnih izdanja nameće se zaključak da se konferencija razvijala paralelno sa samom disciplinom, a svako novo izdanje nadograđivalo je prvotne zamisli, baš kao što je i digitalna povijest umjetnosti tijekom proteklih osam godina postajala sve složenijim istraživačkim poljem. Ako se promotri svih pet izdanja konferencije, zamjetno je pomicanje fokusa s predstavljanja, tada još relativno novih, metoda digitalne povijesti umjetnosti prema njihovu kritičkom propitkivanju koje je, iako je bilo prisutno od samog početka, tijekom godina zauzelo središnje mjesto u znanstvenim raspravama. U zaključku, konferencija *Digital Art History – Methods, Practices, Epistemologies* profilirala se kao važna međunarodna platforma za umrežavanje u poljima digitalne humanistike i digitalne, ali i klasične povijesti umjetnosti, pritom kontinuirano preispitujući tekuće metodološke pristupe, čime aktivno doprinosi razvoju spomenutih disciplina. ✕

☛☛☛ Znanstveni projekti

Marko Špikić

ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKI PROJEKT

Mediterransko i srednjo-europsko u hrvatskim kulturnim krajolicima – očuvanje i preobrazbe identiteta u dugom trajanju

Mediterranean and Central European in Croatian cultural landscapes – preservation and transformation of identities over the long term

AKRONIM: MISHRK

TRAJANJE: 1. listopada 2025. – 30. rujna 2029.

VODITELJ: prof. dr. sc. Marko Špikić

SURADNICI: s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu:

prof. emer. dr. sc. Miljenko Jurković, prof. dr. sc. Predrag Marković, izv. prof. dr. sc. Franko Ćorić, izv. prof. dr. sc. Ivana Tomas, izv. prof. dr. sc. Jana Šarinić, izv. prof. dr. sc. Goran Sunajko, prof. dr. sc. Marijan Bradanović, prof. dr. sc. Ivan Josipović i asistent Stanko Glavinić; prof. dr. sc. Romain Raffin, prof. dr. sc. Pascale Chevalier i prof. emer. dr. sc. Jean-Pierre Caillet iz Francuske; izv. prof. dr. sc. Gabriele Gattiglia i prof. dr. sc. Paolo De Vingo iz Italije; prof. dr. sc. Béla Zsolt Szakács iz Mađarske; dr. sc. Joan Pinar Gil iz Češke; i dr. sc. Jelena Behaim iz Španjolske.

CRORIS: <https://www.croris.hr/projekti/projekt/16142>

Projekt se fokusira na status kulturnih krajolika Hrvatske u dugom trajanju i stalnoj mijeni, od kasne antike do suvremenosti. Ovi kultivirani ambijenti nastajali su i doživljavali razorne ili kreativne preobrazbe, a u novom vijeku i prepoznavanje u velikoj mjeri zahvaljujući egzogenim utjecajima. Toj znanstveno i društveno relevantnoj temi posvećuje se istraživački tim iz više zemalja, spajajući gledišta povjesničara umjetnosti i arhitekture, istraživača konzervatorske tradicije, sociologije i estetike. Procesi uobličenja ili nastanka kulturnih krajolika sagledavaju se terenskim radom i arhivskim istraživanjima, konzultiranjem dosadašnjih i suvremenih znanstvenih publikacija te primjenom suvremene tehnologije. Novovjekovni procesi prepoznavanja vrijednosti, arheoloških istraživanja, konzervatorsko-restauratorskih intervencija i prezentiranja baštine u svrhu moderne izgradnje kolektivnih identiteta istražiti će se terenskim, arhivskim i studijskim istraživanjima, odnosno interpretacijom estetskih i društvenih vrijednosti krajolika i njihovih elemenata kao prepoznatih umjetničkih i kulturnih vrijednosti. Prirodu, dinamiku i posljedice preobrazbi krajolika, što uključuje potiskivanje, napuštanje i razaranje ambijenata, nastoji se sagledati s povijesno-konzervatorskog, sociološkog i estetičkog stajališta.

Projektom se, interdisciplinarnim pristupom, studijama slučaja na odabranim lokalitetima i zonama, nastoje sagledati specifičnosti kulturno-umjetničkih transfera i utjecaja iz sfere političke moći i razvojnih politika na formu, očuvanost i

značenje umjetničkih tvorevina i šire shvaćenih vrijednosti baštine unutar kulturnih krajolika Hrvatske.

Ciljevi projekta su istražiti umjetničke transfere i utjecaje iz srednjoeuropskih i mediteranskih sredina na uobličene kulturnih krajolika Istre, Dalmacije i kontinentalne Hrvatske, detektirati i analizirati procese otkrivanja vrijednosti umjetničkih djela unutar hrvatskih kulturnih krajolika od prosvjetiteljskog doba te proučiti mogućnosti rekonstruiranja i novoga historiografskog i konzervatorskog interpretiranja kulturnih krajolika Hrvatske u formama virtualnog muzeja.

Četverogodišnji se rad planira kao spoj terenskog rada, arhivsko-bibliografskih istraživanja, provedbe studija slučaja na odabranim lokalitetima i temama, uz istraživanje potencijala virtualnog rekonstruiranja i znanstvene prezentacije arheoloških fragmenata zainteresiranoj javnosti. Osnovni cilj vezan za metodologiju rada istraživača jest poboljšanje znanja i saznanja o umjetničkim, političkim, socijalnim i kulturnim utjecajima na hrvatske krajolike s ishodištima u mediteranskom bazenu te srednjoeuropskome geopolitičkom i kulturnom kontekstu. Metodologija u užem smislu: rekognosciranje terena, mapiranje, neinvazivne metode istraživanja arheoloških nalaza i zona, komparativna analiza, atribucijska metoda, primjena suvremenih tehnologija u prezentaciji nalaza (3D modeliranje, digitalizacija, početak uvođenja AI-ja).

Projektom se nastavljaju prethodno započeta istraživanja specifičnosti, prirode preobrazbi, povijesnih, umjetničkih, estetskih i društvenih vrijednosti kulturnih krajolika u

Hrvatskoj. Uzimajući u obzir dosadašnje rezultate i tradicije znanstvenih istraživanja i društvene uvjetovanosti promjena u slici kultiviranih ambijenata jadranske i kontinentalne Hrvatske, koji uključuju i komparativne pristupe, odnosno kontekstualiziranje spomenika i ambijenata u mediteranske i srednjoeuropske kontekste, istraživači ciljeve projekta ostvaruju arhivskim i studijskim radom, interpretiranjem dosadašnjih publikacija, povijesti interveniranja, očuvanja i preobrazbi te terenskim radom. Terenski rad uključuje međunarodnu suradnju tijekom rekognosciranja terena, uporabu suvremene tehnologije, znanstveno interpretiranje i prezentiranje nalaza. Pored istraživačke dimenzije rezultati projekta prezentiraju se javno dostupnim publikacijama, organizacijama edukativnih radionica i okruglog stola, godišnjih konferencija i suradnjom s krugovima srodnih struka (konzervatorski odjeli Ministarstva kulture i medija, muzeji, nacionalne i lokalne udruge posvećene očuvanju i promicanju kulturne baštine) te s lokalnim upravama i turističkim zajednicama. Četverogodišnji projekt s jasno zacrtanom podjelom istraživačkih zadataka i planom rada kombinira, dakle, nastavak prethodno započetih istraživanja *in situ*, nadopunu dosadašnjih znanstveno-istraživačkih spoznaja, propitivanje prijašnjih postavki poredbom istraživačkih metoda (od atribucija do mjerenja i snimanja suvremenim tehnološkim pomagalima), obogaćivanje saznanja o povijesti interpretiranja i interveniranja na spomenicima i unutar kulturnih krajolika jadranske i kopnene Hrvatske. ✕

Matko Marušić

USPOSTAVNI ISTRAŽIVAČKI PROJEKT

Između atributivne i tehničke povijesti umjetnosti: monumentalna raspela u Hrvatskoj (13. – 16. stoljeće)

Between Connoisseurship and Technical Art History:
Monumental Crucifixes in Croatia (13th–16th Century)

AKRONIM: *Crux*

TRAJANJE: 1. travnja 2026. – 31. ožujka 2031.

VODITELJ: dr. sc. Matko Marušić

SURADNICI: dr. sc. Valentina Baradel, Sveučilište u Padovi;

doc. dr. sc. Danijel Ciković, Sveučilište u Rijeci;

doc. dr. sc. Đurđina Lakošelj, Sveučilište u Zadru;

dr. sc. Žana Matulić Bilač, Restauratorski odjel Split,
Hrvatski restauratorski zavodMREŽNA STRANICA: <https://ipu.hr/article/en/2146/CRUX>CRORIS: <https://www.croris.hr/projekti/projekt/17982>

U travnju 2026. godine na Institutu za povijest umjetnosti započela je provedba uspostavnoga istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost, *Crux*, koji istražuje korpus slikanih i rezbarenih monumentalnih raspela u Hrvatskoj, izrađenih između 13. i 16. stoljeća. Bibliografskim, terenskim i arhivskim istraživanjem tijekom pet godina (do ožujka 2031. godine) planira se formirati cjelovit korpus slikanih i rezbarenih raspela (otprilike sto primjeraka), što će omogućiti obuhvatno istraživanje njihove društvene, osjetilne, iskustvene i značenjske polivalentnosti, i u vremenu njihova nastanka i poslije.

Projekt, u kojemu mahom sudjeluju istraživači u ranoj fazi karijere, počiva na premisi da se nova znanja mogu prvenstveno generirati objedinjenim pristupom povjesničara umjetnosti i konzervatora-restauratora. Stoga se uz analizu stila, ikonografije, društvenih i povijesnih okolnosti nastanka raspela predlaže njihovo usporedno sagledavanje s rezultatima tehničkih istraživanja, poput ispitivanja vrste i starosti drva, vrste pigmenta oslika, slijeda mijenjanja slikane opne i općenito transformacija tijekom vremena. Planirano je da se tehnička ispitivanja provedu na reprezentativnom dijelu korpusa, na otprilike petnaest raspela. Rezultati će biti objedinjeni u javno dostupnom pregledniku.

Započet će se s najstarijim sačuvanim primjercima, stručnoj javnosti dobro poznatim zadarskim raspeima – iz Riznice samostana sv. Frane te crkve sv. Mihovila. Nove interpretacije

tih velikih slika na dasci počivat će na *in situ* ispitivanjima metodom XRF (X-ray fluorescence analyses) i mikro-Ramanovom spektrometrijom slikanog sloja. Naime, iako su zadarska raspela višekratno obrađivana i spominjana u domaćoj i inozemnoj literaturi, izneseni su bitno drukčiji stavovi o njihovoj dataciji, dijelom u raskoraku od cijelog stoljeća. Jednako tako, tek su dijelom razjašnjene intervencije na slikanom sloju, a napose na stihovanim latinskim natpisima, koji zadarska raspela čine iznimnima u panorami jadranske umjetnosti 12. i 13. stoljeća.

Predloženim pristupom – između, uvjetno govoreći, „atribucijske” i „tehničke” povijesti umjetnosti – projekt će doprinijeti prevladavanju jaza između tradicionalnog shvaćanja disciplina koje proučavaju i tumače umjetničku baštinu. Hrvatski istraživački prostor iznimka je jer je suradnja između povjesničara umjetnosti i restauratora mnogo intenzivnija i neposrednija nego što je to slučaj u mnogo većim istraživačkim kontekstima. Ovaj projekt počiva i na tim zasadama, ne odustajući pritom od temeljnih istraživačkih alata „tradicionalne” povijesti umjetnosti.

Osim u radovima u domaćoj i stranoj periodici, nove interpretacije potaknute tehničkim ispitivanjem te komparativnim i arhivskim istraživanjem bit će predstavljene u završnom katalogu raspela (2031. godine). Nužno je istaknuti da su slikana raspela u Hrvatskoj objedinjena u istoimenom katalogu Grge Gamulina iz 1973. godine. Rukopis je zaključen još desetljeće prije, a u međuvremenu je objavljen

zamjetan broj novih radova. Rezbarena raspela nisu bila predmetom povijesnoumjetničke studije usporedivog opsega, no u novije su vrijeme postala punopravna istraživačka tema s jasno argumentiranom linijom razvoja i ikonografskih transformacija (pri čemu treba istaknuti važne studije Ivana Matejčića). Što je najvažnije, jadranske crkve, ali i kontinentalne, čuvaju još neobjavljenih i u literaturi nedovoljno raspravljenih primjeraka. Katalogom koji će proizići iz projekta nije cilj isključivo ispuniti praznine u našoj stručnoj literaturi, već iznjedriti publikaciju koja će prikazati višegodišnji timski rad na opsegom respektabilnom, no tematski jasno ograničenom korpusu te na taj način pridonijeti cjelovitijem poznavanju umjetnina.

U trećoj i četvrtoj godini, kada se zaključuje prva faza projekta (prikupljanje podataka, fotodokumentiranje i analize) te počinje druga (sinteza), istraživačkom timu pridružit će se poslijedoktorand. Konačno, četirima istraživačkim radionicama uz gostovanje uvaženih istraživača, međunarodnim skupom u trećoj godini projekta, izlaganjima na konferencijama te spomenutim katalogom raspela generirat će se nova znanja koja nisu relevantna samo za buduća istraživanja već i za konkretniju društvenu valorizaciju i obnovu nekih od najstarijih sačuvanih umjetnina u drvu u Hrvatskoj. ✕

Tamara Bjažić Klarin

ERC CONSOLIDATOR GRANT

Pravo na stan: proizvodnja prostora svakodnevnog življenja u Jugoslaviji (1945.–1991.)

Right to Housing: the Production of Spaces
of Everyday Life in Yugoslavia (1945–1991)

AKRONIM: Housing.Yu

TRAJANJE: 2025. – 2030.

VODITELJICA I GLAVNA ISTRAŽIVAČICA: dr. sc. Tamara Bjažić Klarin

ČLANOVI PROJEKTOG TIMA: prof. dr. sc. Igor Duda, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli;
dr. sc. Lidija Butković Mićin, Sveučilište u Zadru;

dr. sc. Martina Malešić, Muzej za arhitekturo in oblikovanje (MAO), Ljubljana;

doc. dr. sc. Mejrema Zatrić-Šahović, International University of Sarajevo;

s Instituta za povijest umjetnosti: dr. sc. Ljiljana Kolečnik, dr. sc. Emil Jurcan,

dr. sc. Aida Murtić, dr. sc. Saša Vejzagić, Hana Bečević, Antun Dulibić,

Frano Petar Zovko, Marija Jurić, Vanja Kranjčević, Irena Šimić

SURADNICA: prof. dr. art. Anja Planišček, Fakultet za arhitekturo,

Univerza v Ljubljani, Ljubljana

SLUŽBENA MREŽNA STRANICA: <https://housingyu.ipu.hr/>

CRORIS: <https://www.croris.hr/projekti/projekt/13888>

U lipnju 2025. godine na Institutu za povijest umjetnosti započela je provedba projekta *Housing.Yu – Pravo na stan: proizvodnja prostora svakodnevnog življenja u Jugoslaviji (1945.–1991.)*. Projekt financira Europsko istraživačko vijeće (European Research Council – ERC), a realizira se u suradnji s Centrom za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli i Fakultetom za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani.

Velik dio današnjega stambenog fonda država nastalih raspadom Jugoslavije oblikovan je tijekom socijalističkog razdoblja, obilježenog intenzivnom stambenom izgradnjom. U tom su razdoblju nastajala nova naselja i zgrade, zajedno s pratećom društvenom infrastrukturom koja je obuhvaćala škole, vrtiće, trgovine te zdravstvene, kulturne i rekreacijske sadržaje. Ti prostori i danas određuju svakodnevni život milijuna ljudi, premda su društveni, politički i gospodarski uvjeti u kojima su nastali u međuvremenu bitno promijenjeni. Stanogradnja pritom nije bila samo pitanje osiguravanja potrebnog broja stanova nego i jedno od važnih područja poslijeratnoga društvenog razvoja. Njome su se provodile gospodarske i političke reforme, oblikovali profesionalni i građevinski standardi, mijenjali modeli financiranja i upravljanja te razvijali različiti oblici sudjelovanja građana u rješavanju stambenog pitanja. Unatoč važnosti i opsegu tog nasljeđa, okolnosti njegova nastanka i mehanizmi koji su usmjeravali njegov razvoj još uvijek nisu dovoljno istraženi.

Upravo je razumijevanje tih procesa jedno od temeljnih polazišta projekta *Housing.Yu*. U fokusu su planiranje, projektiranje i izgradnja prostora svakodnevnog življenja te odnosi među državom, stručnjacima i građanima u tim procesima. Stanovanje se pritom promatra kao složen društveni proces, a ne isključivo kao arhitektonska ili urbanistička tema. Rad na projektu organiziran je oko četiriju povezanih istraživačkih cjelina: arhitektonskog i urbanističkog diskursa stanovanja, sudjelovanja građana u procesima stanogradnje i upravljanja, odnosa između stanovanja i političko-gospodarskih reformi te prijenosa znanja između Istoka i Zapada. Unutar tih tematskih cjelina proučavaju se razvoj naselja, standardi stana i stambene zgrade, individualna izgradnja, djelovanje stambenih zadruga i stručnih organizacija te međunarodne profesionalne mreže.

Projekt okuplja povjesničare umjetnosti, povjesničare, arhitekta i stručnjake za digitalne humanističke metode iz Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine. Interdisciplinarnost tima omogućuje povezivanje različitih istraživačkih pristupa, od povijesti arhitekture i urbanizma do društvene povijesti i analize podataka. U istraživanju se pritom koriste digitalne humanističke metode i informacijski sustav VANIS, razvijen na prethodnim projektima Instituta za povijest umjetnosti. Sustav povezuje podatke o institucijama, stručnim organizacijama, projektima i pojedincima uključenima u procese stanogradnje te otvara nove mogućnosti proučavanja profesionalnih mreža, prijenosa znanja i međunarodnih kontakata.

Tijekom prve godine provedbe projekta uspostavljena je istraživačka infrastruktura, razvijena metodologija rada i pokrenute su ključne projektne aktivnosti. Održane su radionice posvećene otvorenoj znanosti, upravljanju istraživačkim podacima i digitalnim metodama istraživanja, kao i radionice prijenosa znanja namijenjene članovima istraživačkog tima. Projekt je predstavljen na stručnim i znanstvenim skupovima u Puli i Zagrebu, a u okviru javnog programa održana su i predavanja međunarodnih gostiju, među kojima se ističe predavanje prof. dr. sc. Milesa Glendinninga sa Sveučilišta u Edinburghu, jednog od vodećih međunarodnih istraživača kolektivnog stanovanja. Terenska istraživanja i studijska putovanja obuhvatila su Hrvatsku, Sloveniju i Bosnu i Hercegovinu, a u okviru programa *Suvremenici* vođeni su razgovori s arhitektima, urbanistima i drugim sudionicima procesa stanogradnje, uključujući akademike Nikolu Bašića, Branka Kincila i Dinka Kovačića. Među planiranim aktivnostima za 2026. godinu ističe se međunarodni znanstveni skup *Right to Housing: Projects, Policies and Knowledge Exchange after the Second World War*, koji će se održati u Zagrebu od 22. do 24. listopada u organizaciji projektnog tima *Housing.Yu*. ✕

140

141

●●●● Varia

Ana Kaniški

Čestitke stogodišnjem čuvaru starina i sjećanja: Gradski muzej Varaždin

*Počeci bit će skromni, jako skromni, ali mi ćemo nastojati svim silama, da pokažemo, kako se iz skromnih početaka može i mora izgraditi dobra i solidnija gradnja. Sve se može, kad se hoće!*¹

¹ KREŠIMIR FILIĆ, Varaždinski muzej, u: Narodna starina, 2 (1923.), 66.

Taj citat Krešimira Filića, Bjelovarčanina i varaždinskoga gimnazijskog profesora, koji je svojim bogatim životom i šezdesetogodišnjim radom ostavio neizbrisiv trag u varaždinskome povijesnom, kulturnom, umjetničkom i glazbenom životu, premošćuje dva sudbonosna događaja u povijesti Gradskog muzeja Varaždin, udaljena tek dvije godine. Iz današnje perspektive citirana uzrečica obuhvaća povijest i razvoj muzeja, njegove zbirke i postave u nizu kulturnopovijesnih spomenika, kao i napore djelatnika u njegovanju interdisciplinarnosti, otvaranju Muzeja prema publici i razvoju konzervatorsko-restauratorske struke.

Članovi Muzealnog društva Varaždin, osnovanoga 1923. godine sa svrhom sabiranja i čuvanja starina, udružili su se s Varaždinskom gimnazijskom ekstenzom i u gimnazijskoj risaoni od 14. do 22. srpnja 1923. godine upriličili *Kulturno-povijesnu izložbu grada Varaždina* predstavivši predmete koji svjedoče o razvoju i životu Varaždina i okolice. Na uspjehu tog događaja, koji je važnošću nadišao lokalnu sredinu i koji je posjetilo preko dvije tisuće ljudi, Filić, predsjedavajući Muzealnog društva i Ekstenze, zasadio je ideju o osnutku Muzeja. Muzealno društvo se, po potvrdi pravila u svibnju 1925. godine, utaborilo u dvorcu Stari grad, a zahvaljujući eksproprijaciji tog *wasserburga*, širilo u nove prostorije dvorca za potrebe svojeg djelovanja i izlaganja građe. S Ekstenzom i povodom proslave tisućljeća Hrvatskoga Kraljevstva, 16. studenoga 1925. godine, svečano je otvoren

Neznani autor, *Otvorenje
Gradskog muzeja Varaždin*
16. studenog 1925. godine.
Varaždin, 1925., c/b fotografija,
11,5 x 18,5 cm, MGH2307,
Fototeka, Muzejski
dokumentacijski centar.

Muzej. „Starine” sa spomenute izložbe, koje su predstavili u dvjema prostorijama dvorca, postale su temelj Kulturno-povijesnog odjela Muzeja.

Tijekom minolog stoljeća Muzej je nadopunjavao postojeće i osnivao nove zbirke i odjele i postupno „zauzimao” brojne građevine povijesne jezgre. Osnovani su Etnografski odjel, Galerija umjetnina, Arheološki odjel, Prirodoslovni odjel, Povijesni odjel, Konzervatorsko-restauratorski odjel, Dokumentacijski odjel i Odjel zajedničkih službi. Osim u dvorcu, smješteni su u baroknoj palači Prasinški-Sermage, klasicističkoj Herce, manirističkoj Kuli stražarnici, a od nedavno su Muzeju za rad dodijeljeni srednjovjekovna Žitnica (dio nekadašnjeg *wasserburga*), rokoko palača Patačić i varaždinska Arena. Preko dvjesto tisuća predmeta razmješteno je unutar sedamdeset muzejskih zbirki i dijelom izloženo u stalnim i povremenim izložbama u Starom gradu, palačama i Areni. O njima skrbi četrdeset jedan djelatnik Muzeja.

U stoljeću djelovanja Muzej neprestano njeguje i međumuzejsku suradnju na izložbenim i znanstvenim projektima, u zemlji i inozemstvu. Muzej je 1994. godine bio predložen za *Europski muzej godine*, kao prvi hrvatski muzej nominiran za tu uglednu nagradu. Dobitnik je priznanja *Plaketa Grada Varaždina za uspješni kontinuirani rad* (2015.) i nagrade Hrvatskoga muzejskog društva za izložbe *Narod u nevolji – Veliki rat na varaždinskom području* (2015.) i *DOBAR TEK! Kultura hrane u varaždinskom kraju* (2022.).

Kultivirajući svoj odnos prema publici, Muzej je prije četrdeset godina pokrenuo program *Školski servis* koji je prerastao u interdisciplinarni program *MIŠ – Muzej i škola*, namijenjen djeci vrtićke dobi i školarcima, koji tijekom školske godine nudi razglede svojih izložaba, predavanja, radionice i igraonice. Muzej izravan dijalog s publikom ostvaruje i programom *Srijeda u Muzeju*. Od siječnja 2014. godine do danas održano je oko četiri stotine tjednih događanja (otvorenja izložaba, predstavljanja publikacija, koncerata, prikaza do-ku-filmova) kojima se populariziraju muzejska građa, prostori i zanimanja te znanstvene i popularne teme od interesa za lokalnu zajednicu.

U siječnju 2017. godine Muzej je pokrenuo *Varaždinski muzealac*, besplatno glasilo u tiskanom i digitalnom obliku u kojem na dvanaest stranica A5 formata tročlano uredništvo, djelatnici Muzeja i njegovi suradnici, iznose slikovne prikaze i kratke tekstove o muzejskoj građi, otkupima i donacijama, aktualnostima s arheoloških i prirodoslovnih terenskih istraživanja, priče o prošlosti Varaždina i okolice te mjesečni raspored muzejskih događanja. Glasilo, koje je dobilo posebno priznanje HMD-a u kategoriji marketinško-promidžbene djelatnosti (2018.), jedinstvena je pojava u hrvatskome muzejskom životu s neprekinutom nakladom od devet brojeva (svakom u 3500 primjeraka) godišnje. *Varaždinski muzealac* se, u širem hrvatskom okviru, uklapa u tradiciju stručnog i informativnog praćenja muzejske djelatnosti koju su, u svojem području i formatu, ostvarivali stručni časopisi *Vijesti*

Naslovnica *Varaždinskog muzealca*, studeni/prosinac 2025. Na naslovnici: *Quodlibet*, oko 1850. (inv. br. GMV 103039, Gradski muzej Varaždin).

muzealaca i konzervatora (od 1952.), *Muzejski vjesnik: glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske* (1978. – 1999.) i *Kvartal*, pokrenut 2004. godine kao kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj. U prvim godinama izlaženja *Kvartal* je, uz prikaze i stručne priloge, u rubrici *Najave* sustavno pratio nadolazeće izložbe i događanja u muzejima i galerijama u Hrvatskoj, među njima i programe Gradskog muzeja Varaždin. U tom smislu Muzej ostvaruje sličnu funkciju svojim glasilom bilježeći izložbenu, istraživačku, stručnu i edukacijsku djelatnost, pritom pružajući vrijedan uvid u rad vlastite institucije čije su zbirke, izložbe i istraživanja relevantni za povijesno-umjetnička znanstvena i stručna istraživanja.

Muzej doprinosi razvoju i široj popularizaciji zaštite kulturne baštine priređivanjem *IKAR festa*. Taj međunarodni bijenalni festival, prvi put organiziran 2023. godine, okuplja stručnjake iz konzervatorsko-restauratorske struke koji višednevnim stručnim predavanjima, radionicama, izložbama i edukativnim sadržajima razmjenjuju znanja i približavaju zaštitu baštine publici.

Nakon izložbe *25-a prije 100 ljeta*, kojom se približilo ozračje 1925. godine, Muzej je svoj jubilej proslavio zajedničkom izložbom svih svojih odjela pod nazivom *Varaždinski spomenar*. Stotinjak pomno odabranih i naizgled nasumce akronološki postavljenih izložaka tumači varaždinsku povijest i „[...] ono što nas čini Varaždincima te ulogu Muzeja u čuvanju i oblikovanju našeg identiteta”, navodi autorica stručne koncepcije izložbe, viša kustosica Jelena Rančić.

Od svojeg osnutka Muzej razvojem i prilagođavanjem vremenu stremljenju ispunjenju složene zadaće: nabavi, čuvanju, istraživanju, obradi, izlaganju i zaštiti muzejske građe i dokumentacije. Stoga se ovaj kratki osvrt zaključuje – prigodnom mišlju: čestitke Muzeju na njegovom stoljeću! ✕

150

151

☹️☹️☹️ In memoriam

Irena Kraševac

Britak um i oštro pero Snješke Knežević

Snješka Knežević (1938. – 2025.)

Odlaskom Snješke Knežević hrvatska kultura ostala je uskraćena i osiromašena za jednu od najgorljivijih i najsrdčanijih zagovarateljica našega kulturnog identiteta koji počiva na trajnim vrijednostima koje baštinimo, a koje je ona prepoznavala, tumačila i štitišla svojim cjelokupnim radom i angažmanom. Široj publici obraćala se preko medija, ponajprije dugogodišnjim uredničkim radom na Trećem programu Hrvatskog radija od 1964. do 1990. godine, a posebice emisijom *Baština, mi i svijet*. Emisija je emitirana od 2003. godine i u njoj je Snješka Knežević obradila mnogo tema te okupila mnogo suradnika koji su pokrivali cjelokupno hrvatsko područje i govorili o aktualnim problemima zaštite kulturne baštine. Podizanjem svijesti o naslijeđenim vrijednostima arhitekture i urbanizma te važnosti javnog prostora svjedočila je vlastitim primjerom kao autorica brojnih tekstova, intervjuja i medijskih izjava. U njima nije prezala od oštrog i argumentirane kritike koja se odnosila na procese devastacije koji galopirajuće mijenjaju prostore naše svakodnevice i oduzimaju njegovu ponajbolju supstancu.

Destruktivan odnos prema baštini, njezinu zapuštenost, zloupotrebu ili prekomjernu eksploataciju koja se događa pred našim očima popratila je britkim komentarima koji ne ostavljaju ravnodušnim. Izravno je prokazala i imenovala krivce takve destruktivne politike i njezine glavne manipulantke. Apelirala je na uspostavljanje dijaloga s baštinom s ciljem stvaranja novih atrakcija, brendova i globalnog zname-

nja koji trebaju kreirati ponajbolji arhitekti i kreativci, a ne anonimci i diletanti.

Kao vrsna povjesničarka urbanizma i gradogradnje, svoj fokus stavila je na svoje primarno okruženje – grad Zagreb. U svojim brojnim javnim istupima, nastupima i reagiranjima rogozorila je na situaciju u kojoj se najreprezentativniji prostori grada pretvaraju u sajmišta i zabavišta pod krinkom kulturno-promotivne i financijske koristi za grad i državu.

Ti su najreprezentativniji prostori grada trgovi-perivoji zagrebačke *Zelene potkove* kojoj se Snješka Knežević posvetila na temelju svoga znanstveno-istraživačkog rada i protumačila njezinu genezu i izgradnju te je ocijenila najvišom ocjenom u sklopu europske i svjetske urbanističke baštine. Štitila je cjelinu *Zelene potkove* kao mjesta socijalnog prostora i poprišta urbanog zajedništva građana, a oštro se suprotstavljala novim načinima „oživljavanja” i neprikladnim sadržajima i dermecima koji se tamo odvijaju tijekom cijele godine.

Svijest o vrijednosti historicističke baštine Donjega grada, ali i o njegovoj zapuštenosti i problemima, podignuta je akcijom *S.O.S. za baštinu – S.O.S. za Zagreb* i istoimenom izložbom u KIC-u 1977. godine. Aktivnim sudjelovanjem u brojnim razgovorima u *Društvu arhitekata Zagreba* (DAZ) Snješka Knežević potvrdila je da javni prostor grada i njegov kulturni i urbani identitet ostaju njezina trajna preokupacija. Aktivistički je podupirala civilne udruge u nastojanju sprječavanja devastacija urbanih i javnih prostora. Svoje veliko znanje o povijesti Zagreba i njegovim povijesnoumjetničkim znamenitostima

Snješka Knežević, 2. Kongres povjesničara umjetnosti, 2006., FOTO IPU – M. Drmić

pretočila je u brojne knjige i članke te sudjelovanja na stručnim skupovima i predavanjima. Brojne je „zagrebačke teme” popularizirala i učinila pristupačnima široj publici objavom stručnih članaka u časopisu *Zagreb moj grad*, u čijem je nastanku svojim savjetima i suradnjom sudjelovala od samih početaka.

Njezina glavna preokupacija i projekt bio je urbanistički razvoj Zagreba u razdoblju utemeljiteljske epohe i modernizacije grada. Svjesna da grad ima svoju povijesnu genezu, ali prolazi i stalne transformacije, tumačila je ispravne pristupe, a kritizirala neprimjerene. Stvarala je sliku zagrebačke urbane utopije i imaginarnog muzeja arhitekture na otvorenom, odnosno osvještavajući prethodna razdoblja, otvarala je perspektive

kako bi Zagreb mogao/trebao izgledati kao grad srednjoeuropske tradicije i današnji glavni grad zemlje članice EU-a.

Snješka Knežević bila je samosvojna i neovisna osoba i stručnjakinja. Svoj znanstveni put izgradila je zahvaljujući ponajprije vlastitom interesu i upornosti, a vanjska suradnja s Institutom za povijest umjetnosti bila je spona i okvir potreban za realizaciju ambicije sudjelovanja na znanstvenim projektima vezanima za arhitekturu i urbanistički razvoj hrvatskih gradova. Svoju povezanost s Institutom posvjedočila je donacijom rukopisne ostavštine svoga drugog supruga, povjesničara umjetnosti Milana Preloga i vlastite istraživačke dokumentacije te dijela osobne knjižnice. Dijeleći svoje znanje, utjecala je na formiranje brojnih mlađih kolega i kolegica mentorskim radom i dragocjenim konzultacijama.

U *Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske* bila je među pokretačima *Odbora za prostor i baštinu* koji je nizom tribina i apela nastojao utjecati na poboljšanje konzervatorskih pristupa i metoda.

Za svoj iznimni rad i angažman nagrađena je cijenjenim strukovnim priznanjima, Nagradom Udruženja hrvatskih arhitekata (UHA) „Neven Šegvić” za ukupni znanstveno-istraživački rad na hrvatskoj arhitektonskoj baštini, 2002. i Nagradom Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske (DPUH) „Radovan Ivančević” za životno djelo 2016. godine. Nagradu Grada Zagreba primila je 1996. za svoju antologijsku knjigu *Zagrebačka Zelena potkova* i 2020. za knjigu *Zagrebački povijesni trgovi, parkovi i neke ulice*.

Hrvatsku kulturu zadužila je kao iznimna intelektualna osobnost širokog polja djelovanja, ali njezin je najveći dužnik Zagreb koji je njezinim odlaskom izgubio svoju ponajbolju poznavateljicu i stručnjakinju koja je kao rođena Zagrepčanka voljela, istražila, prepoznala i zagovarala njegove vrijednosti i posebnosti te upozoravala na neprimjerenosti i devastacije, o čemu je objavila sedam knjiga: *Zrinjevac 1878. – 1993.* (1994.); *Zagrebačka Zelena potkova* (1996.); *Zagreb u središtu* (2003.); *Zagreb – memorija, art* (2011.); *Zagreb u škarama* (2018.); *Zagrebački povijesni trgovi, parkovi i neke ulice* (2020.); *Baština i transformacija – zagrebački slučajevi* (2024.), a uz Aleksandera Lasla suautorica je kulturnopovijesnog vodiča *Židovski Zagreb* (2010.). Vođena racionalnim stavovima i osviještenosti o značaju djela koje je vlastitim radom postigla, kreirala je mrežnu stranicu <https://snjeska-knezevic.com/> na kojoj se mogu pronaći podatci o njezinu životu i radu.

Među njezinim posljednjim javnim nastupima bilo je otvorenje izložbe *Milan Lenuci – o stotoj obljetnici smrti* 12. studenoga 2024. godine u galeriji Modulor, koju je autorski koncipirala. Tom je prigodom pomirljivo prihvatila činjenicu da se unatoč njezinu nastojanju da zaživi isključivo naziv *Zelena potkova*, u Zagrebu ona i nadalje kolokvijalno naziva *Lenucijevom*, čime se odaje priznanje jednom od njezinih kreatora i realizatora, ali ne i isključivom autoru, kako je dokazala svojim istraživanjem. Snješka Knežević također zaslužuje trajni spomen u svom gradu. ✕

Dunja Nekić**povjesničarka umjetnosti****viša kustosica i voditeljica Zbirke fotografije do 1950. godine****Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb*****Recepcija stvaralaštva Kluba likovnih umjetnica od prve polovice 20. stoljeća do danas, doktorska disertacija*****Mentorica: prof. dr. sc. Leonida Kovač****Disertacija je obranjena 6. listopada 2025. godine na****Sveučilištu u Zagrebu pred povjerenstvom:****izv. prof. dr. sc. Lovorka Magaš Bilandžić****prof. dr. sc. Frano Dulibić****dr. sc. Irena Kraševac, znan. savj.****SAŽETAK**

Doktorska disertacija *Recepcija stvaralaštva Kluba likovnih umjetnica od prve polovice 20. stoljeća do danas* istražuje razloge zbog kojih je Klub likovnih umjetnica ostao ignoriran od povijesnoumjetničke struke nakon prestanka umjetničkog djelovanja. Cilj je istraživanja preispitivanje odnosa moći između umjetničkih i kulturnih institucija i pojedinaca koji ih predstavljaju i/ili vode i njihova utjecaja na recepciju Kluba likovnih umjetnica u tada suvremenoj umjetničkoj produkciji te poslije na njegovu (ne)afirmaciju u povijest(i) umjetnosti. Primijenjena metodologija odgovara suvremenomu

interdisciplinarnom teorijskom okviru prema načelima feminističke epistemologije i sukladno dostupnim izvorima.

U sedam poglavlja rada te opširnih priloga (Poglavlje 9, I – V) predstavljen je položaj žena u hrvatskim krajevima u kontekstu političkog, društvenog, ekonomskog i obrazovnog okvira, s naglaskom na položaj umjetnica, kao i umjetnički kolektivizam kao poželjan način djelovanja unutar spomenutog razdoblja na primjerima relevantnih umjetničkih grupacija. Osnutak i djelovanje Kluba te recepcija njihovih izložbi u vremenu obrađeni su kronološki na temelju arhivske građe i likovne kritike. Studije slučaja članica Kluba Naste Rojc, Line Crnčić-Virant i Cate Dujšin Ribar prikazale su, između ostalog, varijabilne modalitete recepcije umjetnica u vremenu djelovanja do danas kako bi se naglasila perzistencija diskurzivnog nasilja institucionalnoga karaktera.

Ovaj rad prikazao je važnost Kluba likovnih umjetnica u hrvatskoj umjetnosti međuratnog razdoblja, kao i razloge za njegovu marginalizaciju koji su rezultirali potpunom neistraženošću ovoga prvog ženskog likovnog udruženja do danas. ✕

Palmira Krleža Lovrić

povjesničarka umjetnosti

Viša stručna suradnica za pokretnu i nematerijelnu kulturnu baštinu, Sektor za kulturnu baštinu Gradskog ureda za kulturnu baštinu i prirodu.

Late Antique Elites on the Northern Adriatic Islands as Seen Through Monumental Visual Arts [Kasnoantičke elite na području sjevernojadranskih otoka viđene kroz djela monumentalnih likovnih umjetnosti], doktorska disertacija

Mentori: prof. emer. dr. sc. Miljenko Jurković

prof. dr. sc. Enrico Zanini

Disertacija je obranjena 3. studenog 2025. godine na

Sveučilištu u Zagrebu pred povjerenstvom:

prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin

izv. prof. dr. sc. Trpimir Vedriš

izv. prof. dr. sc. Ivan Josipović

SAŽETAK

Disertacija istražuje lokalnu elitu na sjevernojadranskim otocima (Krku, Cresu, Lošinj, Rabu i sjevernom Pagu) između 5. i 9. stoljeća koristeći se umjetničkim djelima kao primarnim povijesnim izvorima. Polazišna pretpostavka istraživanja jest da su monumentalne umjetničke intervencije u prostoru bile izraz

društvene moći te da su društvene elite bile glavni pokretači umjetničke produkcije.

Analiza se temelji prvenstveno na arhitekturi, liturgijskom namještaju, mozaicima, sarkofazima i drugim predmetima umjetničkog obrta. Nakon definiranja istraživačkih pitanja te teorijskog i metodološkog okvira disertacija donosi pregled dosadašnjih istraživanja kasnoantičkih elita, s posebnim naglaskom na zapadni Mediteran, Italiju i Dalmaciju. Posebna pozornost posvećena je konceptu mjesta moći kao prostoru reprezentacije društvenog statusa, načinima iskazivanja moći te ulozi trgovine, transporta i kamenoklesarstva u oblikovanju umjetničke produkcije.

Analitički dio rada započinje definiranjem geografskog i kronološkog okvira. Odabrano razdoblje od 5. do 9. stoljeća obuhvaća ključne političke i društvene transformacije povezane s raspadom Zapadnoga Rimskog Carstva, ostrogotskom i istočnorimskom vlašću, kontrakcijom carske administracije tijekom 7. stoljeća te revitalizacijom trgovačkih mreža krajem 8. i početkom 9. stoljeća.

Središnji dio posvećen je analizi pojedinih lokaliteta kao mjesta moći. Posebno se proučavaju rezidencijalno-proizvodni kompleksi povezani s crkvama, poput Cickina i Fulfinuma (Krk), Martinšćice (Cres), Kašteline (Rab) te kompleksa na otoku Sveti Petar kod Ilovika, koji zbog položaja na važnim plovnim putovima imaju i regionalni značaj. Analiziraju se i crkve izvan urbanog tkiva, među kojima se ističe lokalitet Mire kod Baške (Krk) s donatorskim mozaicima te crkve u Gožinki (Rab) i Kanajtu (Krk) povezane s karolinškim liturgijskim utjecajima.

Posebna cjelina bavi se transformacijama gradova Fulfinuma, Curicuma, Apsorusa i Arbe. Razmatraju se procesi demonumentalizacije javnih prostora, kristijanizacije, promjene pogrebnih običaja te preobrazbe grada po uzusima kasnoantičkoga „novog urbanizma“. Značajna pozornost posvećena je i donatorskim aktivnostima lokalne elite, što potvrđuju i sačuvani natpisi tribuna Marija iz Osora i Maura iz Omišlja.

Razmatra se postupni nestanak tradicionalnih obilježja rimske aristokracije, militarizacija elitne kulture tijekom 5. i 6. stoljeća te rastuća važnost Crkve kao glavnog prostora društvene reprezentacije. Poseban naglasak stavljen je na uklapanje lokalne elite u tzv. jadranski *koine* – kulturni i politički prostor obilježen nominalnom odanošću Bizantu, pripadnošću rimskoj Crkvi, uporabom latinskog jezika i relativnom gospodarskom autonomijom.

U završnim poglavljima rezultati se uspoređuju sa širim jadranskim i mediteranskim kontekstom analizom tipologije crkava, obrazaca donatorstva i distribucije luksuznih predmeta. Posebno se razmatra pitanje kontinuiteta/diskontinuiteta te uloga plovni putova u opstanku pojedinih lokaliteta nakon kontrakcije bizantske carske administracije u 7. stoljeću.

Zaključuje se da se transformacija elita na sjevernojadranskim otocima nije odvijala naglo, nego dugotrajnim procesima prilagodbe novim političkim, gospodarskim i religijskim okolnostima. Umjetnička produkcija i ulaganja u sakralnu arhitekturu pritom se identificiraju kao jedan od najvažnijih načina iskazivanja društvenog statusa tijekom cijeloga promatranog razdoblja. ✕

Lana Lovrenčić
povjesničarka umjetnosti
viša asistentica na Institutu za povijest umjetnosti

Epistemološki potencijal privatne fotografske arhive
– arhiva fotografa Petra Dabca, doktorska disertacija

Mentorica: dr. sc. Sandra Križić Roban
Komentor: prof. dr. sc. Vinko Srhoj

Disertacija je obranjena 7. studenog 2025. godine
na Sveučilištu u Zadru pred povjerenstvom:
dr. sc. Ivana Mance, viša znan. sur.
prof. dr. sc. Goran Zlodi
izv. prof. dr. sc. Antonija Mlikota

SAŽETAK

Doktorski rad *Epistemološki potencijal privatne fotografske arhive* – arhiva fotografa Petra Dabca polazi od hipoteze da privatne fotografske arhive predstavljaju zaseban istraživački predmet koji zahtijeva drukčiji pristup od institucionalnih arhiva te da posjeduju specifičan potencijal stvaranja znanja koji se djelomično gubi njihovom institucionalizacijom i prilagođavanjem arhivističkim uzusima. Predmet istraživanja jest privatna arhiva fotografa, kolekcionara, kulturnog radnika i edukatora Petra Dabca. Tijekom više od pola stoljeća Dabac je sustavno dokumentirao i arhivirao

vlastiti umjetnički rad, profesionalne aktivnosti i kulturno-umjetničku sredinu u kojoj je djelovao, stvarajući složenu i višeslojnu cjelinu koju je sam nazivao arhivom. Zbog svoje složenosti, opsega i heterogenosti građe predstavlja reprezentativan primjer dugotrajno, sustavno i samosvjesno građene privatne fotografske arhive te je poslužila kao osnova za oblikovanje teorijskog modela za istraživanje privatnih fotografskih arhiva.

Istraživanje je usmjereno na pitanja što je privatna fotografska arhiva, koje su njezine specifičnosti u odnosu na umjetničke ostavštine i arhive umjetnika te koje su njezine ontološke i epistemološke značajke. Cilj rada nije vrednovati pojedinačne predmete Dabčeve arhive, nego pokazati vrijednost cjeline i njezin doprinos različitim korpusima znanja. Polazi se od pretpostavke da se nova znanja ne stvaraju samo analizom pojedinačnih dokumenata nego i tumačenjem njihovih odnosa, organizacije i konteksta unutar arhive.

Istraživanje se temelji na kvalitativnim metodama usmjerenima na razumijevanje konteksta nastanka arhive i značenja koje proizlazi iz dubinske analize građe. U analizi predmeta pohranjenih u arhivi primjenjuje se hermeneutičko čitanje karakteristično za povijest umjetnosti, dok se pri definiranju pojmova i analizi arhive kao cjeline koriste teorijski pristupi filozofije, arhivistike i drugih humanističkih disciplina. Teorijski okvir rada utemeljen je na promišljanjima Michela Foucaulta i Jacquesa Derridaa o arhivu te njihovom utjecaju na razvoj suvremene arhivske teorije i humanističkih znanosti. Struktura počiva na četirima povezanim cjelinama: teorijskom definiranju istraživačkog polja i ključnih pojmova, studiji slučaja arhive Petra Dabca, razradi

epistemološkog potencijala privatne fotografske arhive te zaključnim razmatranjima u kojima se sintetiziraju rezultati istraživanja.

Rad donosi sustavnu teorijsku konceptualizaciju privatne fotografske arhive u domaćoj povijesti umjetnosti, a njegov znanstveni doprinos očituje se u definiranju pojma, oblikovanju teorijskog i metodološkog okvira istraživanja te određivanju statusa privatne fotografske arhive unutar područja arhiva i umjetničkih ostavština. Na području povijesti umjetnosti doprinosi razumijevanju fotografije i fotografske arhive kao važnih izvora znanja o umjetničkim praksama, kulturnim mrežama i društvenom kontekstu njihova nastanka. Istodobno pokazuje da analiza arhive može nadopuniti tradicionalne istraživačke postupke povijesti umjetnosti, dok interdisciplinarnim povezivanjem teorije arhiva, filozofije, arhivistike i teorije fotografije proširuje metodološki repertoar discipline i otvara mogućnosti novih istraživačkih pristupa. U konačnici, rad otvara raspravu o važnosti privatnih umjetničkih arhiva te pridonosi njihovu istraživanju, vrednovanju i zaštiti kao važnog segmenta kulturne baštine i izvora novih znanstvenih spoznaja. ✕

Lejla Bušatlić

povjesničarka umjetnosti i akademska slikarica

**nastavnica stručno-teorijske grupe predmeta na Odsjeku
za primijenjeno slikarstvo u JU Srednja škola primijenjenih
umjetnosti Sarajevo**

***Europeizacija gradske kuće orijentalnog tipa
u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija***

Mentorica: prof. dr. sc. Aida Abadžić-Hodžić

Komentor: prof. dr. sc. Dragan Damjanović

Disertacija je obranjena 12. prosinca 2025. godine

na Sveučilištu u Zagrebu pred povjerenstvom:

izv. prof. dr. sc. Franko Ćorić

prof. dr. sc. Marko Špikić

prof. dr. sc. Zlatko Karač

prof. dr. sc. Aida Idrizbegović-Zgonić

izv. prof. dr. sc. Miroslav Malinović

SAŽETAK

Sinkretizam orijentalnoga i zapadnoga kulturnoga kruga izravno se manifestirao u modifikacijama graditeljske baštine iz osmanskog razdoblja na području Bosne i Hercegovine. Specifične forme rezidencijalne arhitekture nastale kao rezultat prihvatanja europskih obrazaca u kulturi stanovanja predstavljaju važan, ali još uvijek

nedostatno istražen segment nacionalne povijesti umjetnosti.

Promjene arhitektonsko-urbanističkih struktura u razdoblju austrougarske uprave (1878. – 1918.), kao središnji problemski okvir doktorske disertacije, promatrane su u kontekstu novonastalih društvenih, ekonomskih i političkih odnosa. Transformacije naslijeđenih oblika vernakularnoga graditeljstva predstavljene su analizom stambeno-graditeljskih cjelina čija eksterijerna oblikovnost, uređenje interijera, tipološke odrednice i unutarnja dispozicija na zoran način demonstriraju kontinuitet, specifičnosti i opseg tih procesa. Evaluacija i klasifikacija odabranih primjera temeljene su na izvornoj arhivskoj građi, projektnoj dokumentaciji, fotodokumentaciji i terenskom istraživanju materijalnih ostataka građevina.

Komparacijom prostornih koncepcija iz osmanskog razdoblja i arhitektonskih rješenja obilježenih srednjoeuropskim matricama definirane su različitosti i modaliteti njihovih prožimanja.

Najvećim dijelom analizirani su stambeni kompleksi datirani u austrougarsko razdoblje na području Sarajeva, Mostara i Banje Luke, kao najrazvijenijim urbanističkim središtima unutar kojih se zamjećuju određene specifičnosti u tipologiji vernakularnoga graditeljstva i različitosti njezinih modifikacija. Istraživački rad zasnovan je na interdisciplinarnom i integralnom pristupu u interpretaciji preobrazbi gradske kuće orijentalnog tipa, u okviru kojeg se eksterijerna oblikovnost i uređenje interijera promatraju kao cjelina. Prilagodbe tradicijskih formi suvremenim tendencijama, koje su otvorile prostor za kreiranje novoga graditeljskog idioma, analizirane su u širem okviru razvoja arhitekture europskog modernizma i definiranja nacionalnoga arhitektonskog stila, s posebnim osvrtom na položaj i ulogu

bosanskog sloga/stila u tim procesima. Kako bi se stekao uvid u kompleksnost i protežnost fenomena, u posljednjem poglavlju disertacije predstavljena su i recentnija arhitektonska rješenja kao suvremene rekontekstualizacije prošlosti. Temeljni rezultati istraživanja ukazuju na postupnost transformacija graditeljske baštine i dvosmjernan karakter utjecaja dvaju kulturnih krugova, što je rezultiralo novim ambijentalnim, estetskim i prostorno-oblikovnim vrijednostima u području stambene arhitekture. ✕

Dita Ethem
povjesničarka umjetnosti
AAB College
Priština, Kosovo

Moderna i suvremena umjetnost na Kosovu,
doktorska disertacija

Mentori: prof. dr. sc. Leonida Kovač
prof. dr. sc. Frano Dulibić

Disertacija je obranjena 7. travnja 2026. godine
na Sveučilištu u Zagrebu pred povjerenstvom:
dr. sc. Ana Munk
doc. dr. sc. Nikola Bojić
doc. dr. sc. Olga Majcen Linn

SAŽETAK

Ovaj doktorski rad istražuje razvoj suvremene umjetničke scene na Kosovu u razdoblju od 1990. do 2020. godine, obilježen dubokim društvenim, političkim i kulturnim promjenama koje su dovele do transformacije umjetničkih praksi, medija i društvene uloge umjetnosti. Poseban naglasak stavlja se na posljedice ukidanja autonomije Kosova 1989. godine, raspad jugoslavenske federacije, rat 1998.–1999. godine te poslijeratnu obnovu društva i institucija. U takvim okolnostima dolazi do reevaluacije funkcije umjetnosti.

Tradicionalni modernistički modeli postupno ustupaju mjesto angažiranoj suvremenoj umjetnosti koja odgovara na političku represiju, društvenu krizu i kulturnu izolaciju. Umjetnici napuštaju dominantne akademske medije te prihvaćaju proširene umjetničke prakse poput instalacije, videoumjetnosti, performansa i drugih konceptualnih oblika izražavanja, nastojeći istodobno održati dijalog s međunarodnim umjetničkim tendencijama.

Rad polazi od pretpostavke da su promjene u umjetničkom izrazu bile potaknute ne samo razvojem suvremene umjetnosti na globalnoj razini nego i potrebom umjetnika da aktivno odgovore na dramatične društvene okolnosti. Umjetnost pritom preuzima izraženu aktivističku i kritičku ulogu te postaje prostor društvenog dijaloga i refleksije.

Disertacija pokazuje da je suvremena umjetnost na Kosovu između 1990. i 2020. godine djelovala kao važan čimbenik društvene transformacije, odražavajući i oblikujući ključne političke, kulturne i identitetske procese u zemlji. ✕

Ivan Viđen
povjesničar umjetnosti i arheolog
samostalni istraživač, Dubrovnik

Povijest zaštite spomenika u Dubrovniku od 1815. do 1941. godine, doktorska disertacija

Mentor: prof. dr. sc. Marko Špikić

Disertacija je obranjena 6. studenog 2025. godine
na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

pred povjerenstvom:

dr. sc. Franko Ćorić, izv. prof.

dr. sc. Marijan Bradanović, red. prof.

dr. sc. Ivana Tomas, izv. prof.

dr. sc. Zlatko Jurić, red. prof.

SAŽETAK

Doktorska disertacija *Povijest zaštite spomenika u Dubrovniku od 1815. do 1941. godine* rezultat je gotovo dva desetljeća istraživanja te dosad samo fragmentarno istraživane teme o radu na zaštiti i istraživanju spomenika na području Dubrovnika. Iako je riječ o dvama različitim političkim i upravnim sustavima (Austrijskom Carstvu, odnosno Austro-Ugarskoj Monarhiji te prvoj Jugoslaviji), postoji određeni kontinuitet u radu na spomenicima. Znatno mu je doprinosila i lokalna kulturna klima, velikim dijelom uvjetovana

idealizacijom baštine nestale Republike, ali i jakom antikvarnom tradicijom. Uz djelovanje Okružnoga građevnog ureda u prvoj polovini 19. stoljeća jasno je da aktivnosti novoosnovanoga Središnjeg povjerenstva sredinom 19. stoljeća dolaze kao svojevrsna nova razvojna faza ili nadogradnja, što vrijedi i za međuratno doba kada u gradu djeluje samostalna institucija osnovana 1919. godine – Nadleštvo za umjetnost i spomenike. U disertaciji se daje upravni okvir djelovanja službe zaštite spomenika, slijed konzervatora i dopisnika u službi te izbor iz reprezentativnih zahvata u objema promatranim (državno-političkim) epohama. U tom vremenu rad na proučavanju i zaštiti spomenika u Dubrovniku možemo podijeliti na tri osnovna razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme od propasti Dubrovačke Republike (1808./1815.) do sredine stoljeća i osnutka Središnjeg povjerenstva (1850.), ali zapravo do 1857. godine i formalnog imenovanja prvoga konzervatora (Mede Pucića) u sustavu netom osnovanoga Središnjeg povjerenstva. Drugo razdoblje u potpunosti obuhvaća vrijeme Austrijskog (od 1867. Austro-Ugarskog) Carstva, kada djeluje Središnje povjerenstvo iz Beča. Treće razdoblje pokriva međuratno vrijeme (1919. – 1941.), odnosno djelovanje Nadleštva za umjetnost i spomenike. Disertacija je stoga i strukturirana u tri osnovne velike cjeline.

Osim podataka o radu okružnog inženjera Lorenza Vitelleschija (kao svojevrsnog praoca dubrovačke konzervatorske službe) dani su životopisni podatci i ocjene konzervatorskog rada konzervatora (i dopisnika), primjerice M. Pucića, I. A. Kaznačića, J. Gelcicha, M. Murata i K. Strajnića. Iako se disertacija bavi primarno nepokretnom baštinom, radi boljeg razumijevanja konteksta u trima su

potpoglavljima dani pregledi zaštite staroga dubrovačkog arhiva, pokretne baštine i odnosa prema spomenicima u historiografskom kanonu te putopisnim djelima druge polovice 19. stoljeća. Razmatra se i utjecaj javnog mnijenja te Uresnog povjerenstva na odnos prema spomenicima. Posebna pozornost posvećena je reprezentativnim konzervatorskim zahvatima na najvažnijim dubrovačkim spomenicima. Među više posebnosti važno je istaknuti kako je Dubrovnik zahvaljujući zalaganju Josipa Gelcicha od 1882. do 1884. godine imao iznimno ambicioznu, ali, nažalost, kratkotrajnu ediciju *Biblioteca storica della Dalmazia / Biblioteka za povijest dalmatinsku* te da je zalaganjem Marka Murata od 1919. do 1941. godine imao Nadleštvo za umjetnost i spomenike koje je – iako formalno dio središnje državne uprave jer je bilo podređeno Ministarstvu prosvjete – djelovalo kao gotovo posve samostalna ustanova u pitanju zaštite spomenika. Radom svih spomenutih osoba i institucija neprijeporno je došlo do prepoznavanja, obrade i čuvanja kulturne baštine, od čega su na dobitku bili ne samo konkretni spomenici već i svi budući naraštaji istraživača. ✕

Autori priloga

dr. sc. Josipa Alviž

povjesničarka umjetnosti
izvanredna profesorica na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
josipa.alviz@ffzg.unizg.hr

Hana Bečeić

povjesničarka umjetnosti
doktorandica u Institutu za povijest umjetnosti
hbeceic@ipu.hr

Martina Bobinac

povjesničarka umjetnosti
samostalna istraživačica
bmartina42@yahoo.com

Boris Dundović

arhitekt i konzervator
viši stručni suradnik u znanosti i visokom obrazovanju
u Institutu za povijest umjetnosti
bdundovi@ipu.hr

Dora Horvat

povjesničarka umjetnosti
doktorandica u Institutu za povijest umjetnosti
dhorvat@ipu.hr

Marija Jurić

povjesničarka umjetnosti i muzeologinja
stručna suradnica za dokumentaciju i informacijske sustave
u Institutu za povijest umjetnosti
mjuric@ipu.hr

Ana Kaniški

povjesničarka umjetnosti
samostalna istraživačica
ana.kaniski@gmail.com

dr. sc. Irena Kraševac

povjesničarka umjetnosti
znanstvena savjetnica u Institutu za povijest umjetnosti
ikrasevac@ipu.hr

dr. sc. Lana Lovrenčić

povjesničarka umjetnosti
viša asistentica u Institutu za povijest umjetnosti
llovrenc@ipu.hr

dr. sc. Jasmina Nestić

povjesničarka umjetnosti
izvanredna profesorica na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
jasmina.nestic@ffzg.unizg.hr

dr. sc. Patricia Počanić

povjesničarka umjetnosti
viša asistentica na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
ppocanic@m.ffzg.hr

dr. sc. Danko Šourek

povjesničar umjetnosti
izvanredni profesor na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
dsourek@ffzg.unizg.hr

dr. sc. Marko Špikić

povjesničar umjetnosti
redoviti profesor na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
mspikic@ffzg.unizg.hr

dr. sc. Alen Žunić

arhitekt, urbanist
izvanredni profesor na Arhitektonskom fakultetu
Sveučilišta u Zagrebu
azunic@arhitekt.hr

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

KV ART AL

GODINA XXIII-1-2026

IZDAVAČ:

Institut za povijest umjetnosti

Ulica grada Vukovara 68

10000 Zagreb, Hrvatska

tel: +385 1 61 12 047

faks: +385 1 61 12 742

e-mail: kvartal@ipu.hr

<https://www.ipu.hr/article/hr/81/kvartal-kronika-povijesti-umjetnosti-u-hrvatskoj>

ISSN 1845-4356 [ONLINE IZDANJE]

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

Autori priloga:

Josipa Alviž
Hana Bečeić
Martina Bobinac
Boris Dundović
Dora Horvat
Marija Jurić
Ana Kaniški

Irena Kraševac
Lana Lovrenčić
Jasmina Nestić
Patricia Počanić
Danko Šourek
Marko Špikić
Alen Žunić

KV
ART
AL

ISSN 1845-4356

Nova izdanja—Izložbe—Zaštita baštine—Znanstveni skupovi
—Znanstveni projekti—Varia—In memoriam—Disertacije

GODINA XXIII-1-2026

Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

KV

ART

AL

GODINA XXIII-1-2026